

m e d d o b j e

1-2

KAREL VLADIMIR TRUHLAR (RIM), KRSTNIK (1) * ZORKO SIMČIĆ (BUENOS AIRES), DOGODEK NA ULICI DE LA PIEDAD (7) * STANKO JANEŽIČ (TRST), NAUŽIJ SE SONCA (31) * PAVEL KRAJNIK (BUENOS AIRES), MISLI O KRŠČANSTVU V ROMANU "DOKTOR ŽIVAGO" (32) * VINKO BELIČIĆ (TRST), V MEGLI POJE KOS (51) * MILENA ŠOUKAL (CHICAGO), ODSEVI IZ NERAZISKANEGA SVETA (57) * RUDA JURČEC (BUENOS AIRES), 9999 (58) * NIKOLAJ PREGELJ (TRST), ČAKAM (75) * RAFKO VODEB (LOUVAIN), OBISK PRI ALEKSI IVANCEVI (76) * NIKOLAJ PREGELJ (TRST), MOJA BALADA (83).

ČAS NA TRIBUNI: DAVIČO, FINCI IN KRKLEC ALI NOV PRIPETLJAJ V TISOČLETNI PIRKI (FRANCE DOLINAR, 84) * ČRTA IN PROSTOR: POVOJNA SLOVENSKA GRAFIKA (BOŽO KRAMOLC, 91) * KNJIGE: SLOVENCİ V HERDERJEVEM LEKSIKONU SODOBNE SVETOVNE LITERATURE (FRANCE DOLINAR, 93) * KLEINE SLAWISCHE BIOGRAPHIE (FRANCE DOLINAR, 98) * DER ZEHNTE BRUDER (MARIJAN MAROLT, 101) * ZAPISKI: SMRT DR. IVANA AHCINA (103) * SMRT VIKTORA VIDE (103) * PRIREDITVE SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V LETU 1960 (104).

n t r e s i a l o

D 129907

M E D D O B J E

Leto VI

1961

Številka 1-2

Izdaja Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu

Uredniki: Zorko Simčič, Ruda Jurčec in Rafko Vodeb

Revija izhaja letno v šestih številkah. Naslov uredništva in uprave: Alvarado 350, Ramos Mejía, Provincia Buenos Aires, Argentina. — Uredništvo ne objavlja anonimnih dopisov. Prispevki s psevdonimi se objavijo samo, kadar je uredništvu znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ovitek: arh. Marijan Eiletz.

Cena posamezni številki (zvezku) m\$n. 80.— 2.— U\$S. — 800 I.IT.
6 NF — 35 Schillinge — 1 angl. funt.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 525.975.

Tisk tiskarne "Federico Grote" (Ladislav Lenček C.M.), Buenos Aires.

K R S T N I K

Karel Vladimír Truhlar

V MATERI

Ni še gledal, kako lepó
se v črne
bazaltne pečine za hišo
vstavljaajo zdravi
rdečkastobeli
grmi.

Materin glas,
temina njene krvi
in sonce v njeni obleki
so mu bili,
kar so zarje in dež
slepemu, gluhemu plodu
v topli
hranljivi zemlji.

Ko pa je k materi
ob pregraji nad čisto gorico
stopila Marija,
se je v Duhu
prebudil v dan
z vetrom v trtju,
s pticami v luči,
z majhnim božjim Sinom v bližini
in zatežil
k Njemu.

A že je svetloba iz Duha
začela ugašati.

Vedno slabotneje je zaznaval
lepe bazaltne plasti,
zelenino in ptice
in Otroka,
dokler ni bil
sredi dneva nad čisto gorico
spet kot gluha
brezčuten plod
v topli
hranljivi
zemlji.

DETINSTVO

Prejel je
mehkobo otrók,
ki jih rode
starke.

Rad je imel brezvetrje,
ki je včasih
prihajalo legat
ob črnikastordeči
hišni zid.

Ljubil je tople kozličke,
ki so njegovo otroštvo
zaznavali
kakor zelenje na vejah
in sol na njegovi dlani.

Rad je imel
podobo temnorumenega žita,
kadar je vstopala skozi okno
preveta
s šumotom
dežja.

In ni mu bilo lahko,
ko ga je nekega dne

Duh
ukazujoče
vrgel v puščavo
pod raztrgane
mavrice.

OB JORDANU

*Govoril je: Gadja zalega.
Že je sekira nastavljena
drevesom na korenino.*
Luka 3, 7-17.

Telo
na rdeči skali
pred mlačnimi
motnimi vodami
mu je vzravnaval
Duh.

Duh
je bil v njegovih besedah.
Ko so se blage
spočenjale sredi srca,
so bile veter,
ki po tihem
začne vršati
v jablanah
in v krilih ptic
in bi rad vedno
tako vršal,
a ga nemudoma zajame
v svoje bučanje
narasla
nepotolažena
vihra.

Duh
je bil v njegovih očeh.
Bile so jezero,
ki mu nevihte

prekrivajo
sočno modrino
z mračnimi
odsevi oblakov
in rišejo vanjo bliske,
ki se jih modrina
boji.

In jih vendar
pokorno
zrcali.

PISMO KRISTUSU

Že v materi sem spoznal,
kdo si.
In že je začela
s klici viničarjev
in z udarci
iz krvavega kamnoloma
pronikati
v Tvojo božjo Osebo
žeja
mojega srca.

V puščavi
se je za dnevi,
za divjim medom,
za črnim vetrom pod zvezdami
Tvoja bit
še globlje odprla
in moja rana
samotneje
zaskolela.

Ko sem stopil pred množico
in Ti ravnal steze,
sem čakal,
da žejnemu kamnu,
ki mu je pot
zadrževala trda roka,

pustiš
pasti
v Težišče.

A ko si začel
izbirati Svoje,
da bi bili s Teboj,
si mene
obšel:
Ženinov drug
ni smel
na svatbo.

Tu, v ječi,
je moja rana
plamen.
A vem,
da mi le v njem
bit
prehaja
v svojo poslednjo
prozornost.
Le v njem more
kot čist marčev dan
zasijati veselje,
kadar mislim
na svatbo
brez mene:

slepi pojejo
v mladem gledanju,
hromi hodijo,
gobavim
se rane zapirajo,
škrlat grehov
se béli kot sneg,
ob Tebi in Tvojih:

z njimi si,
v senci smokev,
v žitu,
na bregu,

kjer Tvoje besede
hodijo v lačne oči,
v sonce
na ribjih luskinah
in v dopolnjen
čas.

SMRT

*Rabelj je glavo na pladnju
dal Salomi, Saloma pa materi.*
Marko 6, 17-28.

Slavje
je končano:
ovèl
strupen
mak.

Pohotna pantomima
spi.
V vročih udih
Salome.

Lepi
vonjivi prsti
Herodiade
na Krstnikovih licih
so orhideja
s plenom v sebi.

Ob prazni ámfori
je nič.
V njem
zelenkastožolti
svit dneva.

Izza utéšenih
Herodiadinih prstov
bolj in bolj sije
Krstnikov
poveličani
glad.

DOGODEK NA ULICI DE LA PIEDAD

Zorko Simčič

Prvi dan

Kadar je vstopila tajnica, so umolknili. Saj ne da bi v tem vročem popoldnevu govorili kaj izrednega — naposled pri vseh teh razgovorih niso delali drugega, kakor pogrevali načrte s prejšnjih podobnih sestankov, in šlo je bolj za medsebojno navduševanje, ki ga bo buenosairesko sonce že čez nekaj dni uničilo, kakor pa za kaj drugega— toda po četrtem dnevu zasedanja so bili zbiti in s pomlajenimi očmi so zdaj zasledovali bujno svetlo-lasko na njeni poti okoli okrogle steklene mize.

Še preden se je ustavila ob prijaznem belolasem možu, ki je za teden dni prišel iz Severne Amerike, da spravi v red zanemarjeno podružnico v Argentini, se je ta smehljaje oglasil: "Mislim, da bi bilo zelo lepo, ko nas ne bi nihče motil."

"Oprostite, Mr. Gardener!" je dahnila z začudenim glasom, ne da bi umaknila oči, in rahlo zardela. Gardenerju se je zdelo to sila prikupno. Kdaj je zadnjič videl kakšno tajnico zardeti...? Svetlolaska je preletela sedeče okoli mize, vse razen prezidenta argentinske podružnice Duncana, lepega Amerikanca. Tudi za hip ni med pogovorom ustavila koraka; nadaljevala je pot krog druge polovice mize in odšla.

Gardenerjev senatorsko prijazni obraz je zasijal v širokem nasmehu.

"Mi že ni imela kaj prav zelo važnega povedati, kaj?"

"Saj ste jo tako rekoč vrgli iz pisarne, dragi George," je odvrnil trdni Duncan. "Tajnica ima vedno pravico motiti..."

Gardener ga je motril. "Zelo prijetna je," je dejal in se skušal spomniti, kdo mu je že prvo noč v Ameriškem klubu šepetal o Duncanu in njegovi tajnici. "Pa je tudi sposobna?"

"Meni je samo žal, George, da ne morete ostati tukaj vsaj nekaj tednov. Videli bi, kako vam zna ravnati z delegati, kadar začnejo sindikati s stavkami. Vedno ohrani mirno kri."

Gardener se je komaj premagal, da se ni namuznil. Poznal je Duncanove navade še iz drugih držav, vendar ga je življenje naučilo, da se ne kaže spuščati v prevelike zaupnosti z rojaki v južnoameriških deželah. Kolikokrat ga je že po nepotrebnem bolela glava...

"Pa naprej!" je dvignil glas, boječ se, da ne bi Duncan začel kaj dodajati. Naslonil je komolce na stekleno mizo, združil prste

v obok in skozi prozorno debelo steklo opazoval smešno se lomeče noge spodaj. Kakor bi hotele pobegniti pred nesramnimi pogledi! Zadovoljno je zabrundal vase in se obrnil na levo, kjer je sedel John Pearddaughter. Ta mu je bil spremljevalec na tej južno-ameriški poti, mlad, visoko raščen fant z obrazom, ki kasneje tudi razoran ohrani moško lepoto. Zadnje leto vojne in dve po njej je preživel kot letalski poročnik v Italiji, kmalu po vrnitvi domov pa se je vključil v mednarodno steklarsko podjetje. Zdaj so ga poslali z Gardenerjem, "od katerega se bo na enem samem potovanju naučil več kakor pa v centralni čikaški pisarni v desetih letih". Poleg Pearddaughterja je sedel Flores, vodja oddelka za prodajo v notranjosti države; ob njem je sameval prazen stol. To mesto je navadno zasedel Alcázar, vodja oddelka za prodajo v Buenos Airesu in okolici, mož, ki je Flores že dve leti gledal, kako bi ga izpodrinil. Poleg njega je sedel Katalonec Puig, šef proizvodnje, dobričina, a nekoliko preveč preprost možakar srednjih let. Še vedno je bil prepričan, da bo z garanjem dosegel kak važnejši položaj v podjetju. Zraven njega je spet stal prazen stol. Na njem je po navadi sedel Potokar, mlad Slovenec, vodja oddelka, ki bi naj skrbel za dobre odnošaje podjetja z nameščenci in odjemalci. Pred leti je tolmačil Amerikancem po Livornu, poznal po imenu kup ameriških letalskih častnikov in to je bilo dovolj, da se je že prvi dan sprijateljil s Pearddaughterjem. Kasneje je dostikrat razmišljal, kako mešano čustvo ga je objelo ob prvem srečanju z njim. Ustrašil se ga je, kakor bi se pred njim nenadoma pojavila priča mladostnega greha — in vendar se ga je razveselil. Zvečer na banketu sta tako prisrčno obujala spomine na lepe kraje pod polotoškim večno vedrim nebom in jih zalivala, da so ju morali v avtomobilu odpeljati domov. Potokar se ni nič kaj dobro spominjal konca tega večera niti ne, kaj je govoril. Vedel je samo, da mu je bilo prijetno, ko je ležal zadaj v avtomobilu, mimo katerega so švigali rdeči in zeleni neonski napisi, da so se nekje odprla velikanska neznana vrata in da mu je žena na pragu zaskrbljeno otrla potne kaplje s čela. A z Johnom Pearddaughterjem sta bila od tega večera kakor stara znanca. Nič mu ni bilo nerodno, ko mu je jutro zatem pred sejo dejal o teh vsakoletnih odrešilnih skupščinah: Vsako leto znova namažemo zarjavele osi z vodo...

Šefa propagande ni bilo in tudi tehničnega inženirja ne. Prvega je zajel najhujši val letoviščarjev na urugvajski obali in je sporočil, da ni mogel dobiti povratne vozovnice s počitnic za prej kakor za naslednji teden, Goldenstein pa je obležal s sončnimi opeklinami po celodnevem nedeljskem veslanju.

Potokar je navadno sedel med njima, ta dan pa je bil za družbo belolasemu vodji skupščine, prav na njegovi desnici. Prve

dni zasedanja je sedel nasproti Gardenerju, toda gosta je včasih hipen slabo prikrit porog v Slovenčevih očeh toliko motil, da se mu je kljub celim stavkom, ki jih je že leta ponavljal in ki jih je bil zmožen povedati, tudi če je medtem mislil kaj drugega, dvakrat zataknilo. Tako je Gardener zdaj med predvajanjem raje gledal Floresa, (mož je zaradi tega imel ves čas občutek, da je on kriv, če stvari v podjetju ne gredo), Potokarja pa si je spravil na desnico, češ da ga bo potreboval, in tako izpred oči.

Tako so sedeli, se potili in se premikali na stoli, vsako toliko se odlepljali z usnjenih sedežev. Zlikani in s celuloidnimi palčicami podprti ovratniki z zadrgnjenimi kravatami so jim kljub popoldanski vročini tesnili vratove, le Gardenerju je lahna svilena srajca z odprtim ovratnikom, posuta z raznobarnimi jadrnicami, plahutala krog telesa.

Potokar je vzel list papirja, ga upogibal na vedno manjše štirikotnike ter zvitek vlačil po špranji med dvema steklenima ploščama proti Alcázarjevemu praznemu stolu. Pred eno uro, malo preden bi moral dati poročilo, je Alcázarja nenadoma obšla slabost in odnesli so ga. Šele za svojim pisalnikom se je opomogel, potem ko mu je hišni zdravnik vsilil neke tablete. Toda na sestanek se ni več vrnil.

Gardenerjev glas je trudno plul po dvoranici; kakor da mora odrivati gosti cigaretni dim pred seboj. Oddaljeno so ga poslušali, od časa do časa polagali potne dlani na hladno stekleno mizo in od časa do časa so se jim trudni pogledi združili na muhi, premikajoči se v začaranem krogu mimo njih. Prezident Duncan si je neopazno odpel gumbič pod kravatnim vozlom in gladki odišavljeni obraz se mu je razlezel v sproščenosti.

"Zato torej: če hočete, da gre voz navkreber, ga je treba neprenehoma porivati. Če prenehate, to ne pomeni, da se je voz ustavil, ampak da že začenja drčati navzdol." Besedico "že" je Gardener skoraj vzkliknil in pri tem sunkovito dvignil kazalec pred nos. Potem je pogledal krog mize drugega za drugim. "V Chicagu se je, samo za primer, leta petinštiridesetega zgodilo nekaj zanimivega..."

"Oprostite, Mr. Gardener, če dovolite..." Peardaughter je šepetaje približal glavo. "Ali ne bi kazalo sestanek vsaj za četrte ure prekiniti?" Krog mize so prisluhnili. "Soparno je, petindevedeset odstotkov vlage..."

Gardener ga je začudeno pogledal. Ko pa je videl, da so nekateri že začeli pospravljati papirje pred seboj, je oddaljeno pokimal.

"Vedno znova pozabim, da to niso Združene države," je dejal Potokarju v čudno pojoči španščini. Potem je nadaljeval po angleško: "Kakšna razlika!" Potokar je razumevajoče dvignil

obrvi: "Eh!" Pomislil je, kako zunaj tik pod okni cveto drevesa paraísa in v hipu se je znašel na cvetoči morski obali zunaj Mar del Plate... Ob tej uri popoldne se peščina začinja vnovič polniti s kopalci, toda on bi šel daleč ven do svetilnika in še naprej. Tam ni žive duše; samo pesek, poln enakomernih starodavnih sipin, ki potrpežljivo čakajo, da kdo vanje vtisne svoja stopala... "Yes, sir! Velika razlika! Različni kraji, različni ljudje. Mnogo sem po nepotrebnem prestal, ker nisem tega doumel takoj ob prihodu... Posebno je še treba to upoštevati, kadar hoče človek tukaj kakšno zadevo pravilno..." Ni končal. Samo s stegnjenimi prsti je navijal pred seboj nevidne navoje naprej.

"Jasno, jasno..." Gardener ga je negotovo pogledal. "Deset minut samo," je nato dejal naglas. "Kup stvari je še na programu in želel bi jih končati nocoj. John, kako je z vozovnicami za Čile?"

Zrak v dvoranci se je vedno bolj gostil. Ohlajevalec se je bil pokvaril prejšnji dan in mehanik se je zaman trudil, da ga spravi v tek. Zato so bila steklena vrata iz sosedne prezidentove pisarne odprta. Velik ventilator je prinašal od tam zrak in cigaretni dim. Tako sta bila kmalu oba prostora enako zakajena in trije sončni prameni, prebijajoči se skozi žaluzije so medli legali preko mize.

Potokar se še ni dvignil. Mikalo ga je, da bi se zleknil preko hladne mize in zadremal. Ni imel rad takih nekajminutnih odmorov. Pazljivost je popustila in potem je bilo treba klicati v spomin razne pri tečajih priučene prijeme, če je človek hotel pripeljati pozornost spet nazaj na predmet.

"Kadite?" ga je vprašal Gardener in mu ponudil cigarete. On sam ni kadil, a vedno je imel pri sebi kak zavojček za druge.

"Kako?"

"Pravim, če nikoli ne kadite?"

"Ne. Ali bolje — včasih." Hotel bi reči: Zaradi dima. Gledam, kako se vije pajčolan trudne plesalke... "Včasih pozimi," je dodal. "Poleti je prevroče..." No, to ni bilo dosti bolje od tega, kar sem zamolčal...

"Čehoslovak?"

"Ne. Slovenec."

Gardener je prepozno pokimal.

"Slovenec. Trst," je razložil Potokar.

"Ah! Yugoslav? Tito, Mihajlovich, eh?" Ponosno se je našobil. "Yugoslavs, fine people! Sem imel mnogo prijateljev med njimi, še ko sem bil pri Shellu. Milutinovich, Mihanovich, Popovich... Popovich! Sijajen človek! A nice wife too!"

Slovenec je gledal Amerikančevo srajco in dejal: "Jadrnice, eh?"

"Kako? Ah, da. Žena mi jo je kupila. Sem se že v Río de Janeiru dal v njej fotografirati in sliko poslal domov. Mi ni preveč všeč, ampak... saj razumete, kaj?"

Slovenec se je nasmehnil. "Moja žena mi ne kupuje srajc, ampak, jasno, kljub temu razujem."

"Ah, poročen!"

Prvi hip je hotel reči kakor že tolikokrat: Da, a bi se dalo govoriti, če imam ženo... "Imam dva otroka. Fantka in punčko."

"Ne?" Gardener se je raznežil. "Jaz tudi. Seveda, moja dva sta že velika, oba poročena." Zamislil se je. "Zaradi otrok začne človek garati, zato da bi jim dal vse, česar sam ni imel. In tako gara še naprej, tudi ko ga več ne potrebujejo..." Mož se je sprostil. "Kako so vam potekla ta štiri leta v Argentini? Ste zadovoljni?"

"Pet let že živim tukaj. V tej službi sem štiri leta. Zadovoljen? Sem. Drugod ne more biti bolje."

"Poslušajte, Mr. Potokar!" Gardenerju je glas za spoznanje padel in zaupljivo je približal stol. "Vse te...", začel je kazati prazne stole krog mize, "komplikacije, stavke, vsa ta nezadovoljstva med sindikati..."

"Zavozlano, res zamotano..."

"Poslušajte! Kdo je trenutno v deželi močna roka?" Še preden je mogel Potokar kaj odvrniti, se je Gardener stegnil po časopis na Peardaughterjevem sedežu in pokazal fotografijo odločnega generala na prvi strani. "Jaz mislim, da je to mož močne roke. Samo pogledjte ta obraz! Kaj se vam zdi? On bo...", s pestjo je privil neviden vijak pred seboj, "eh? Ni druge poti, veste! S politiko je drugače. Še tako razvratno popustljiva demokracija v bistvu nikomur ne škodi, toda v industriji... Naši ljudje v Beli hiši tega nočejo razumeti. In potem je tukaj še druga težava. Nič se ne da ustvariti z ljudmi, ki se vas ne bojijo. Razumete?"

Potokar se je dvignil, kakor da ga je kdo nujno poklical iz sosedne sobe. Čutil je rdečico v licih, vedel, da bo zdaj zdaj pričel trepetati. Pogled mu je padel proti tlom in tedaj je zagledal pred seboj svoji roki, krčevito stiskajoči vsaka svoj palec v zaprti pesti. Kri mu je butnila v oči. Nekaj let je že minilo, odkar se je povsem odvadil, da bi se tako izdajal... Sunil je prste od sebe, toda bilo je prepozno. Gardener je opazil.

"Saj... saj so sijajni ljudje," je Gardener nemudoma nadaljeval, toda misli so mu bile drugače. "Sijajni ljudje, jaz jih imam rad, res jih imam rad, ampak..." Preiskovalen sij mu je blestel v očeh. Potokar se je ozrl. Hotel bi videti kak drug obraz. Sejalci so se naslanjali s hrbti na steklovinaste hladne stene,

kramljali, se smejali. Tudi Gardener jih je pogledal in nenadoma zaploskal. Potokar se je oddahnil. Pogledal je na uro. "Vem, vem," je rekel Gardener, "toda preden se zberejo in pomirijo..."

Prvi je sedel Flores. Ni bil hiter v hoji, toda nikoli se ni preveč oddaljil od predstojnikov, bil je vedno prvi pri njih in tako ustvarjal vtis brzine. Tokrat je prvič sedel pri taki seji in nič dobro se ni počutil, čeprav v desetih letih žaganja najbližjih nadrejenih ni imel druge želje, kakor priboriti si vstop v to pisarno.

Potokar je nalašč gledal mimo njega. Ni mu bilo do razgovora. Najprej je hotel zaglumiti, da ga boli glava. Naslonil bi čelo na dlan, položil drugo dlan preko nje... Potem pa, kakor da se mu je v hipu zablisknila rešitev nekemu problemu, ki ga je že ves čas mučil, je raje zbral čelo v nujne gube, zgrabil papir in ves osredotočen vase začel pisariti. A nič ni pomagalo. Sredi pisanja se je Flores obrnil k njemu.

"Kakšna kravata! Italijanska svila, kaj?"

"Buenosaireška." Potokar bi rad bil čim bolj prijazen, a sliši, kako ga glas ne uboga.

"Ne!" se je Flores hlinil začudenega. "Prisegel bi, da je italijanska, prisegel."

V tem je pristopil Puig in Flores se je umaknil. Katalonec si je čistil naočnike in čudni izraz na obrazu se je še bolj spremenil, ko je z očmi namignil čez hrbet na Floresa. Potem si je nataknil naočnike, dvignil obrvi, da so se mu dokončno usedli in se spogledal s Potokarjem. Oba sta vedela, na kaj mislita, čeprav je Katalonec dejal samo: "Somos algo, viejo?" Slovenec se je nasmehnil in ko sta se spet spogledala, se je v očeh obeh zaiskrilo.

Spet je bil dobre volje, skoraj razigran. Dvignil se je od mize in s Puigom sta stopila k steni. Gledala sta vstopajoče in Katalonec je namignil na brezhibno oblečenega Duncana. Ustnice so se mu nategnile v občudovanje. Potokar mu je strinjajoče pokimal in od nekod mu je prišla groteskna slika pred oči.

"Ali si predstavljaš Duncana z obrnjeno obleko? Z žepkom za robec na desni strani?"

"Kdo pa nosi prsni žepok na desni strani?"

Potokar je začudeno obstal, potem pa se je moral sam sebi nasmehnuti. Ah, zlata revna Evropa... "Kaj jaz vem!" je nazadnje odsekal in pogledal drugam. Če mu Puig ne bi bil tako všeč, bi mu zameril...

Gardener je odrinil stekleni pepelnik izpred sebe in pogledal, če pri tem ni ranil mizne steklovine. "Bomo začeli, kaj?"

Pearddaughter je zamišljeno pokimal. Odkar je med vojno zamenjal visokošolske knjige za letalsko krmilo, po vojni pa stopil

na obetajočo pot proti vrhovom svetovnega podjetja, je bil še bolj zamišljen kakor prejšnja leta. Gardener ga je na tej nekajtedenski poti ves čas opazoval in čeprav je bil John ljudem všeč in je obvladal španščino, je sklenil, da ga po povratku v Države ne bo pohvalil. "Ne. To že ni več naš rod," je potožil sam sebi. "Kaj, hudiča, ti mladi toliko razmišljajo! Pri vsakem ukazu se ustavijo, kakor da si jim hotel še kaj drugega povedati in ne samo to, kar si izrekel. Ne, ni mi všeč!"

Sedli so, Gardener se je vsem po vrsti nasmehnil in nato dal besedo Puigu.

Šef produkcije je takoj v začetku pojasnil, da nekateri delegati v tovarni povzročajo težave, da pa kljub temu proizvodnja raste iz dneva v dan. Morda ni pri tem dosti njegove zasluge, toda vsaj drobec k uspešnejšemu delu —skoraj ne bi dvomil— je tudi on pridejal. Vse to je povedal na pamet in šele ko je končal, se je obrnil proti sredi mize. Gardener mu je ves čas smehljaje pokimaval. Med govorom so Puigove oči drsele kakor po niti od Gardenerja do Potokarja. Niso se hotele srečati z Duncanom. S tem ga je namreč vezal, kot je sam pravil, prisrčen odpor. (Duncan se je po prečutih nočeh vračal v pisarno s po-barvanimi robovi oči. Nekega ponedeljskega jutra je prehitro vstopil v propagandni oddelek in tam našel Puiga s črno obrobjenimi očmi od motorne vožnje po prašnih cestah. Katalonec je ob prezidentovem prihodu sredi smeha prehitro in nerodno umolknil. Kda bi mogel prepričati Duncana, da so v resnici govorili samo o nedeljski nogometni tekmi?)

Puig je začel prebirati datume in pri vsakem je z nekoliko nižjim glasom dodal dolgo število. Potem je vstal, stopil k tabli, mimogrede ošinil Potokarja in za hip pogledal velik v svitek zvit grafikona. Zgodaj zjutraj ga je že pripel na gornji rob črne ploskve. Zdaj je odvezal vrvice na obeh straneh, velik list se je odvalil navzdol in prikazalji so se raznobarni stolpiči.

Potokar je nemirno opazoval Gardenerja in, ko je videl, da je mož spustil papirje iz rok ter se navdušeno presedel, se je oddahnil in zaprl oči. Kako mu je sploh prišlo na misel...! Puig je dober dečko, toda ena sama neprevidna beseda... Katalonec je pred tablo preračunano počasi vlekel iz žepa tok z belim računalom. Potokar se je počasi obrnil k njemu. Za hip samo sta se spogledala in vendar je v Puigovih očeh zagledal odsvit hvaležnosti. Komaj prejšnji dan mu je namreč dal zamisel o večbarvnem grafikonu in možakar pred tablo je zdaj po vsem telesu čutil, da je bilo vredno prebedeti noč ob risanju.

"Pripravil sem skromno skico," je pričel z rahlo drhtečim glasom. Flores se je ves čas sunkoma obračal, kakor da bi podzavestno slutil, da ima Gardener to za izraz pripravljenosti za

delo. Zdaj je obstal kakor ukopan. Roko si je moral položiti pred usta da ni naglas spregovoril: "Hinavec!" Tega vruga, Puiga, tega se je šele treba bati! Bolj kot Alcázarja, ki mu še vedno hladijo čelo in dajejo tablete proti srčnemu prehitevanju... Ta vrug je še mlad. Sicer pa, le čakaj... vsak prasec doživi svojega Martina...

Potokar je opazoval Peardaughterja in nenadoma je v hipu vedel, zakaj ga je pri prvem srečanju z njim objel tisti neprijetni občutek. Tega človeka z odkritim obrazom in s prodornimi očmi se je res treba bati. Ta človek prinaša s seboj vonj po zrelem južnem sadju, vonj po fontanah, pa tudi vonj po mladosti, po borbenih ljudeh in po sončnih dneh, polnih idealov in drznih obljub svetu... Pogledal si ga za hip, pa si si za dolge dneve in še za daljše noči napolnil srce z grenkobo očitkov o neizpoljenosti...

Sredi Puigovega uvoda o žal na hitro narejenih, a vendarle, tako upa, razločnih in resnično stanje prikazujočih stolpičih, se je na pragu prikazala tajnica z beležnico v roki.

Gardener se je nestrpno presedel.

"Žal mi je, Mr. Gardener, a moram motiti." V glasu je bilo opravičilo, a tudi rahlo neprikrito zadoščenje. "Alcázar je umrl."

Veriga krog mize je trznila, Gardener se je naslonil nazaj in preplašeno vprašal Peardaughterja: "Kdo?"

"Alcázar!" John je počasi dvignil roko proti praznemu stolu na drugi strani mize.

Nekaj hipov je vse bilo tiho.

"Ne!" Belolasi mož je za trenutek zadržal dih, potem pa spregovoril z obupom človeka, ki so mu prišli povedat, da so mu sploščili pravkar kupljeni avto. "Oh, ne! Ni mogoče!" Zazrl se je v papirje pred seboj in se sunkovito obrnil k Johnu.

"That's impossible!" Za hipec je umolknil. "Mi je zelo žal, ampak... midva morava jutri naprej v Čile. Pa je še kup..." Položil je roke na papirje pred seboj in pomenljivo pogledal Johna.

Tajnica je končala z negotovim glasom: "Sedel je za svojim pisalnikom..."

"Kaj se stori v takem primeru?" Gardener se je obrnil k zamišljenemu sosеду.

Potokar je rahlo dvignil ramena. "Mislim, da nič, ali bolje, mislim, da to, kar se naredi kjerkoli na svetu."

"Vem. Vem to!" Gardenerjev glas ni mogel prikriti nevolje. Potem se je mož hitro skušal nasmehnuti, pa takoj uvidel, da ni na mestu in nazadnje uprl resne oči v belino lista pred seboj. Pred eno uro že bi moral Alcázar podati pregled trga...

“Dobro... Prosim, uredite vse potrebno! Če me pri tem potrebujete, sem povsem na voljo.”

Molčali so, zagledani sami vase. Stari Alcázar je bil vsem pri srcu. Čez čas je Gardener nadaljeval. “Oprostite, gospodje! Ne bi rad napravil vtisa, da sem brez srca. Dogodek me je vidno prevzel. Kot človeka, ki zve, da je umrl mož, ki je še pred kratkim sedel...” rahlo je pokazal z roko predse, pa pri tem zadel Potokarja in se zmedel, “...pa tudi kot človeka, ki je prišel sem, da pomaga rešiti podjetje pred propadom in tako rešiti ljudi, ki jim to podjetje daje vsakdanji kruh. Upam, da ste razumeli in pravilno interpretirali...”

Medtem so se nekateri že dvignili, gledali še vedno nepremično stoječo tajnico z nepopisano beležnico v roki. Gardener se je obrnil k Duncanu.

“O njem ste mi pravili, da drži del podjetja pokonci?”

Duncan je prikimal.

Potokar je odhitel iz dvorane. Dokler ni izginil za steno, mu je Gardener zamišljeno sledil z očmi. Kakor bi mu hotel premeriti hrbet.

“In prav te dni, ko smo zavrteli ves aparat!” Gardener je vzdihnil, vstal od mize in namignil Duncanu, naj mu sledi k oknu. “Sorry, Fred, toda Alcázarjevo mesto ne more ostati nezasedeno niti eno uro. Ne vem, kako se v takih primerih postopa v tej deželi, toda to pot...”

“Mislim, da ne bo nobenih težav. Toda starega mi je žal...”

Sončni žarek se je krivenčil preko ožganega Duncanovega obraza. Gardenerja je to motilo in narahlo je potisnil Duncana korak nazaj.

“Kdo?”

“Flores. Preden je prevzel prodajo v notranjščini dežele, je bil pet let naš trgovski potnik. Dobro pozna mesto in okolico.”

Seje je bilo konec. Puig je še vedno stal pred tablo. Nekaj časa je držal računalno v roki, potem pa ga je počasi vtaknil v novi, še trd usnjeni tok.

Komaj je stopil v pritličju iz dvigala, je Potokar že zagledal belino med rahlo se gibajočimi telesi za steklenimi stenami. Ozrl se je kvišku. Poslopje je bilo zgrajeno v štiri sklade in vsako nadstropje je bilo v sredini ovalno izrezano, tako da je sončna luč prihajala skozi stekleni strop do pritličja. Krog ovalnih izsekov so bile iz steklenih plošč narejene ograje. Najprej je pogledal v prvo nadstropje, kjer je bila njegova pisarna, potem pa se je ozrl naokrog. Okoli in okoli ob ograjah vseh nadstropij so stali uradniki in nepremično gledali v pritličje.

Alcázar je sedel za pisalnikom, z rokami spuščeni med kolena: kočijaž, ki je ponoči za hipec zadremal...

Hišni zdravnik ga je bil pogrnil z dvema ozkima rjuhama.

"Tukaj pa je res za vse poskrbljeno!" je udarilo v Potokarja ob pogledu na belino. Vprašujoče je namignil Alcázarjevi tajnici.

"Nič. Rekel je: kaj bom doma, ko nimam nikogar, in je zlezal vase."

"Padel?"

Spustila se je v pritajen jok in odkimala. Potokar je vprašal zdravnika, če so že javili sorodnikom v Rosario. Zdravnik je odgovoril, da so to storili v Potokarjevem oddelku. "Pogrebni zavod sem klical," je dodal.

Potokar je stopil k telefonu in dvignil slušalko. Spomnil se je, da mu bodo nocoj, po petih letih čakanja vendarle napeljali telefon v stanovanje. "Gospodična, ali mi prosim lahko dobite številko Orhideje?"

Odprla so se vrata. Na pragu se je prikazal John. Potokar se ni zganil. Za njim je uradnik iz tretjega nadstropja, z dekleti obkroženi črnolasec pooljenih las, pripovedoval, da je prav takrat stal pri ograji. Videl je, kako so štiri Alcázarju najbližje uradnice v hipu odskočile, stekle proč, in kako je nekaj drugih priteklo k pisalniku. "Takoj sem vedel, za kaj gre. Takoj."

Po vsem poslopju je vršelo. Gardener je dal sporočiti v Santiago de Chile, da bo zaradi nekih tehničnih zaprek dospel tja šele naslednjega dne zvečer. Duncanovi tajnici pa je naročil, naj obvesti vse udeležence seje, da se bo ta "zaradi splošno znane dogodka" nadaljevala naslednjega dne dopoldne.

"Nikomur od nas ni ostalo prikrito, kako globoko ste spoštovali pokojnika," je dejal Duncan Floresu, ko je ta sedel na drugo stran s steklom obloženega pisalnika v prezidentovi pisarni, "in v interesu podjetja, kateremu pripadava tako vi kakor jaz, je samo želeli, da bi njegovo delo vodili naprej z uspehom in z ljubeznijo, ki sta v vaši karieri že prislovični."

Deset minut kasneje je Flores stal za Alcázarjevim pisalnikom. Pod jajčastim steklenim obtežilnikom sredi mize je zagledal memorandum. Dopoldne, še pred sejo, mu ga je poslal po nočrnanji pošti...

Uslužbenci so ga tiho gledali; neumljivo izzivanje je bilo v njih očeh. Čutil je to in sklenil, da ne bo dvignil pogleda.

Zadaj za steno se je lomil vratarjev glas. Po prezidentovem naročilu ni nikomur dovolil ven. Zunaj pred glavnim vhodom se je pod stopniščem nabrala gruča radovednežev s ceste. Molče in brez nasvetov so opazovali nerodno privanje nosilnice v vozilo.

Za trenutek so se ustavili, odkrili pred nečim, kar se je ustavilo za vedno.

Komaj pol ure zatem je Flores spet stal v prezidentovi pisarni.

"Ne morem. Mi je zelo žal, Mr. Duncan, toda tega ne morem." Kar sam je sedel. "Vi veste, da sem vedno bil podjetju na voljo, a zdaj ne morem..."

Duncanov izpod težkih trepalnic prihajajoči pogled je zadel obenj.

"Razumete, Mr. Duncan, to ni fair! Stoj je še topel..." Še bolj mu je začelo begati po možganih. Duncan ga tako mirno gleda... Saj ne bi mogel reči, da si ni želel tega mesta, včasih je v pravih trenutkih celo dal čutiti, da bi on bil mož za ta posel, toda... Raje bi si to mesto sam počasi pridobival, ga zasedel v trenutku, ko bi bil užaljeno prepričan, da je krivično, če ga ne dobi. Toda tako...

"Tako je drugače," je dihnil. Vedel je, da je prezident vsa ta leta poznal njegove skrite želje.

"Mar je kaj narobe?" je vprašal Gardener na pragu. Dolgo ju je že opazoval skozi stekleno steno.

"Nič, George! Nič posebnega..."

"Ali se ne bi dalo vso stvar odložiti vsaj za nekaj dni?" je potihoma hitel Flores.

Še vedno je imel pred seboj prizore preteklih minut. Avto s truplom je bil že oddrvel izpred poslopja in on je sedel in premišljal, na kateri strani miznic naj najprej začne s čistko, ko so se vrata v veliko pisarno odprla in se je proti njegovemu pisalniku zagnal mož srednjih let.

—Mi je zelo žal, ampak nisem mogel priti prej.— Mož je že od daleč ponujal desnico v pozdrav. Flores se je dvignil in roka se mu je samogibno sprožila proti prišlecju. Hotel se je nasmeh-niti, pa so mu ustnice zamrle, še preden so oživele.

—Señor Alcázar!— je zapel prišlec z oddahujočim se glasom, —niti besedice! Lepo prosim. Vse je urejeno.— Flores je dvignil roke v obrambo, toda mož mu jih je prijazno in z odpuščajočim nasmehom potisnil navzdol. —Niti besedice, gospod Alcázar!

V steni za pisalnikom so se odprla vrata in prikazal se je Potokar. Spet ta vrag... je udarilo v Floresa. Okrenil se je nazaj k pisalniku.

Mož pred njim se je glumaško udaril po čelu. —Ne vem, zakaj sem sploh odlašal in zakaj se o nakupu nisva pomenila že po telefonu in stvar tudi podpisala.— To zadnje se mu je zazdelo strašno smešno in hrupno se je zasmejal.

—Moje ime je Flores.

Mož se je še smejal, potem pa se je ob ledenem glasu zresnil. —Oprostite!— je dejal še vedno prijazno, a že brez narejenega navdušenja. —Rad bi govoril s šefom prodaje za prestolnico.

—Sem jaz, gospod, toda... —Ni končal in še te besede je komaj bilo slišati.

—Señor Alcázar?

—No, El señor Alcázar murió, señor.

Potokar je dvignil obrvi, kakor da je radoveden, kako bo Flores končal ta pogovor.

—Dejmo, dejmo! —je dejal mož, se poskušal pogumno nasmejniti, in pokazal trioglati kos stekla z vdolbenimi zlatimi črkami: CESAR ALCAZAR — JEFE DE VENTAS — CAPITAL. Nenadoma se je zresnil, se obrnil na levo, na desno in prebiral obraze uradnic. Sedel je na prvi stol. — Kdaj?

Flores je hotel odgovoriti, toda za hrbtom stoječi Potokar ga je motil. S trdim obrazom se je obrnil k njemu.

—Da?

Potokar se je približal s smehljajem mučitelja, ki pozna vse skrite misli, a ima vendar možnost, da se po potrebi naredi povsem nevednega in nedolžnega. S čudnim nasmehom mu je stisnil roko in mu položil levico na rame. Vedel je, da Floresu ne bo jasno, kaj naj to pomeni, in to ga je za hip navdalo celo z radostjo.

Flores se je ugriznil v ustnice, povetil pogled in šele, ko se je spet obrnil k možu pri pisalniku, je dvignil zamegljene oči.

—Ne morete že prenehati! —Dekle pri sosednem pisalniku je počasi in enakomerno odpiralo in zapiralo avtomatični svinčnik. Ni dvignila glave, samo oči, in odložila pisalo predse.

—Kdaj? —je prišlec uporno ponovil, kakor da se jezi, ker so ga zapeljali v neprijetno igro.

—Pred... pred precej časa.

—Kako pred precej časa? Če sem še pred pol ure z njim govoril.

—Pred pol ure, gospod.

Prišlec ga je gledal s stisnjenimi očmi, potem pa je nenadoma dvignil roke in začel mahati pred seboj, kakor da se umika pred obdolžitvijo. Flores se je sesedel in kot v rešitev je tedaj zapel telefon.

—Hola, César, Cesarcito, viejo asqueroso! Venís esta noche? La vieja te preparó unas empanadas... —se je oglasil domače doneč prijazen glas.

Floresu je obtičal glas sredi poti. Za hipec ga je prevzela želja... kaj ko bi dejal: Ni ga, gospoda Alcázarja, a mu bom sporočil... pa je samo povetil roko s slušalko in pristopila je Alcázarjeva tajnica.

—Sí, señor... Telefon šefa prodaje, sí, señor... No, señor, to je telefon novega šefa prodaje... Sí, señor... No, señor... No, señor, pravilno so vas zvezali, samo da gospod Alcázar ne pripada več temu podjetju...

Flores je vedel, da bi tudi vse to še mogel prenesti, če takrat ne bi v zadregi odprl srednjo miznico in če se ne bi takrat iz nje kakor kača priplazila v svitek zvita pokojnikova kravata.

"Razumem, razumem, razumem..." je ponavljal Gardener in Floresu je bilo, ko da ga kdo vsakokrat plazi z ledeno mokro cunjo. Dejal si je: Seveda, vam je lahko, vi niste videli kravate... "Razumem, gospod Flores," je nadaljeval Gardener. "Toda tudi v vojski, kadar vojak pred vami v jarku pade in ga je treba nadomestiti, ni prijetno. Življenje je..."

"Strašno je," je zastokal Flores in prvič v življenju mu ni bilo mar, da je pretrgal predstojnikovo govorjenje. "Pridejo ljudje, še danes so z njim govorili, zagledajo njegovo ime na pisalniku, za njim pa mene..."

"Ti moj Bog!" Gardener se je umaknil in polglasno dejal bližajočima se Johnu in Potokarju. "Res: različni kraji, različni ljudje..." Obrnil se je nazaj k Floresu. "Predvsem bi bilo treba, to je povsem razumljivo, zamenjati tablice. Vzemite svojo, ono" — hotel je reči Alcázarjevo, pa se je premislil — "ono prejšnjo pa odstranite. Stvar nekaj sekund, mar ne?"

Potokar je topo gledal. Vedel je, da mora nekaj reči in da bo napak, karkoli bo dejal. Zmočil si je ustnice. "Stojalca z imeni so z vijaki pritrjena na pisalnike," je dejal naposled.

"Pritrjena?" Gardener se je šele zdaj povsem zresnil. "Komu je spet to prišlo na misel?"

Duncanu je bilo nerodno. Ko je pred meseci že ponovno našel na svoji mizi vratarjevo tablico, medtem ko obupani vratar ni vedel, kaj storiti s prezidentovo, je v prvi jezi odredil, da jih pritrde na pisalnike. "Poslušajte, ali ne bi bilo bolje premenjati pisalnike in tako..."

"Gospodje!" je pretrgal John, "če ne vidite kakšne nepravilnosti, kaj ko bi gospod Flores danes sprejemal stranke še za svojim pisalnikom?"

"Dobra ideja," je rekel Potokar.

Gardener, kakor da ni slišal Peardaughterja in ne pretehtal njegove zamisli, se je samo na pol obrnil k Slovencu in ga sumljivo ošinil.

Potokarju se je zdelo, da je minilo nekaj ur, odkar je srebrnikasto pojoči gong dal znak za konec dnevnega dela in je vrve nje po pisarnah in hodnikih začelo odmirati.

Poslopja so izbruhala nemir na ceste. Ulice so razburkano zaživele, se napolnile s kričanjem in hupanjem, potem pa je nekdo spet, kakor vsak večer, narezal mestu žile. Življenje se je počasi odtekalo...

Zaprl je oči. Ulica pred njim je bila mrtva in poslopje prav tako. Stal je ob ograji v prvem nadstropju in motril pisarno v pritličju: še v mraku prozorne stene, lepo uvrščene pisalnice in pisalne stroje, po napornem delu počivajoče črne živali.

Kakšna tišina...

Tesnoba, pred katero je bežal in si je želel, kakor vedno, kadar je opazoval to mrtvo hišo, ga je polnila. A bilo mu je lepo. Po urah napetosti se mu je koža po telesu sprostila, zadihala. Nenaden molk se je priplazil iz vseh kotov in obvisel v zraku. Vsako noč se je vračal, dajal človeku zopetni občutek njegove telesnosti.

Spet je začutil svojo težo, spet se razveselil življenja. Še pred leti je s tisočeriimi begal po svetu, stekel pes, preganjan iz taborišča v taborišče, bil tolikokrat zasliševan, da se mu je ime že zdelo izrabljeno, kakor da ne pripada več ne njemu ne komu drugemu; sumničen, pa spet z milostjo hranjen s hrano, ki je polnila želodec, v srcu pa ustvarjala lakoto... Sto rok in sto kruhov je na svetu, je premišljeval takrat. Vesel kruh, žalosten kruh, tolažeč in ponižujoč, in trd... trd, čeprav še vroč od peke...

Danes mu je lepo. Ve, da je. Ve, da ima nekje svoj pisalnik, svoj stol. Vedno si ju je želel, tako kakor si je vedno v taborišču želel, da bi nekoč imel lastno posteljo... Ve, da ima vse, kar potrebuje.

In vendar ga ta mir ne navdaja s spokojnostjo.

Včasih doma ponoči z odprtimi očmi prebada temo nad seboj, da bi se prikopal do stropa. Iz kuhinje je slišati zapiranje hladilnika, čudno zamolkli udarec z gumijastim trakom obitih vratc. To je glas iz nove dobe. Z vsakim udarcem prinaša človeku v misli zavest, da je star, da je od drugod doma... Prisluhne čebljanju iz sprejemnice, hreščanju televizijskega sprejemnika. Vsi ti novi glasovi, vsi ti bogati glasovi premožnosti ga mučijo... Kakšna sivina! Kakšna revščina! Vse drugačna kakor pa v tistih časih nebogljenosti in bede, ko ni bilo novčiča pod palcem in ko je bilo kdaj treba z vodo napolniti želodec, da ni bolel. Noče si naglas priznati, a ve, da je tista strašna, revna, nemira polna zlata doba proč in z njo vse njegovo resnično bogastvo. Proč je brezskrbna razigranost, proč tudi vse navdušenje, ki je včasih, ko je ležal v travi, udarjalo iz njega in trepetalo nad njim kakor zrak nad razžarjeno kamnito cesto. Prepričan je bil, da se je že naučil odganjati misli, a čim redkeje

je razmišljal, tem močnejše je udarjalo vanj, da je še v dobah samote in ponižanja vedno znal izžeti iz sebe občutek človekove veličine, občutek tistega velikega smisla... Toda zdaj...

Neslišno je stopal ob ograji in se zazrl na drugi konec poživajočega poslopja. Tam je predsednikova pisarna. Za njenimi steklenimi stenami se bo jutri nadaljeval razgovor, ki se danes ni mogel končati. Spodaj je vse potopljeno v temo: štiri vrste enakih pisalnikov. Polni obupa so se dvignili, preden jih je lava teme okamenila. Tam za zadnjim je še pred nekaj urami sedel neki Alcázar... Neki Alcázar... Kakor so njemu prva leta govorili o drugih, tako bo nekoč on pravil: Pred leti je neki Alcázar... Ah, da, saj res, vi se ga ne spomnite. Malo preden ste vi stopili v podjetje, pred kakimi dvajsetimi leti, je...

Dvajset let!

Moral se je nasloniti na ograjo. Spet mu je tišina zašumela v ušesih. Zazrl se je v mrak in prisluhnil brnenju sesalnika. Čistilec ga je začel vlačiti po preprogah prezidentove pisarne.

"Kaj počenjam?" Naglas je spregovoril in, ko se je zasačil, si je pokimal. "Lepo, lepo! Spet začenjaš. Dokler samo zakolneš naglas, še gre... ampak tole..." Rad bi si postavil nekaj stolov drugega ob drugega in legel... Ne. Legel bi na cesto, legel bi na zemljo... Na zemljo! Tako bi mu ves svet kril hrbet in bil bi miren.

Kaj počenjam v tej hiši, v tej deželi? Vse te dni, vsa ta leta?

Pogledal je po okamenelih pisalnikih pod seboj in strah ga je prešinil.

"José!"

Nihče mu ni odgovoril.

"Joséee...!" Glas se je spet odbil, se v temi gluho zažrl sam vase. Stopil je k svojemu pisalniku in prižgal svetilko. Izpod stekla sta ga pogledala dva svetlooka kodrolasca. Nasmehnil se jima je, narahlo pobožal prozorno hladno ploščo nad njima, kakor bi se bal, da jima zapre veke.

Hotel je vsaj za trenutek sestiti, stegniti noge, toda vzmeti vrtljivega stola ob njem so same od sebe zaječale. Umaknil se je na drugo stran pisalnika in zapičil pogled v zeleno usnjeno prevleko stola. Vedel je —vsako noč se je godilo isto—, zdaj bo začel gledati proti vratom, kdaj se bodo neslišno odprla in bo začel ugibati, kdo bi mogel biti tam zunaj v temi... Dvignil je slušalko, jo spustil na rogovile, da je zazvončkljalo, in spet se je mogel nasmehnuti.

Nalašč je spet pogledal zeleni stol. Kako mu je bil podnevi pri srcu! Tam v sejalnici je moral sedeti vzravnano, ujet, na tem igrivem stolu pa vedno poseda z eno roko poveznjeno preko na-

slanjala, kakor da bi del njega bil izven pisarne, izven poslopja, kakor da je en del njega izven tega ubijajočega mesta.

Položil je dlan na trioglati stekleni podstavek, kakor slepec pobožal izdolbene črke. Potem je počepnil pred njim in obraz mu je zaplaval v hudobnem nasmehu. STANE POTOKAR — HUMAN & PUBLIC RELATIONS. Stisnil je zobe in še vedno smehljaje zrl pred se. Odsunil se je od tal, ugasil svetilko in se s hrbtom bližal ograji.

Obstal je, prisluhnil in se začudeno obrnil. V pritličju prav na drugem koncu je za slabo razsvetljenim pisalnikom sedelo dekle. Globoko nazaj se je naslanjalo, gledalo v strop in jedlo banano. Preveč je bil truden, da bi povrtal, kako da je že prej ni opazil. Poznal jo je; večkrat jo je videl, ko je po nadurnem delu odhajala mimo vratarja. Neslišno je hodila. Če ne bi kontrolna ura pred vratarjevo pisarnico tako neusmiljeno udarila na njen listek, je mislil, še sama ne bi vedela, kdaj je zapustila poslopje.

Stal je v temi, toda ona ga je začutila. Sredi ugriza je odrevenela, v dveh zamahih pospravila izpred sebe olupke in papir in hip zatem je zabrnej računski strojček.

"Zdaj si videl!" Grenko se je nasmehnil. "Valpet hudičev! Doma pa razlagaš Sandri..."

"Siiii? ... Sí, señor!" Iz teme od spodaj je priplul krik nočnega vratarja. "Señor?"

Nič ni odvrnil. Zgrabil je časopis, ki ga je že zjutraj prebral in s katerim ni vedel kaj početi, in odhitel po temnem hodniku, da čimprej začuti živo nebo nad seboj.

Stopal je po tihi ulici. Redki avtomobili so kakor po mahu drseli po še vedno vročem asfaltu mimo njega. Globoko je vdihaval vlažni zrak in se vprašujoče ozrl v zvezdnato nebo. Še ne bo dežja... Stopal je ob drevesih. Zdaj pod noč so izdihavala ves dan v sobi tiščoči vonj modrih cvetov.

Prešel je iz surovih desak zbito ograjo. Za njo so podirali staro hišo, da pripravijo prostor nebotičniku. Bilo mu je hudo. V tej stari hiši je bila mirna polmračna kavarna. Tam je pred petimi leti napisal prvo pismo svojim domov. Kako vse odhaja! Kako se vse spreminja! Na oglu stoji prodajalka rož, oblita z rumenkasto lučjo viseče svetilke, toda on se že more spominjati prejšnje prodajalke, pred letom dni preminule starke, s katero sta se vsako noč pozdravljala...

"Da: sem že del tega mesta, kajti poznal sem ga tudi tako, kakršno ni več..."

Tam onstran morja v mladih razposajenih letih, ko so ga pota zanašala v tuje dežele, je včasih mislil, da človek ne more

trditi, da pozna kako deželo, dokler mu v njej neznana žena ne natoči dotlej mu neznane pijače v čašo. Zdaj je vedel, da se je motil. Vračati se na travnike, po katerih je pred leti samotaril, pa videti, da njegove steze ni več, ker so tam zrasle nove hiše, govoriti s prodajalcem časopisa, pa iskati v njem pojočo severno govoricu, kakor jo je imel prodajalčev rajni oče, opazati spreminjanje izven sebe — to je bilo v resnici spoznavanje nove dežele. Več. Pomenilo je postajati njen delček...

Vedno počasneje je stopal, kakor da ga je že popustila čarobna sila celodnevne ječe. Prisluhnil je udarcem ure iz cerkve De la Piedad, stisnjene med dva nebotičnika, in nehote navezal korake na ponavljajoče se zvone. Prišel je do avenije, previdno pogledal na levo. Nobenega vozila ni bilo in spustil se je s pločnika. Malo je manjkalo, da ga ni oplazil avto od zadaj. Preplašeno je odskočil.

"Tako? Ob tej uri se hodi domov?" Za seboj je zaslišal Johnov zvonki smeh. Amerikanec je sedel poleg vozača in molil glavo skozi okence.

Potokar se je nasmehnil. Prvi hip se je razveselil Johnovega pozdrava, ko pa je zagledal njegov svetli obraz tik pred seboj, se je zakrknil.

Peardaughter je odprl zadnja vratca. "Vas lahko odpeljem domov?"

"Ne, ne... Hočem reči, nikar si ne..."

"Ah, dajte, Potokar! Poleg tega imam časa, da..."

Potokar ga je z odkimom prekinil. Kaj ko bi brez besed odhitel proč...? Potem je le dejal: "Hvala, res hvala... Za teh nekaj sto metrov..." Pokazal je po cesti navzdol.

"Saj res! Sem pozabil... No, to je lepo! Solidni uslužbenci se vedno naselijo blizu dela. Tako vas lahko po potrebi pokličejo v pisarno tudi v soboto popoldne, morda celo v nedeljo..."

Potokar se je moral nasmehnuti. "Samo v mestu je tisočosemsto ulic, a sem že moral najti stanovanje prav v tisti, kjer delam..."

John je namignil čez njegov hrbet na ogelno kavarno. "Če se vam prehudo ne mudi..."

Potokarju se je osušilo grlo. "Pravzaprav me čakajo..." je dejal počasi čez čas. Potem si je pol norčevaje dodal: Fant, dajmo, dajmo... čez dva dni za vedno odide... Naglas je pritrdil: "Ampak pijač nocoj ne bova mešala."

Peardaughter je zlezel iz avtomobila. Po nekaj korakih se je obrnil in s kretnjo povabil vozača, naj se jima pridruži. Šoferju domačinu se je na obrazu pokazalo, kako dobro mu de povabilo, vendar se je s kretnjo zahvalil in pokazal zvezek risank o Flash Gordonu. John se je vdal in dvignil roke.

“Že vidim, da smo tudi sem prinesli literarno kulturo,” je dejal, ko je dohitel Potokarja. Ta ga je brez besed samo smehljalje porinil skozi vrteča se vrata.

Zasedla sta mizo ob steni, opaženi od vrha do tal z enim samim velikim ogledalom. John je študentovsko hrupno pomahal natakarkem pred točilnikom, potem pa začel strokovno motriti ogledalno steno. Priznavajoče je pokimal in se obrnil k Potokarju.

“Truden?”

“Izmozgan. Izmozgan za vedno, za vse življenje, kar pomeni, do osme ure zjutraj...”

Amerikanec ga je nekaj časa gledal brez besed. “Sta dobro vozila s pokojnim?” je potem vprašal.

Potokar je dolgo molčal. “Bil mi je edini prijatelj v podjetju, če smem tako reči...”

John je molčal. Nato je naročil pijačo, a že med govorjenjem z natakarkem je bilo videti, da mu je nekaj nenadoma prišlo na misel. “Sem vas že večkrat mislil vprašati,” je dejal, “kako da po vojni niste prišli v Severno?”

“Imam rad tukajšnji ritem. Včasih me res sicer moti sistem odlašanja vsega na jutri, a bi se dosti slabše počutil v tamkajšnjem, kjer bi vse moralo biti narejeno včeraj.”

John se je naglas zasmeljal. Ljudje pri mizah so se obračali toda njega ni nič motilo. Čez hip je resno nadaljeval: “Kjerkoli bi bili, tako delo, kot je vaše, je povsod utrudljivo. Naj bo že sistem tak ali tak.”

Potokar ga je opazoval, kakor da ga ne razume, kam hoče napeljati vodo. Šele čez čas je odvrnil:

“Da... utrudljivo...”

“A človek ima pri njem prijetno zavest —kako sem nesodoben!— da ne ruši!” Gledal je Potokarja, a ta je bil nekje daleč. “Mar ne?” Natakark je odložil pijači, a še preden se je John čaše dotaknil, mu je že s kretnjo naročil, naj jima še enkrat isto prinese.

“Da... da...” Potokar se je resnobno nasmehnil in dvignil čašo. “Čim več ledu je v njej, tem topleje postaja človeku...” Nekaj časa sta oba molčala.

“Zgoraj med oblaki je prijetno hladno. Tudi v takih dneh.” John je zahlinil začudenje nad že izpraznjenim kozarcem. Krcnil je po njem in se namrdnil ob motnem zvenu. “Taka žlahtna pijača pa v takem steklu.. In kaj bi radi delali?”

Potokar ni takoj odgovoril. “Nikoli nisem dokončno o tem razmišljal. Obdeloval zemljo?”

Potem se je nenadoma spomnil. “Če ne bi bilo treba krmiti rib in čistiti akvarije, bi jih morda prodajal... In vi?”

"Mislim, da ni važno, kaj človek dela, dokler se mu posele ne gabi." Nenadoma se je zasmeljal. Potokar ga je vprašujoče pogledal.

"Ne, ne! Smejim se tistemu o krmljenju rib..." Sredi smeha se je zresnil. Pred mizo se je ustavila starka z nabiralnikom. Nič ni dejala, samo podoba dečka na berglah je pokazala.

"Moje današnje dobro delo," je dejal John in porinil zvit bankovec skozi režo.

"Moje današnje drugo," je oddaljeno rekel Potokar, "a o teh stvareh se ne sme govoriti."

"Prvo je bilo storjeno podjetju ali delavcu?"

Potokarju se je za hip potemnilo lice, pa se takoj raztegnilo v nasmeh.

Opoldne je iskal darilce za ženin god in stopil v parfumerijo. Dve prodajalki sta porivali drobno šestletno beračico z velikimi črnimi očmi čez prag. Ti bomo že dali parfum, je pravila ena. Druga se je Potokarju opravičevala za neprijetni prizor in on je samo razumevajoče dvignil obrvi. Toda deklica se je vračala na prag in ponavljala: —Je za mojo mamo, ni zame, je za mojo mamo!— Potokarja je enakomerno pljuskanje glasu zmedlo, da se ni mogel pri nakupu odločiti. Nenadoma se je obrnil, stopil k deklici in se sklonil: —Za mamo ali... zate?— Nekaj časa je še hlipala, potem pa začela jecljati. Pa ni nič slišal. Misli je na ministranta z zasluženim svetlim grošem, na kupljene lepljive dateljne in na doma čakajočo mater. Še enkrat se je sklonil nad dekletce: —Torej za mamo?— Mali so še tekle solze po licih, toda velike oči so že sijale. —Za mamo. Tak parfum za gospe štiridesetih let.— Resno je odkimavala, kako da tega ne razumejo. —Jaz imam vendar sedem let, ne vidite?— Nenadoma je bila videti stara. Pomignil ji je in vrnila sta se v prodajalnico. Parfum za starejšo damo, je naročil. Šlo mu je na smeh, ko jo je čutil, kako se je previdno postavila tik za njim, a nič se ni zabaval pri tem. Obrnil se je. —Mama ve?— Dekletce se je prebrisano zasmelalo in potisnilo glavo med ramena. Odkimala je. Spet je bila majhen otrok. —In misliš, da bo vesela?— Takoj je odkimal in nadaljeval: —Natepla te bo.— Mala je planila. —Vem!— Skoraj vesela je bila, da je našla nekoga istih misli, in pokimala: —Ampak potem bo vesela. In poleg tega je ta denar moj.— Izbral je črno sloko stekleničko z eksotičnim vonjem in imenom, zaprl deklici dlan, na kateri mu je ponujala prepotene zvite bankovce, ji potisnil zavitek v drugo roko in stopila sta na pločnik. Zgledal se je za hip v žareči obrazek in se ji nehote priklonil v slovo.

"Upam samo, da je ni preveč bolelo."

John se je smehljaj, Potokar pa je nenadoma čisto resno nadaljeval: "Ko je bila vaša mati stara sedem let, kaj mislite, ali je vedela, da so parfumi za štiridesetletne dame drugačni kakor pa za takšne deklice?" Pokazal je v ogledalu se odražajočo šestnajstletno prebujajočo se lepoto, ki je sedala k sosedni mizi.

"Ne vem. Pred nekaj leti bi vam dejal, da ne, danes že ne vem. Kaj vse že deklice vedo, kar se nam niti sanja ne."

Potokar je vrtel med prsti že tretjo izpraznjeno čašo. Pear-daughter ga je opazoval. Bil je vesel, da mu je Potokar povedal dogodek z deklico. Vedel je, da ga ne bi mnogim drugim. Spet se ga je polastil občutek iz tiste prve noči, ko mu je Potokar že medlih oči zatrjeval, da bi bila lahko dobra prijateljja, kakor so vsi, ki se poznajo še iz mladosti. In on da se je v resnici rodil šele po vojni v Italiji, tam, kjer je spoznal njegove brate... John ga ni dobro razumel, toda življenje mu je odprlo oči za marsikaj, kar je razumel samo s srcem. Vedel je, da se Potokar ne odkriva rad drugim in to ga je napolnilo s hvaležnostjo, dasi so besede iz resnega sogovornika prihajale zdaj jecljajoče zdaj spet bruhajoče. Bila sta si blizu tisti večer in ta skladnost je trajala vso noč, čeprav se je Potokar tam enkrat že proti jutru ob vprašanju, če ima mnoga stikov s svojimi rojaki v mestu, nenadoma vzravnal: So pravice, ki so dane prijateljem samo zato, da jih ne zlorablajo, in potem je za dolgo uro na pol prestrašeno na pol užaljeno umolknil.

John je dvignil kozarec pred oči in s sijem v njih dejal: "Res sem vesel, da sem vas spoznal. Tudi če se nikoli več ne srečava v življenju."

Potokar se je sanjavo priklonil. Mehkoba se je oljnato počasno in gosto plazila vanj, vezi okrog čela so popuščale. "Tudi jaz," je dejal pa dodal zase: Treba je biti previden... Mlad je... in kar je najhujše, verjame, kar govori... Ne veš kdaj, pa mu začneš odpirati srce. Vsekakor bi bilo varneje imeti ga za sovražnika kakor za prijatelja.

John je skoraj legel z gornjim trupom na mizico in s stegnjeno roko pred seboj spremljal besede o lepši bodočnosti sveta. Na dušek je izpil novo čašo. "Ne politiki in ne fiziki, dragi moj, ampak dobri ljudje bodo rešili svet. Ves svet! Tudi tiste, ki se danes iz dobrih ljudi norčujejo. Na vašem mestu bi bil srečen, da imam tak posel."

Potokarju so se ustnice strdile v porog.

"Bodi dober in odrešil boš ves svet!" Tako zasmehljivo je zapelo, niti premagati se ni poskušal, da je John onemel. Potokar je uvidel, da je šel predaleč, položil je dlan na Johnovo roko in dodal: "Kaj veste vi, ali kaj vem jaz, ali pa kaj sploh kdo ve, kaj je dobro?"

"Oh, ne, Potokar! Nikar spet!" John je zmučeno potegnili obraz in segel po Potokarjevi čaši, toda mož jo je pravočasno umaknil visoko v zrak.

"Nič, oh ne! Tudi če vas knjige ne bi naučile, sami prav dobro veste, da dobro ne rodi vedno dobrega in da zlo ne rodi vedno zlega?"

Peardaughter se je pol resno pol šaljivo spačil. "Pred tisočletji so preganjalci hoteli uničiti kristjane, pa so jih s preganjanjem samo množili. Vem. In včeraj so drugi govorili, da hočejo uničiti rdeče, borili so se proti njim, pa so jim v resnici odprli vrata v Evropo. Tudi vem." Resno je nadaljeval. "To je nevarna igra, Potokar! Kajti če je tako, kdo bo največ pripomogel k dvigu dostojanstva človekovega, če ne rdeči, ki ga danes uničujejo? Nevarna igra, ker bi človek, ki bi rad pomogel svetu na bolje, moral priti do čudnih zaključkov, mar ne?" Narejeno užaljeno je nagnil glavo. "Potokar!"

Pazi se ga, si je rekel Potokar. Zdaj bo tudi on hotel vse poenostaviti... "Vem, vem. Hotel sem samo reči," jezik se mu je že rahlo zapletal, "da stvari niso tako preproste, kakor danes poceni deklamiramo in ne tako prekleto jasne, kakor mislimo."

"Kako naj bi tudi bile! Ni človek ustvaril sveta in sebe. Ko da bi človek kdaj imel gospostvo nad vsem v rokah!"

"Kdaj imeti vse v rokah... Toda, John, če ne morem imeti v oblasti vsega, zakaj bi se naj potem trudil, da bi sploh kaj imel?" Misli so se mu pričele kaliti.

"Potokar! Potokar! Nocoj bom slabo spal." Zresnil se je. "Vse v rokah...! Nismo bogovi in drugič: pozabljate, da je človeku v zameno za vse, kar mu ni dano, dano upanje."

"Mamilo!" je dodal Potokar. "Vedel sem, da boste tako končali. Vsi končajo s tem, Mamilo. In privadiš se mu, kakor kateremu koli drugemu."

"Mamilo je brezmiselno, upanje ni nikoli. Vi to veste."

Potokar ni odvrnil. Kolikokrat je v nočeh nespečnosti razmišljal: Upanje-zatočišče slabotnih ali sodelavec močnih? Brezmiselno upanje mu je bilo vedno smešno, toda mar ni celo takšno napolnilo človeka s spokojnostjo? Brezmiselno upanje... Še v tistih zdaj že na pol meglenih urah preteklosti, ko je v človeku govoril strah združen z željo po življenju, in je izginilo vse razen gole trenutnosti, mar ni bilo lažje pustiti mrtvega tovariša s hrbtom naslonjenega na drevo, kakor da samo spi, kot pa ga položiti v hitro izkopano jamo? Tudi kadar je bilo dovolj časa za pokop...

Ta človek... Kako je dregnil! Kakor da bi vedel, katera brazgotina je najbolj živa...

"To so nevarne misli," je dejal tuje, polglasno.

John se je malomarno zagledal v strop. "Nevarnejše so tiste druge... Brezupje ne budi vedno življenja. Uspava. Jaz ne bi nanje mislil..."

Brezupje uspava? Pred dnevi mu je zdravnik pravil, kako se ljudje boje raka, da pa kljub prvim znakom nočejo na pregled. Neverjetno, je takrat dejal zdravniku, v resnici pa se mu ni zdelo samo verjetno, ampak sploh edino razumljivo.

Zdaj se moram dvigniti, takoj posloviti, si je dejal. "Ne bi nanje mislil! Tudi jaz ne bi rad, ampak..." "Od kod je spet to pobegnilo? Odrinil je pol prazno čašo izpred sebe.

Peardaughter se je nagnil nad kozarec in ga počasi vrtel po mokrem prtičku. "Psa ne odženete, če mu mečete palico..."

Potokarju je dahnil glas čez izsušene ustne: "Ubiti torej?" "Ubiti."

Potokar se je zganil. Spet si je ovlažil suhe ustnice. "Pozno je, kaj?" je dejal. Premikal je kozarec sem ter tja po mizi... Daleč je šlo, a še imam čas... Pogledal je Peardaughterja. Sedel je z zaprtimi očmi, kakor da spi. "Lahko, da je tako, kakor pravite. Lahko!" je dejal. "Lahko pa da tudi ni in samo polniva sode brez dna... Greva počasi?"

John je pokimal in začel iskati njunega natakarka. Mencal je s prsti, kakor da čisti z njih peščena zrnca. "Truden sem. Nisva razčistila stvari, zato sem truden."

Potokar je stopal naprej proti vratom. Medla trudnost mu je objela noge. Nenadoma se mu je John zasmilil. Nekaj bi mu hotel reči, iskal je, bredel do lepih besed, počivajočih v davnini, a ničesar ni našel. Potem pa si je dejal: Fant, ti raje nase pazi!

Zavrtel je krožna vrata in čeprav je butnil vanj vroči zrak ceste, je globoko zadihal.

Grenko se je nasmehnil.

"Zakaj se smejite?" se je mehko oglasilo ob njem.

"Kdo se smeje?" Glas mu je bil hripav.

John se je zmedel, kot bi mu kdo zbil orožje iz rok. Molčal je, položil prste desne roke krog levega zapestja, si natikal nevidne lisice, pa začel počasi vrteti kolešček pri uri.

"Jutri se bova videla," je čez čas nerodno dejal Potokar. John se mu je zazrl v obraz, videl, kako so se ustnice zveselile ob teh besedah, da pa je v istem trenutku čuden preplah zatrepetal v Potokarjevih očeh. Nekaj hipov sta se gledala brez besed, potem je John samo dvignil roko v slovo in želel lahko noč.

Potokar je počkal, da je vozilo odbrzelo po aveniji, šele nato se je premaknil.

“Previden!” si je dejal in si prisluhnil. Nekdo je začel potrpežljivo tolči na vrata mrtvaške izbe, ki jih je on za seboj zabil za vedno.

“Zakaj sem se pustil zvabiti? Zakaj sem pričel govoriti? Ni še čas...!” Počolažil se je. “Čas ni veter: hitreje mu hodiš nasproti, močnejše te prebada. Ne. Miruješ ali se giblješ, čas prodira v enakih valovih vate, prinaša svoje...” A vendar: zakaj bi se mu naj mudilo? — Mudilo?

Ustavil se je. Prestrašen. Pa ne da v resnici še česa pričakuje?

Zjutraj se je prebudil nemirno, tako kakor je spal. Vlažna vročina ni popustila, toda razočaranje nad neizpolnjeno napovedjo o padcu vročine ni moglo biti edini izvor tesnobe... Ah, tisti bedasti pogovor v kavarni! Zdaj ko se ga je domislil, mu je odleglo, a še je čutil nekaj obremenjujočega v sebi.

Šele ko je stopil iz spalnice in zagledal na hodniku stojalo s črnim aparatom, se je spomnil vsega.

Zvečer je prišel domov truden in grenak, brez želje, da bi vsaj zakril grenkobo. Toda kmalu je pozabil na vse. Popoldne so mu po letih čakanja vendarle napeljali telefon in ob pogledu nanj, je postal nestrpen. Pa se ni hotel izdati. Šele ko se je žena z otrokoma umaknila v otroško spalnico, je stopil k aparatu. Dvignil je slušalko in nekdanje mladostno občutje bogastva ob prazničnih darilih ga je zajelo.

Nekaj časa je stal tako, s slušalko v roki, sklonil glavo na prsi in potem so mu tudi glasovi iz črne školjke izginili iz ušes. Obesil je slušalko na rogovile, a se ni premaknil. Šele čez čas je sedel na grobo izrezljano, še preko morja prineseno skrinjo in zaprl oči.

Kakšen dan! Kakšen dan!...

Grenko se je nasmehnil.

Ni imel nikogar, da bi ga mogel ob tej uri poklicati. Podnevi bi govoril s pisarno, s kakim argentinskim znancem, tako, za poskušnjo... Toda zdaj je noč...

Hotel je spet seči po slušalko, pa se je porogljivo zasmel sam sebi. Potem je prisluhnil gibanju v otroški sobi. Trdo je položil obe roki na pokrov skrinje in odhitel v spalnico.

Gledal je črnino stropa. Jutri ga dam odklopiti, si je dejal in vedel, da tega ne more storiti. Odklopiti. Marsikaj vem samo jaz o sebi in že to, da samo sam vem, je dovolj kruto. Da bi me zdaj še kdo drugi, še nekaj drugega ves čas opozarjalo na to...

“Saj ni, da sem na prijatelje preveč pozabil...”

Žena je vstopila. V temj se je začela preoblačiti in ob šumu blaga se je pomiril. Vedel je, da ne bo nič vprašala... Naposled,

zakaj si vsako stvar tako žene k srcu? Zakaj ne bi vednosti o samoti delil še s kom drugim? S čim drugim? Misel se mu je zdela poznovečerno bedasta, pa se je je kakor mnogih podobnih v zadnjih letih navadil tako hitro, da jo je mogel takoj začetni pozabljati.

Kakor vsako noč pred spanjem, je pobožal njeno glavo in kakor vsako noč je začutil, da ni vztrepetala, ampak brez besed omrtvela pod njegovo dlanjo. Stisnil je ustnice, se obrnil na drugo stran in zaprtih oči pričel čakati.

(Nadaljevanje v naslednji številki.)

Str. 12: "Brate dragi, ali smo sploh kaj?"

Str. 18: "Halo, Cezar, Cezarček, lump barabski! Prideš nocoj naokoli? Ta stara ti je nacvrta take testenice..."

NAUŽIJ SE SONCA

Stanko Janežič

Naužij se
sonca
in vetrov,
iz krste
pobegli
okostnjak.

Strgaj
cunje
raz nagoto,
prvi Adam,

in zaplavaj
v vale
majskih trav.

Begaj
skoz lesove
in žveglaj
svobode
davni spev.

S pticami v naročju
spletaj gnezda
v raju vej

in v objemu
žolte zarje
čakaj
tihih zvezd

Ljubezni.

MISLI O KRŠČANSTVU V ROMANU "DOKTOR ŽIVAGO"

Pavel Krajnik

Dne 30. maja je v vasi Peredelkino blizu Moskve umrl v starosti 70 let pesnik in pisatelj, avtor romana "Doktor Živago", nagrajenec Nobelove nagrade Boris Leonidovič Pasternak. Sovjetska revija "Literatura in življenje" je kratko, v petih vrsticah, sporočila to novico. Ostali listi Sovjetske Zveze so molčali. Ves svobodni svetovni tisk pa je posvetil sveli osebnosti B. Pasternaka in njegovim umetniškim stvaritvam nešteto člankov in osmrtnic.

S smrtjo B. Pasternaka je ponehal šum, ki ga je povzročil njegov zadnji roman. Nastal je spoštljiv molk. Tek časa je odmaknil izredno umetnino v primerno razdaljo, da se moremo nemoteno zagledati tudi v njene najgloblje strani. Med temi gre prvo mesto nekaterim izrekom o krščanstvu. Nedavna avtorjeva smrt, ki je bila —kot smemo upati— krščanska, nas nagiblje, da se zamislimo ob njih.

Najvažnejše misli o krščanstvu je pisatelj položil v usta bivšemu duhovniku, stricu Jurija Živaga, Nikolaju Nikolajeviču Vedenjapinu. O njem beremo že na prvih straneh romana. "Niti ena izmed knjig, ki so pozneje proslavile Nikolaja Nikolajeviča, še ni bila napisana. Njegove misli pa so se že izoblikovale. Kmalu se je moral pojaviti sredi takratnih književnikov, univerzitetnih profesorjev in filozofov revolucije ta človek, ki je mislil o vseh njihovih témah, pa z njimi razen terminologije ni imel nič skupnega. Vsi so se v gruči držali kake dogme in se zadovoljevali z besedami in s tem, kar se na zunaj vidi. Oče Nikolaj pa je bil duhovnik, prešel je v tolstojščino in revolucijo in šel venomer naprej. Hrepenel je po okriljeno stvarni misli, ki bi v svojem poletu nehinavsko začrtala drugačno pot in kajboljšala na svetu..." (7)

Vedenjapin je po lastni želji zapustil duhovski stan. Stopil je v službo pri založbi nekega naprednega podeželskega lista. Vendar v razgovoru s pozitivistom Ivanom Ivanovičem Voskobojskim preprosto in odločno izpoveduje, da moramo nadvse ljubiti resnico in biti zvesti Kristusu. "Zdaj," pravi, "so zelo v modi razni krožki in organizacije. Vsaka črednost je pribežališče nenadarjenosti, pa naj si bo to zvestoba Solovjevu, Kantu, Marxu. Resnico iščejo le posamezniki in pretrgajo stike z vsemi, ki jo premalo ljubijo. Ali je na svetu kaj takega, kar bi bilo vredno zvestobe? Takih stvari je prav malo. Menim, da je treba biti zvest nesmrtnosti, temu drugemu, nekoliko močnejšemu imenu živ.

ljenja. Treba je hraniti zvestobo nesmrtnosti, treba je biti zvest Kristusu! Ah, vi se zmrdujete, nesrečneži! Spet niste ničesar razumeli... Rekel sem, treba je biti zvest Kristusu. Takoj razložim. Vi ne razumete, da je možno ne vedeti, ali je Bog in čemú je — biti ateist —, in istočasno vedeti, da človek ne živi v naravi, temveč v zgodovini in da je ta v današnjem pojmovanju osnovana na Kristusu, da je evangelij njena osnova. In kaj je zgodovina? Ustanova del, stoletja trajajočih, za dosledno rešitev uganke o smrti in bodoči zmagi nad njo. Zato odkrivajo matematično neskončnost in električne valove, zato pišejo simfonije. Brez nekega zanosa se ne da napredovati v tej smeri. Za ta odkritja je potrebna duhovna oprema. Prvine zanjo so v evangeliju. To je, prvič, ljubezen do bližnjega, ta višja oblika žive energije, ki do vrha napolnjuje človeško srce in potrebuje izhoda ter razdajanja. Drugič so to glavne sestavine sodobnega človeka, brez katerih si ga ne moremo predstavljati, namreč ideja svobodne osebnosti in ideja življenja kot žrtve. Védite, da je to do zdaj nenavadno novo. Pri starih zgodovine v tem smislu ni bilo. Tam je bila pokvarjenost krutih, kozavo razjedenih Kaligul, in še slutili niso, kako nenadarjen je vsak tiran. Tam je bila bahava mrtva večnost bronastih spomenikov in marmornatih stebrov. Dobe in rodovi so svobodno zadihali šele po Kristusu. Šele z njim se je začelo življenje v potomcih in človek že ne umira več na cesti pod ograjo, marveč doma v zgodovini, v razmahu del, posvečenih zmagi nad smrtjo; umira sam posvečen temu poslanstvu..." (9-10.)

Enkrat ali dvakrat na leto je Nikolaj Nikolajevič zapisoval v zvezek misli, ki so v njem samem vzbujale začudenje. "Rim," je zapisal med drugim, "je bila gneča, v kateri se je gnetla množica izposojenih bogov in zavojevanih narodov, gneča v dve nadstropji, na zemlji in na nebu; izprijenost, zadržana s trikratnim vzletom okrog sebe kot zaplet črevesja... In glej, prenasičenost te marmornate in zlate brezokusnosti je prišel On, mil in svetel, poudarjeno človeški, nalašč provincialen, Galilejec, in od tega trenutka so prenehali narodi in bogovi in začel se je človek, človek-tesar, človek-orač, človek-pastir sredi črede ovac ob zahodu sonca, človek, čigar ime ne zveni prav nič napuhnjeno, človek s hvaležnostjo raznesen po vseh uspavankah mater in po vseh umetniških galerijah sveta." (43.)

Del misli, ki so ga presenečale in so mu bile od nekdanje drage, je Nikolaj Nikolajevič zaupal tolstojevцу Vyvoločnovu. "Menim," pravi v sporu z njim, "če bi bilo mogoče dremajočo zver v človeku utišati z verigami ali z grožnjo onostranske kazni, bi bilo najvišje znamenje človeštva cirkuški krotilec z bičem v roki, ne pa sam sebe žrtvujoči pridigar. Saj to je tisto, da človeka v stoletjih ni držala pokoncu in ga dvigala nad žival palica, temveč glasba: neovrgljivost neoborožene resnice, privlačnost njenega primera. Do zdaj se je smatralo, da so v evangeliju najbolj važni izreki in pravila ali zapovedi, a zame je najbolj važno to, da Kristus govori v prilikah in pojasnjuje resnico z lučjo vsakdanjosti.

V osnovi tega leži misel, da je občevanje med smrtniki nesmrtno in življenje je simbolično, ker je pomembno." (42.)

Tako je mislil, pisal in govoril Nikolaj Nikolajevič že ob času ruske revolucije l. 1905. Tudi pozneje v zamejstvu je v knjigah razvijal svojo staro misel o zgodovini, katero si je predstavljal "kot drugo veselje, ki ga gradi človeštvo v odgovor na pojav smrti s pomočjo pojavov časa in spomina. Po novem pojmovano krščanstvo je bila vsebina njegovih knjig, njih naravnostna posledica pa: nova ideja o umetnosti" (66).

Po povratku v Moskvo tik pred oktobrsko revolucijo se je izvršila v Nikolaju Nikolajeviču ogromna sprememba. Poboljševičil se je, postal je enostranski, vse je presojal le z enega vidika, kakor da bi le ta obstajal. Vendar njegov umetniški dar in njegova ustvarjalna moč še nista izgubili privlačnosti in njegovi prejšnji nazori o krščanstvu so ohranili svoj pomen. Prešli so namreč v last mlajšega pokolenja. Nečak Jurij Andrejevič, njegov prijatelj Miha Gordon in Serafima Tuncéva pojmujejo krščanstvo po novem, prav tako kakor ga je pojmoval Vedenjapin.

M i h a G o r d o n je judovskega rodu. Že od mladih let premišljuje o svojem izvoru in o narodu, iz katerega je izšel. V času prve svetovne vojne se sreča na fronti s prijateljem Jurijem Živagom. Skupaj skušata pronikniti v resničnost, ki ju obdaja. Krščanstvo zavzema v njunih pogovorih odlično mesto, v njem iščeta odgovora na vsa vprašanja.

"Ti si rekel," pravi Miha, "fakt je brez smisla, če človek ne vnese vanj smisla. Krščanstvo, skrivnost osebnosti — prav to je tisto, kar je treba vnesti v fakt, da dobi pomen."

"Kaj je narod?" sprašuje. "Ali naj ga pestujemo? Mar ne dela bolj zanj tisti, ki ne misli o njem, pa ga z lepoto in slovesnostjo svojih del vleče za seboj v vsenarodnost in ko ga je proslavil, ga ovekoveči. Da, da, seveda. O kakih narodih moremo govoriti v krščanskem času? Saj to niso preprosto narodi, temveč spreobrnjeni, pretvorjeni narodi in najvažnejše — vse je prav v tej pretvoritvi ne pa v zvestobi starim osnovam..."

Miha Gordon se ne more načuditi usodi judovskega naroda. "Kako se je moglo to zgoditi? Ta praznik, ta osvoboditev od vražje povprečnosti, ta polet nad duhovno revščino vsakdanjosti — vse to se je rodilo na njihovi zemlji, govorilo v njih jeziku in pripadalo njihovemu plemenu. In slišalji so in videli in so prezrli. Kako so mogli dopustiti, da je ušla od njih duša take vklepajoče lepote in moči; kako so mogli misliti, da bodo ostali vtrci z njeno slovesnostjo in ustoličenjem kot prazen omot tega čudeža, ki jim je bil navržen? Kdo ima kako korist od tega prostovoljnega mučeništva... Dovolj. Ne imenujte se več tako, kot ste se prej imenovali. Ne zbirajte se v gručo, pojdite narazen! Bodite z vsemi! Vi prvi in najboljši kristjani sveta. Vi ste pravo nasprotje od tega, kar so vas predstavljali najhujši in najslabši izmed vas."

Novost in bistvo krščanstva vidi Gordon v tem, da je stopilo pred človeštvo z vprašanjem: "Ali hočete živeti po novem, dru-

gače kot kdajkoli poprej? Ali hočete blaženstvo duha? In vsi so sprejeli predlog, na veke prevzeti. Ko je evangelij govoril: v božjem Kraljestvu ni Grka, ne Juda, — je mar hotel samo reči, da so vsi ljudje enaki pred Bogom? Ne, za to evangelij ni bil potreben. To so vedeli že prej filozofi Grčije, rimski moralisti in preroki stare zaveze. A govoril je: v tem novem, v srcu spočetem načinu bivanja in v tej novi obliki občevanja, ki se imenuje Kraljestvo božje, ni narodov, so osebnosti" (124-126).

Serafima Tuncéva modruje: "Človek sestoji iz dveh delov. Iz Boga in iz dela. Razvoj človeškega duha se deli v neizmerno dolgo trajajoča posamezna dela. Ostvarjala so jih pokolenja in eno je sledilo drugemu. Tako delo je Egipt, tako delo je Grčija, tako delo je bogopoznanje prerokov stare zaveze. Tako —po času poslednje, z ničimer do zdaj zamenjano, z vso sodobno navdihnjenostjo vršeče se delo— je krščanstvo."

Mlada, nadarjena Serafima dobro pozna besedilo cerkvenih služb. Opirajoč se nanj, skuša razložiti Jurijevi ljubljenci Larisi, kaj je krščanstvo prineslo novega na svet. Cerkvenoslovansko liturgično besedilo vzporeja stare in nove dogodke. Prehod Izraelcev čez Rdeče morje primerja z deviškim porodom božje Matere: "V morji Černom neiskusobračnyje nevesty obraz napisasja inogda... Morje po prošestviji Izrailjeve prebyst neprehodno, neporočnaja po roždestve Emmanuiljeve prebyst' netlena." To se pravi:: Morje je po prehodu Izraelcev spet ostalo neprehodno, a Devica je po rojstvu Gospodovem ostala nedotaknjena. Kakšna dogodka se tu primerjata med seboj? Oba sta nadnaravna, oba sta priznana za enak čudež. Toda v čem so videli čudež prvobitni, najstarejši časi in v čem so ga videli novi, naprednejši, porimski časi? V prvem primeru se po ukazu narodnega voditelja, očaka Mojzesa in po zamahu njegovega čarodejnega žezla razmakne morje in dovoli prehod celemu narodu... V drugem daje Deklica —nekaj navadnega, kar bi v davnini ne vzbudilo pozornosti— skrito, na tihem življenje Detetu, rodi na svet življenje, čudo življenja, življenje vseh, "Života vseh," kot ga potem kličejo. Njen porod je nezakonit, ne samo po sodbi pismoukov kot izven zakonski. Njen porod nasprotuje zakonom narave. Deklica ne rodi po neizogibnosti, temveč čudežno, po navdihnjenju. To je isto navdihnjenje, po katerem hoče evangelij, postavljaajoč nasproti navadnosti izjemnost in na mesto vsakdanjosti praznik, zgraditi življenje vsaki prisiljenosti navkljub.

Sprememba ogromnega pomena! Kako je postala nebu (zakaj z očmi neba moramo vse to ocenjevati; vse to se vrši v svetem okviru edinstvenosti) posamezna človeška okoliščina, malo pomembna v očeh davnine, enakovredna selitvi celega naroda? Nekaj se je zganilo na svetu. Končal se je Rim, prenehala je moč števila, prenehala je vsakomur vsiljena dolžnost živeti tako kot vsi, kot masa. Voditelji in narodi so šli v preteklost, zamenjali sta jih osebnost in oznanjevanje svobode. Posamezno človeško življenje se je spremenilo v božjo povest, s svojo vsebino je napolnilo

prostranstvo veselja. Kot poje neka pesem na praznik Marijinega oznanjenja: Adam je hotel postati Bog, a se je zmotil in ni postal; zdaj pa Bog postaja človek, da bi Adama pobožil, ("čelovek byvajat Bog, da Boga Adama sodelajet") (421-423).

Juriju Andrejeviču umrje mati, ko mu je bilo deset let. Otrok joče po materi, jo kliče in moli: "Sveti angel božji, varuh moj, vodi me po pravi poti, povej moji mami, da mi je dobro, da je ne bo skrbelo. Če je zagrobno življenje, Gospod, sprejmi jo v raj, kjer se obličja svetnikov in pravičnikov svetijo kakor luči. Mamica je bila tako dobra, ni mogoče, da bi bila grešnica, usmili se je, Gospod; napravi, da se ne bo mučila. Mamica..." Jura se je zrušil od žalosti brez zavesti (11-12).

Stric, mamin brat, Nikolaj Nikolajevič, se zavzame zanj. Ob svojem odhodu v Švico ga izroči v oskrbo daljnemu sorodniku, profesorju Gromeku. V premožnem domu Gromekovih, skupaj s Tonjo, profesorjevo hčerko, ki postane pozneje njegova žena, in prijateljem Mihom Gordonom preživlja mladost. Po končani gimnaziji se odloči za medicino. Tik pred koncem študija zboli na smrt profesorjeva žena, Ana Ivanovna. Najprej hočejo poklicati duhovnika, potem se premislijo. Ana išče zdravila proti smrtnemu strahu pri Juriju. Jurij jo pomirja in tolaži z besedami o smrti in vstajenju, z nekim čudnim obnovenjem življenja. "Vstajenje," začena svojo lekcijo, "v tej bolj grobi obliki, kot se oznanja v tolažbo slabotnejšim, mi je tuje. Tudi Kristusove besede o živih in mrtvih sem vedno pojmoval drugače. Kje naj bi se pomestile te trume iz vseh vekov nabranih ljudi?... Vedno pa eno in isto neizmerno življenje napolnjuje veselje in neprestano se obnavlja v neštetih združitvah in pretvoritvah. Kajne, vi se bojite, kaj bo z vašim vstajenjem? A vi ste že vstali, ko ste se rodili in niste tega opazili..."

In kaj bo z vašo zavestjo? A kaj ste vi...? Kolikor se spominjate, ste samo sebe vedno zasačili v zunanjem, dejavnem očitovanju, v delih svojih rok, v družini, v drugih... Človek v drugih ljudeh, to je duša človeka. Poglejte, kaj ste vi, s čim je vse vaše življenje dihala, se hranila vaša zavest! Z vašo dušo, z vašo nesmrtnostjo, z življenjem v drugih. V drugih ste bili in v drugih boste ostali. In kaj zato, če se bo to potem imenovalo spomin? To boste vi, ko boste stopili v sestav bodočnosti. Nimate se za kaj vznemirjati. Smrti ni... Smrti ne bo, pravi Janez Evangelist. Poslušajte njegovo prostodušno dokazovanje. Smrti ne bo, ker je prejšnje prešlo. To je skoraj tako: Smrti ne bo, ker smo to že videli, to je že staro in nam že preseda, a zdaj potrebujemo nekaj novega, a novo je večno življenje" (67-69).

Kot otrok je Jura trepetal in jokal na materinem grobu. Na pogrebu Ane Ivanovne, ki mu je tako rekoč postala druga mati, pa "je poslušal zadušnico kot sporočilo, ki se naravnost njega tiče. Prisluškoval je besedam pogrebnihi molitev in zahteval od njih smisla, razumljivo izraženega, kot se to terjaja pri vsaki stvari. Nič skupnega s pobožnostjo ni bilo v njegovem čustvu dednosti

v odnosu k višjim silam zemlje in neba, katere je častil kot velike predhodnike". (89)

Juriju se je na poti s pokopališča strašno zahotelo — "v odgovor na opustošenje, ki ga je napravila smrt — sanjariti, misliti in se truditi nad formami, proizvajati lepoto. Bolj kot kdaj koli poprej mu je postalo jasno, da se umetnost vedno, brez prestanka ukvarja z dvema stvarima. Neprestano premišljuje o smrti in s tem proizvaja življenje. Vélika, resnična umetnost je ta, ki se imenuje Janezovo Razodetje in ta, ki ga dopolnjuje" (99).

Pisatelj sam razmišlja v zadnjem poglavju o skrivnostnem pojavu smrti. Ob pogledu na cvetlice, ki so pokrivalo mrtvo Jurijevo telo in samotno nadomeščale cerkveno petje in obred, pravi: "Kraljestvo rastlin si tako lahko predstavljamo v bližnjem sosedstvu s kraljestvom smrti. Morda so tukaj v zeleni zemlji, med drevjem pokopališč, sredi poganjkov, ki klijejo iz cvetnih gred, osredotočene skrivnosti preobraženja in uganke življenja, s katerimi se ubijamo. Iz groba vstalega Jezusa Marija Magdalena prvi trenutek ni spoznala, menila je, da je vrtnar, ki hodi po cerkvenem pokopališču. (Ona že, mnjašče, jako vertogradar' est!)" (505)

V svojih pesmih se doktor Živago vedno vrača k misli o smrti in vstajenju. Ko je v času boljševiške revolucije ležal v tifozni mrzlici, je neprestano blodil o dveh verzih iz pesmi o treh dnevih med polaganjem v grob in vstajenjem:

Zbuditi se je treba.
Vzdramiti in vsitati.
Vstati od mrtvih!"

V poeziji doktorja Živaga, ki je dodana romanu, prevladuje prepričanje o zmagi nad smrtjo.

V pesmi "Na Veliki teden" zadoni pomladni glas: "Potrpi, z naporom vstajenja bo mogoče premagati smrt." Ob tem glasu umolkne človek in vse stvarstvo. V pesmi "Grdi dnevi" Kristus, "obujen iz mrtvih, vstaja". Kristus s križa govori Magdalenj v pesmi s tem naslovom: "Čez tri dni bom dozorel do vstajenja".

V zadnji pesmi, v "Getsemanskem vrtu" poučuje Kristus apostola Petra, da se spor ne sme reševati z železom. Zakaj tek stoletij je podoben strašni priliki in v najsvetejši knjigi vseh knjig je že vse napisano, kar se mora zgoditi. Naj se torej zgodi! To ni poraz, temveč zmaga:

"V grob bom vstopil in tretji dan bom vstal...
In iz teme bodo priplavala k meni na sodbo stoletja." ¹⁾

Doslej izrečene sodbe o Pasternakovem krščanstvu so zelo različne in polne nasprotij. Jurij Živago in njemu sorodne duše slikajo pred našimi očmi takšno podobo o krščanstvu, da sodba o njej res ni lahka. Nekateri se celo sprašujejo, ali je doktor Živago sploh kristjan, pravoveren kristjan namreč in ne krivove-

rec ali sektant. Komentator revije Informations Catholiques³⁾ na primer trdi, da Jurij Andrejevič veruje v lepoto in čudežno moč besede, vendar ni kristjan in ne pričuje o Kristusu. Njegov Kristus je podoben Heglovemu, a ne evangeljskemu. Podobno meni Rogelio Barufaldi.³⁾ "Pasternak," pravi, "ne izpoveduje avtentičnega Kristusa, ker ne pozna nezlomljive celovitosti njegovega nauka." Globoko zanimanje ruskega pisatelja za krščanstvo, njegovo "skrito" upanje in ljubezen razlaga z znanimi besedami Dostojevskega o Belinskem in njegovih revolucionarnih tovariših: "Vedeli so, da se mora revolucija začeti z ateizmom, toda... pred njimi je ostala svetla podoba Človeka-Boga, njegova nedosegljiva nrvnost, njegova čudovita lepota."

Nasproti temu negativnemu mnenju stoji drugo mnenje, ki brez pridržka sprejema Pasternakov roman in ga označuje kot eno najbolj religiozних stvaritev naše dobe. Nikolaj Ocu⁴⁾ smatra Pasternakovo knjigo za najboljšo sodobno zaščito svobode in človeškega dostojanstva, za mogočen odpor proti ateizmu. V njej vidi obrnitev človeka k Bogu in vdano pokoritev Njegovi sveti volji. K. Fotijev⁵⁾ označuje Pasternakovo osebnost z besedami: "Skriti človek, v neminljivi lepoti krotkega in tihega duha" (1 Petr 3, 4).

Po prvem mnenju je Pasternakovo krščanstvo preveč človeško pojmovano, manjka mu nadnaravne vere. Zasebno življenje Živaga ni v skladu s krščansko etiko. Njegovo pojmovanje posmrtnega življenja je zmotno ali vsaj zelo nejasno. Ali so prič-o drugih pričevanj in vsega duha romana taki očitki ali pomsleki o pristnosti Pasternakovega krščanstva utemeljeni? In če so, koliko so upravičeni? Poglejmo.

I.

Morda povzroča krščanskemu čitatelju Pasternakov odnos do smrti in njegova vera v vstajenje največ preglavic. Najbolj težko ali celo nemogoče si je razložiti besede doktorja Živaga bolni Ani Ivanovni. Z ene strani, kot smo videli, navaja Jurij Andrejevič besede sv. Janeza Evangelista o večnem življenju, z druge pa istovetj individualno vstajenje od mrtvih z rojstvom istega človeka in govori o prehodu osebne zavesti človeka v spomin. Nemogoče se mu zdi, da bi telesa vstalih zavzemala prostor ali imela take lastnosti kot jih imajo naša, pač pa vidi zagotovljeno vstajenje od mrtvih v dejstvu, da stalno eno in isto življenje napolnjuje veselje in se nenehno preobrazuje in obnavlja.

Neverni razlagalec brez dvoma lahko sklepa iz teh besed, da Pasternak, podobno Goetheju in Rilkeju,⁶⁾ veruje le v neumrljivost življenjske moči, v prehod človeka v večno bit sveta, ne pa v osebno neumrljivost naših duš po smrti. Ta razlaga lahko išče oporno točko v Vedenjapinovemu grajenju zgodovine —v odgo-

vor smrti— s pomočjo pojavov časa in spomina, v izvajanju neumrljivosti občevanja med umrljivimi ljudmi iz dejstva, da je Kristus govoril v prisposodobah, vzetih iz šeg in navad vsakdanjega življenja, vendar le ni prepričljiva.

“Lekcija” Jurija Andrejeviča je porojena predvsem iz želje pomiriti in potolažiti na smrt prestrašeno Ano Ivanovno. Govorjenje o prehodu zavesti v spomin ji je odvzelo odgovornost za pretekla dejanja in ob besedah sv. Janeza je zaspala. Dvosmiselnost Jurijevih tolažilnih besed, —ki so mu kar same tekle iz ust, da se je sam čudil,— seveda priča o neurejenosti njegovih nazorov. Njegova glava je bila konec šolanja polna najrazličnejših vtisov. Vera njegove mladosti v Kristusa, “Življenje vseh”, je bila ogrožena od njegove lastne domišljije, opazovanj in življenjske izkušnje, morda celo od tuje modrosti, recimo od Heglove ideje ali Schellingove substance. Novi notranji in zunanji vplivi bi radi preglasili vero v njem, a je preglasiti ne morejo. Živago še veruje v Kristusa in večno življenje.

Če bi hoteli pojasniti nerazumljivo lekcijo o veri v vstajenje z bolj jasnimi mesti, jih moramo iskati v dodatku, v poeziji Jurija Živaga, ki je dodana romanu. “Uganki življenja, uganki smrti, čaru genija in čaru razgaljenja” je posvečen ves roman. Toda Živago govori o teh temah vedno, razen v svoji lekciji, skrajno previdno in skromno. O uganki smrti in življenja skoraj ne govori več. V tem smislu veljajo tudi zanj njegove lastne besede o Puškinu in Čehovu: “Zdaj iz vsega ruskega najbolj ljubim rusko otroškost Puškina in Čehova, njihovo sramežljivo nezaskrbljenost o takih hrup vzbujajočih stvareh, kot so končni cilji človeštva in lastno zveličanje. Tudi onadva sta se spoznala v vsem tem, pa menite, da jima je bilo kaj do teh neskromnosti? Ne, ni jima bilo in ni odgovarjalo njih činu. Gogolj, Tolstoj, Dostojevski so se pripravljali na smrt, vznemirjali so se, iskali so smisla in delali zaključke, ta dva pa sta bila do zadnjega pogobljena v tekoče posameznosti umetniškega poklica in pri njih zaporednosti sta neopaženo preživela življenje kot prav tako posameznost, kot zasebnost, ki se nikogar ne tiče; zdaj pa se je pokazalo, da je ta zasebnost obča zadeva in da, podobno z drevesa obranim dozorevajočim jabolkom, prehaja v dednost in postaja vedno bolj sočna in polna smisla” (294).

Mirna, plaha nezaskrbljenost, ki jo Živago občuduje pri Puškinu in Čehovu, je značilna za Pasternaka samega. Njegove besede o Mariji Magdaleni ob mrtvem telesu Živaga: “ona že mnjašče jako vertogradar’ jest’”, ne razkrivajo skrivnosti življenja in smrti. “Prvi hip Marija ni spoznala Jezusa, ki je odšel iz groba...” Kaj so vendar govorile pisatelju te preproste evangeljske besede? Mar nam morejo cvetlični poganjki iz gred, ali celo vse kraljestvo rastlin s svojim večnim propadanjem in povračanjem v življenje objasniti skrivnost našega razpadanja in preobrazanja po smrti?

Ne, kraljestvo rastlin ne more razkrinkati te skrivnosti, pač

pa lahko pesniku, ki že veruje v preobraženje in v življenje po vstajenju, krepí to vero. V pesmi "Na Velikí teden" zasliši pesnik skupaj z vsem stvarstvom glas: "Samo trenutek počakaj, smrt bo mogoče premagati z naporom vstajenja." "Vekovečna dela posvečena premaganju smrti" so en sam napor vstajenja, eno samo prizadevanje za vsesplošno vzpostavitev življenja. Zvezek Jurijevih pesmi jasno izpoveduje vero v evangeljske čudeže in vero v Kristusovo in naše vstajenje. Luč te vere razsvetljuje vse to, kar je v romanu zagonetno ali le mimogrede povedano. Kako slab in brezpomemben bi bil, na primer, Jurijev poslovilni krik: "Zbogom, Lara, na svidenje na onem svetu," če bi on in Lara ne verovala v večno življenje!

Kar se pa tiče Pasternaka samega, bi njegovo vero v nadaljevanje osebnega življenja po smrti moralo poseebljati tudi njegovo zasebno religiozno življenje. Žal mi ni znano, koliko se je pisatelj v življenju posluževal krščanskih zveličavnih sredstev in koliko je obiskoval cerkev. Njegova knjiga priča, da odlično pozna staroslovanske tekste cerkvenih služb.

Tudi ne vemo, kako je ta človek umrl. Neko časnikarsko poročilo o njegovem srečanju s smrtjo pravi, da je Pasternaka tik pred smrtjo obiskal duhovnik in mu podelil poslednje zakramente. Večina poročil pa omenja samo zadušnico, pogrebne molitve, ki jih je opravil duhovnik na predvečer pogreba. Ker so vsa ta poročila nezanesljiva, jih ne moremo porabiti kot dokaz za Pasternakovo vero. Za sedaj se moramo zadovoljiti le s pričevanjem njegove knjige.

Proti pričakovanju svojcev Pasternak ni imel cerkvenega pogreba.⁷⁾ Preprečil ga je Literarni fond, ki je v zadnjem trenutku prevzel organizacijo pogreba. Tako so se nad Pasternakom samim izpolnile besede, ki jih je govorila Lara Juriju Živagu: "In vendar, kako je škoda, da ga ne pokopujejo cerkveno! Pogrebni obred je tako slovesen in svečan! Večina umrlih ga ne zasluži. A Jura je tako hvaležen povod zanj. Vreden je vsega tega: nadgróbnoge rydánije tvorjásče pesn' alliluja (nadgrobní jok, ki poje pesem aleluja) bi opravičil in odkupil!" (512)

II.

Očitek o neskladju nramnega življenja glavnega junaka z nramnimi zahtevami krščanstva je resničen. Vendar sam po sebi še ne dokazuje, da doktor Živago ni kristjan, temveč da je nedosleden, slaboten kristjan.

F. Dostojevski je imel namen naslikati v knezu Miškinu in Aljošu Karamazovu ideal krščanskega človeka. Pasternak pa takega namena s svojim doktorjem Živagom ni imel. Res je tudi Jurij Andrejevič do vseh dobrohoten in mehak. Iz njega veje svoboda, sproščenost in brezskrbnost. Vsi ga ljubijo in nihče mu ne želi hudega. Sploh je dobrih ljudi v romanu mnogo. Toda

Jurijeva bistvena poteza ni dobrot. Njegova privlačnost je v njegovi nadarjenosti. Živago je nadarjen diagnostik in pesnik. Pasternak skuša razkriti njegov ustvarjalni talent. V tem mu je enak samo še Nikolaj Nikolajevič Vedenjapin. Ko se leta 1917 Živago znove sreča z njim po mnogoletni ločitvi, vidi Pasternak v njunem medsebojnem razumevanju in sorodstvu misli "bližino prvine prvini, energije energiji, počela počelu".

Živago je dober, nikogar zavestno ne žali, vendar hudo razžali človeka, ki ga je najmanj hotel — svojo ženo: "Tonjo," pravi pisatelj, "je ljubil do oboževanja. Svet njene duše in njen mir sta mu bila najdražja na svetu. Njeno čast je branil z vsemi močmi, bolj kot njen rodni oče, bolj kot ona sama. V zaščito njenega užaljenega ponosa bi raztrgal žaljivca s svojimi rokami. In glej, ta žalilec je bil on sam." (312)

Doktor Živago je prvič videl Lariso Fjodorovno kot gimnazijko. Bliže se je seznanil z njo na fronti. Na Uralu, kamor se je zatekel v času državljanske vojne s svojo družino, jo sreča znova. Nekaj mesecv po tem srečanju ga rdeči partizani nasilno mobilizirajo. Njegovo družino: ženo, otroka in tasta, pa izženejo. Živago se po treh letih osvobodi iz partizanskega ujetništva in se spet znajde kot v sanjah pri Lari. Tudi pri njej ne ostane dolgo. Zakaj njegov čolnič življenja krmarijo "višje sile zemlje in neba", a ne njegova volja.

Ljubezen med Lariso in Jurijem je mojstrsko opisana. S prikazovanjem nje lepote in globine se Pasternak približuje Tolstoju. Laro smemo primerjati Ani Karenini ali Nataši Rostovi v "Vojni in miru". Vendar pa je ta nedovoljena ljubezen veliko bolj zapletena: zamotana je v nered grozних let boljševiške revolucije in še veliko bolj v metafizični kaos, ki je bil vnesen v človeško dušo že davno prej — z dnem, ko je prva zadolženost vstopila v nedolžno človeško bit.

Pasternaku moramo šteti v veliko zaslugo, da ob iskrenem opevanju čara življenja: najglobljega in najintimnejšega doživljanja dveh duševno in duhovno sorodnih duš, ne taji večnih moralnih načel. Celo danes najbolj napadano med njimi, načelo o nerazrušljivosti zakonske vezi, brani z nič manjšo odločnostjo kot so jo branili največji umetniki ruske besede v svojih najboljših delih: Puškin, Gogolj, Tolstoj, Dostojevski...

Jurij Andrejevič ni izbiral med dvema ženskama med svojo ponižno in modro ženo, ki je skušala življenje poenostavljati, in tragično Laro, ki življenje zapleta. Vedel je namreč, da nima pravice izbirati med zvestobo in nezvestobo. Mnenje, da strast razbija nravne zakone, ali trditev, da v njeni elementarni sili ni nič slabega ali dobrega, bi se mu zdela podla in človeka nevredna.

In vendar je varal Tonjo, ne samo potem, ko je bila izgnana iz države, temveč že prej, še preden je padel v partizanske roke. Res, hotel se je iztrgati iz te nedopustne zveze, napravil je do-

ber sklep: za vedno pretrgati z njo, a ga odloži, ker v sebi nima moči, da bi ga uresničil.

"Jurij Andrejevič", mirno pripoveduje pisatelj, "je varal Tonjo in je skrival vedno bolj resne in nedovoljene reči pred njo. To je bilo nekaj nezaslišanega. . .

Doma, v rodnem krogu se je počutil kot nerazkrinkan zločinec. Nevednost domačih in njihova vsakdanja prijaznost sta ga ubijali. Sredi občega, živega razgovora se je nenadoma spomnil svoje krivde, drevenel je in nič več ni slišal okrog sebe in ničesar več ni razumel. . .

Se je mar izneveril Tonji, je mar dal komu prednost pred njo? Ne, nikomur ni dajal prednosti, nič ni primerjal. Ideje o 'svobodni ljubezni', besede 'o pravicah in zahtevah čustva' so mu bile tuje. Govoriti ali misliti o takih rečeh se mu je zdelo podlo. Svoj živ dan ni trgjal 'cvetlic naslade', sam sebe ni prišteval k polbogovom, ni se smatral za nadčloveka, zase ni zahteval posebnih pravic in olajšav. Omagoval je pod težo nečiste vesti." (312)

Ko se je vračal od Lare domov, ga je v gozdu še slavec s svojim gostolenjem opominjal: "Očnjis! 'Očnjis! (Osvesti se, vzdrami se) —je zval in prepričeval in to je zvenelo skoraj kot pred Veliko nočjo: "Duše moja, duše moja! Vosstáni, što spiši!" (Duša moja, vstani, kaj spiš!) (314)

Tudi pozneje, ko je bila Tonja že izgnana iz države, se njegov odnos do Lare in njene hčerke ni spremenil in njegova vest je ostala živa.

"Čim bliže sta mu bilj ta ženska in ta deklica, tem manj si jima je upal bližati po domače, tem strožje sta mu zadolženost pred svojimi in lastna bolečina zaradi nezvestobe do njih prepovedovale vrsto misli. V tej omejitvi ni bilo nič žalivega za Laro in Katjenko. Nasprotno, ta nedružinski način čustvovanja je zaključeval v sebi cel svet spoštljivosti, izključeval je razbrzdano in ljubimkanje.

A ta razdvojenost je ranila, vedno je bolela in Jurij Andrejevič se ji je privadil, kot se je možno privaditi nezaceljene, pogosto se odpirajoče rane." (417)

Tudi Larisa Fjodorovna je tako čutila in mislila. Ko ji Jurij pravi, da jo za vedno zapušča, mu ne brani. "Iskreno, brez varljivega velikodušja mu je prigovarjala: 'Napravi tako, kot je zate bolje, name se ne oziraj, jaz bom vse premagala', in ni vedela, da joče in ni si brisala solz." (313)

Laro je v ranj mladosti zapeljal brezvestni advokat Komarovski in je "napravil iz njenega življenja celo verigo njej sami nerazumljivih zavrženih dejanj". Glede tega ji Jurij ni ničesar očital, nasprotno, menil je, da jo prav zaradi te nesreče še bolj ljubi. "Mislim," ji je dejal nekoč, "da bi te ne ljubil tako silno, če bi ne imela ničesar obžalovati in o ničemer tožiti. Jaz ne ljubim pravičnih, teh, ki niso padali in se spotikali. Njih krepost je mrtva in malovredna. Lepota življenja se jim ni odkrila."

"Prav o tej lepoti govorim", ga zavrne Lara. "Da bi jo zagledal, se mi zdi, se zahteva nedotaknjenost domišljije, prvotnost sprejemanja. Meni pa je bilo prav to odvzeto. Morda bi si ustvarila svoj pogled na življenje, če bi ga ne videla že pri prvih korakih v tujem, umazanem okviru. Še več. Zato, ker se je vmešala v moje začenjajoče se življenje nemoralna, samo sebe naslanjajoča povprečnost, se ni posrečil moj zakon z velikim, ne navadnim človekom, ki me je silno ljubil in kateremu sem jaz vračala enako ljubezen."

"Kaj je torej skalilo mir v vajini družini, če sta se tako ljubila?" sprašuje Jurij.

"...Jaz, slabotna ženska, naj objasnjujem tebi, tako modremu, kaj je sedaj z življenjem sploh, s človeškim življenjem v Rusiji, in zakaj razpadajo družine, moja in tvoja med njimi? Ah, kakor da gre za ljudi, za skladnost ali neskladnost značajev, za ljubezen ali neljubezen. Vse ustanovljeno, prilagojeno, vse, kar se nanaša na človeško gnezdo in vsakdanjo, privajeno urejenost življenja, vse to se je skupaj s prevratom celotne družbe in njeno preureditvijo razblinilo v nič. Splošni, običajni red življenja je prevrnjen in uničen. Ostala je neprivajena, nepriložena sila gole, do nitke obrane duševnosti, za katero se ni nič spremenilo zato, ker je vedno prezebala, trepetala in se stegovala k bližnji, enako razdeti in samotni. Ti in jaz sva kot prva človeka Adam in Eva, ki se nista imela s čim prikriti v začetku sveta, midva sva sedaj enako razdeti in brezdomna ob njegovem koncu. Sva poslednji spomin na vse neizmerno veliko, kar se je napravilo na svetu v mnogih tisoč letih med njima in nami, in v spomin tem minulim čudežem dihamo in ljubimo in jokamo in se držimo drug drugega in se drug k drugemu privijamo." (413)

Velika je bila Larina ljubezen do Jurija. Ljubila ga je zato, ker "so ju naučili poljubljati se na nebu", "zato, ker je vse okoli njih tako hotelo: zemlja pod njima, nebo nad njima, oblaki in drevesa". Vendar je bila njena ljubezen do nesrečnega, z revolucijo obsedenega moža Pavla Antipova še večja. Nekoč je rekla Juriju: "Če bi Strelnikov znova postal Pašenjka Ant.pov. Če bi nehal besneti in se kujati. Če bi se spet povrnil čas. Če bi se spet, nekje tam daleč, na kraju sveta, čudežno zasvetilo okno našega doma s svetilko in Pavlovimi knjigami na mizi, bi na kolenih pripolzela tja. Vse bi vzdrhtelo v meni. Ne mogla bi se ustavljati klicu preteklosti, klicu zvestobe. Vse bi žrtvovala. Celó najdražje. Tebe... Saj to je isti glas dolga, ki tebe goni k Tonji. O Gospod, kako smo ubogi! Kaj bo z nama?" (414)

Larin značaj je težje analizirati kot značaj Puškinove Tatjane, morda celo težje kot ljubezen Ane Karenine. Vendar se vse te tri osebnosti strinjajo v eni točki. Tatjana reče Evgeniju Onjeginu: "Oddana sem drugemu", in ostane zvesta svojemu možu. Ana Karenina krši zakonsko zvestobo, a se vrže pod vlak in Vronskemu se zdi, da mu še njeno razmesarjeno, razgaljeno telo, njene okrvavljene mrtve ustnice govore: "Moje je mašče-

vanje, jaz bom povrnil!" In Larisa Fjodorovna pravi doktorju: "Graditi srečo na tujem trpljenju, poteptati to, kar je srcu drago in sveto! Jaz bi nikoli od tebe ne zahtevala take žrtve." (436)

Pasternak govori o nedovoljenosti grajenja sreče na nesreči nedolžnega, o nerazrušljivosti zakramentalne vezi med možem in ženo nič manj jasno, kot je govoril Dostojevski v svojem znamenitem govoru ob odkritju spomenika Puškinu. Ne zato, ker bi hotel poučevati ali propagirati krščansko pravost, temveč zato, ker tako zahteva umetnost sama, kadar postane živa resnica "njen skrivnostni in skriti del vsebine", to se pravi, kadar doseže zadostne globine. Resnična umetnost postaja tem bolj religiozna, čim bolj silno in čim globlje prodira v človeško dušo, čim globlje dojema stvarnost vsega bitnega. Njena pričevanja, podobno kot najresnejša sodobna etnološka raziskovanja prevračajo vse lahkomišelnosti in podle, stare in modne teorije o dopustnosti ločitve med možem in ženo. Največji mojstri ruske literature zavračajo "svobodno ljubezen" in potrjujejo besede edinega Učitelja resnice: "Od začetka pa ni bilo tako." (Mt 19, 9.)

III.

Tretji pomislek o pristnosti Pasternakovega krščanstva pravi, da junaki romana čisto po človeško pojmujejo Kristusov nauk; manjka jim nadnaravne vere in nadnaravnega upanja.

Ta očitek razdeljuje, še veliko bolj kot prejšnja dva, kritike romana v več skupin. Nekateri razlagalci, ki sami nimajo trdnih religioznih osnov in se smatrajo za iskatelje Boga, vidijo tudi v Pasternaku takega bogoiskatelja, ga skušajo razumeti in mu slediti. Drugi izhajajo iz trdne vere v Boga in njegovo Cerkev; Pasternaka odklanjajo, ker menijo, da ni prišel do nadnaravne vere. Tretji, ki se imajo za ateiste, pa roman odklanjajo zato, ker se jim zdi preveč poln religioznih tem in nasproten njihovem materialističnemu gledanju na svet in življenje. Nas ne zadovoljuje nobeno izmed teh mnenj, zato iščemo druge, nove rešitve.

Res je, Pasternakov roman ni napet na šablonska kopita VKP-beja, kot bi dejal Juš Kozak. Še več. Naperjen je proti boljševiski revoluciji. *) Pisatelj sicer nikogar ne obtožuje vendar obtožuje revolucijo samo pripovedovanje o nečlovečnosti, nasilju in neiskrenosti revolucionarnega časa. To mirno, usmiljenja in človekoljubja polno pripovedovanje bi po mnenju Vsezvezne komunistične partije boljševiskov moglo omajati vero, ki jo oni imajo za obvezno za vse ljudi in čase, vero v materializem. Odtod je razumljivo, zakaj VKPB ni dovolila natisniti romana. Tudi njen organizirani gnev, s katerim je navalila na ubogega pisatelja, postaja s tega vidika bolj razumljiv.

Pasternakovi junaki morajo res biti skrajno zoprni sodobnim pristašem vere v dialektični materializem. In to tem bolj,

ker ne vidijo vse črno, temveč znajo tudi v boljševiški revoluciji ločiti črno od belega. Serafimi Tuncevi se na primer zdi revolucionarni čas nepozaben čas, kot ga še ni bilo in čigar pridobitve: skrb za delavce, zaščita mater, borba z gonjo za dobičkom, bodo ostale dolgo, na veke. "Glede pojmovanja življenja in filozofije o sreči, ki jo zdaj goje", pa pravi, "enostavno ne morem verjeti, da se to resno misli, tako je vse to smešno in preživeto". (423)

Juriju Andrejeviču je postalo življenje v materialističnem okolju nemogoče. Vsak dan se boji, kdaj ga bodo pognali iz službe. Toda meni, da imajo prav. On namreč ni z njimi. Nazori njegovega prvega učitelja Nikolaja Nikolajeviča Vedenjapina so pustili v njem neizbrisno sled. Sam pravi: "Morda sem res pokvarjen od njegovega vpliva. Toda oni sami enodušno kričijo: genialen diagnostik, genialen diagnostik. In res se pri ugotavljanju bolezni redko zmotim. A prav to je intuicija, katero oni tako sovražijo in s katero baje jaz grešim, celostna, naenkrat dojemajoča spoznava. Silno me zanima vprašanje o mimikriji, o zunanjih prilagoditvi organizmov barvi okolja. Ojunačil sem se in se dotaknil tega vprašanja pri predavanjih. In završalo je: 'Idealizem, mistika, Goethejeva naturfilozofija, novo šellingianstvo.' Nič ne pomaga, službi se moram sam odpovedati." (418)

Živago očitno ni materialist. Zvest je neumrljivosti in Kristusu, kot ga je učil Nikolaj Nikolajevič. To zvestobo pojmuje Jurij približno tako kot njegov stric, kot Gordon, Lara, Tonja in Šima. V Kristusu vidijo predvsem osvoboditelja. S Kristusom se je namreč začel proces osvobojevanja človeka in vsega stvarstva. Začel se je človek in življenje v potomstvu. Človek je postal svobodna osebnost, neocenljiva vrednota, svetinja. Posamezno človeško življenje je postalo božja povest. Porodila se je nova oblika občevanja med ljudmi, začel se je nov način človeške eksistence.

Ljudje so prerasli naravo in zdaj žive v nadzgodovini ali Kraljestvu božjem, kjer ni več narodov in voditeljev, ne siljenja, ne naravne nuje, le praznik je in delo, stvariteljska dejavnost svobodnih osebnosti za premagano smrti. Vse to je videl in cenil Jurij Andrejevič v krščanstvu in tega nikakor ni mogel zamenjati s puhlimi revolucionarnimi frazami.

Ni lahko razumeti, zakaj pravi Nikolaj Nikolajevič, da je to po novem pojmovano krščanstvo možno razumeti tudi ateistu. Vsaj Ivan Ivanovič Voskobožnikov, kateremu ga je razlagal, ni prav ničesar razumel. Zmrdoval se je, zeval in govoril: meni je zdravnik metafiziko prepovedal.

V nekem smislu more tudi ateist razumeti Vedenjapinovo krščanstvo. Seveda dobi v takem primeru to krščanstvo bistveno drugačen smisel: ni več usmerjeno k Bogu, človeško življenje je zaprto vase in oddeljeno od višje resničnosti z neprehodno ograjo. Življenje ni več božja povest, ker ni zvezano z Bogom v

ljubezni, ki naj prodira v človeka, ga poduhovlja in posvečuje. Z drugo besedo: sploh ni več krščanstvo, marveč čista filozofija, neke vrste "krščanski" humanizem, navidezno globok, v življenju pa neuresničljiv. Tak humanizem, kot doslej izkušnja uči, tako okrni človeka, da se duši v lastni revščini in mori svoje bližnje: človek postane človeku volk. Znanje namreč še ni krepost. Zato sami vase zaprti človečnosti vedno grozi, da se sprevrže v brezčlovečnost, v "sangvinično svinjarijo" dokrščanskih časov.

Morda duhovnik Vedenjapin ni nikoli ponižal svojega, po novem pojmovanega krščanstva k temu osamljenemu, od Boga oddeljenemu humanizmu; tudi pozneje ne, ko je postal boljševik. Nekaj osnov ima ta dvom, še veliko več pa dvom glede njegove vere v Jezusa Kristusa.

Nikolaj Nikolajevič verjetno ne veruje v božanstvo Kristusovo. Če bi veroval, bi bilo zanj bolj važno to, da je človeštvo s tem, da je dalo rojstvo enemu izmed svojih sinov, sopslalo na zemljo svojega Boga in Zveličarja, — ne pa to, da je Kristus govoril v prilikah in v luči vsakdanjosti tolmačil resnico. Zdi se, da Nikolaj Nikolajevič kljub iskrenemu iskanju ni videl dileme: Kristus je ali Bog — ali blaznež, ne pa velik učitelj npravnosti, kot je menil N. Tolstoj.

Kdor hoče biti zvest neumrljivosti, kdor hoče biti zvest Kristusu v polnem smislu, mora izbrati prvo izmed teh dveh izključujočih se možnosti. Samó ta možnost je. Kristus namreč ni le oznanjal resnice, temveč je tudi govoril: jaz sem Resnica, jaz sem Življenje; preden je bil Abraham, sem jaz. Kdor Kristusa ne prizna za Boga, mu že ni več zvest. In to priznanje ni le človekovo delo, temveč tudi božje ali predvsem božje. Vera je dar.

K. Fotijev⁵⁾ meni, da je mogoče Pasternaka in njegove stvaritve prav razumeti le, če smo doumeli njegovo osnovno življenjsko intuicijo. Po njegovem mnenju je Pasternak živel v zavesti živega Boga, ki deluje v stvarstvu in zgodovini. Poznanje Boga je utripalo v njegovi hebrejski krvi kot sveta dediščina izbranega naroda.

Svet, ki ga je Pasternak nosil v sebi in ga ostvaril v romanu, odvzema dvom o njegovi veri v bivanje božje. Toliko čudovitih oseb v romanu: Živago, Lara, Sima, Tonja Ana Ivanovna, Gordon... veruje v Boga in gleda na dogajanje v svetu z vidika večnosti — pa bi sam pisatelj ne veroval!

Nekatera mesta v romanu nehotе spominjajo na besede sv. Pavla Atencem: "Atenci!... Bog, ki je ustvaril svet in vse, kar je na njem, on, ki je Gospod nebes in zemlje... daje vsem življenje in dihanje in vse. Ustvaril je iz enega vsa človeška plemena, da prebivajo po vsej zemlji, in je odmeril ter določil njih bivanju čase in meje: da bi iskali Boga, če bi ga morda otipali in našli, zlasti ker ni daleč od nobenega izmed nas. Zakaj v njem živimo in se gibljemo in smo, kakor so tudi nekateri iz vaših pesnikov rekli: 'Celó rodu smo njegovega'..."

Pasternak morda ni doumel pomena cerkvenih dogem in jih je premalo cenil,⁹⁾ morda je bila njegova pobožnost premalo cerkvena, vendar je čutil božjo bližino; živel je v zavesti, da preiščuje in ustvarja pred očmi neba, pred očmi osebnega Boga. Zato je njegov pogled na svet in življenje vedno, tudi takrat ko sta ta dva pravo nasprotje od tega, kar bi morala biti, tako mi-
ren, resen in celo brezskrben.

Ta čudovita brezskrbnost, izvirajoča iz skrivnostne božje navzočnosti, diha že iz prvih strani romana: "... Ljudje so se trudili in si prizadevali, poganjali so jih mehanizmi lastnih skrbi. Ti mehanizmi pa bi ne delovali, če bi ne bilo njih glavne-
ga regulatorja: čustva višje brezskrbnosti. To brezskrbnost je pridajalo čustvovanje povezanosti človekovih bivanj, prepriča-
nje o njih prehodu enega v drugo, čustvo blaženstva zaradi tega, ker se vse, kar se dogaja, vrši ne le na zemlji, v katero pokopujemo svoje mrtve, temveč še v nečem drugem, v tem, kar eni imenujejo kraljestvo božje, drugi zgodovino, a tretji še kako drugače." (13)

Živago ni pobožen, vendar se v najlepših in najtežjih trenutkih zateka k Bogu. S svojim velikim darom besede hvali Stvarnika za ta talent, ki je "v višjem, najširšem pomenu dar življenja". Ob doživetjih "zmagoslavne čistosti bivanja" joče in se raduje: "O Gospod, Gospod! In vse to meni! Zakaj meni tako mnogo!" (448) V veliki stiski, v boleznih in celo kadar se mu blede v boleznih, upira svoj pogled k nebu in toži s cerkvenim pevcem: "Zakaj si me zavrгла od svojega obličja, o Luč neugasljiva, tuja tema me je pokrila, zavrženca." (405)

Živago torej veruje v Boga in tudi v Jezusa Kristusa. Dvom o njegovi veri v božanstvo Kristusovo se opira na dejstvo, da je bil Jurij Andrejevič v rani mladosti pod osebnim vplivom strica Nikolaja Nikolajeviča in pozneje pod vplivom njegovih filozofskih knjig.

Morda je bil njegov vpliv tolikšen, da mu je omračil mladostno vero v Kristusa; človeka in Boga. Morda so bile tudi njegove oči nekaj časa zadržane, da ni videl Resnice, čeprav je stala pred njim, tako kot je stala pred Pilatom ali pred Marijo Magdaleno v jutro vstajenja, ko je prvi trenutek menila, da ima vrtnarja pred seboj. Morda je tudi on nekaj časa podobno L. Tolstoj, videl v Kristusu le velikega učitelja, ki oznanja svobodo in kaže pot k Očetu — ne pa Pot samo, Boga samega, ki se je za nas izničil, prišel na svet, umrl in od mrtvih vstal. V romanu ni nobenega sledu o tem, da bi Jurij Andrejevič častil Kristusa kot Srednika in bi v življenju in smrti iskal pri Njem tisto tolažbo in moč, ki teče iz svetih zakramentov in Njegove enkratne krvave daritve, neprestano nekrvavo se obnavljajoče Njemu v spomin po vseh božjih hramih sveta.

Vendar je kljub temu mogoče, da je Živago vedno veroval v Kristusa - Bogočloveka. In če je kdaj pod vplivom Nikolaja Nikolajeviča vero v Kristusovo božanstvo in v daritev nove zave-

ze izgubil, se je k tej veri vrnil. Vsaj takrat, ko je opeval Kristusa v "Getsemanskem vrtu" in "Magdaleno", se je že zbudil iz tistega čustva, ki ni imelo nič skupnega s pobožnostjo; iz zavesti dednosti ali sorodnosti z višjimi silami zemlje in neba, katerim se je klanjal kot velikim prednikom (89). Če je kdaj izbral med onima dvema izključujočima se možnostima, je gotovo izbral boljše kot Nikolaj Nikolajevič. Stričev vpliv mu namreč ni jemal svobode, ni oviral njegovega razvoja, ni ga skoval kot Gordona, temveč ga je osvobajal in gnal vedno naprej. (66)

Serafima Tunceva, ki je ostala zvesta ljudski modrosti in se ni navzela tuje učenosti, sploh ne loči med besedo Kristus in Bog. Kristus je Bog, kdo bi se vendar drznil o tem dvomiti. In o tej Simi pravi Lara Juriju: "Tvoji in njeni nazori so si čudovito podobni."

Serafimi niso vseč velikopostne cerkvene molitve in pesnitve, ker pridajajo raznim slabostim in mrtvičenju telesa ter meseni poželjivosti preveliko vlogo. Silno pa ji ugaja, da se tik pred Veliko nočjo, "na pragu Kristusove smrti in Njegovega vstajanja", omenja Marija Magdalena. "Ona prosi Gospoda: 'Razreši dolg, jakože i jaz vlasj.' To se pravi: 'odpusti mojo krivdo, kot jaz razpuščam lase'. Kako stvarno je izražena žeja odpuščanja in kesanja, z rokami bi jo lahko otipal.

V drugi pesmi Marija Magdalena prav tako nazorno prosi in toži, "o tem, da vsaka noč razžiga njene prejšnje grešne strasti. ('Jako nošč' mne jest'razženije bludá nevozderžanna, mračnoje že i bezlunnoje rečenije greha')". Ona prosi Kristusa naj sprejme njene solze kesanja in se nagne k njenim srčnim vzdihom, da bi mogla obrisati Njegove prečiste noge z lasmi, v šumu katerih se je skrila v raju oglušena in osramočena Eva. (Da oblobyžu prečistyje Tvoji noze i oturu sija paki glavy mojeja vlasj, jih že Eva v rají, popoludnji šumom uši oglasivše, strahom skrysjaja.) In mahoma za temi lasmi plane vzklik: 'Grehov mojih množenstva, sudeb tvojih bezdny kdo issledjit?' Kakšno zaupno prijateljstvo, kakšna enakost Boga življenja, Boga in osebnosti, Boga in ženske!" (425)

Tudi Jurij Andrejevič opeva v svojih pesmih božjo povest o človeku in o tem, da je Bog postal človek zato, da bi Adam postal Bog. V pesmi "Magdalena" govori o isti bližini med Bogom in žensko kot Sima Tunceva, o srčni skrušenosti in neizmerni ljubezni: Magdalena se čudi in vprašuje Kristusa-Boga, kaj je greh, pekel in smrt, ko se je vendar pred očmi vseh zrasla z Njim kot vcepljena mladika z drevesom. In Kristus na križu govori o dnevu, ko bo vesoljni svet priplaval k Njemu na sodbo.

V dveh ali treh najlepših religioznih pesnitvah Živaga - Pasternaka se mi zdi, da je rešeno vprašanje o nadnaravnosti Pasternakovega krščanstva.

Problematika Pasternakovega krščanstva je po mnenju Merton³⁾ v tem, da je omejeno le na to, kar je strogo bistveno: na globoko zavest vse kozmične in človeške resničnosti kot "življe-

nja v Kristusu" in na tej zavesti sledeči potopitvi v ljubezen kot edino dinamično stvariteljsko silo, ki v resnici daje čast temu življenju s tem, da se preobražuje v podobo Življenja (Kristusovega).

Nedognanost in nejasnost Pasternakovih misli o krščanstvu se razjasni, če jih navežemo neposredno z viri krščanskega razodetja, zlasti z evangelijem in naukom sv. Pavla o mističnem Telesu Kristusovem in z liturgično in patristično osvetlitvijo tega razodetja. V tej organski povezanosti z božjo besedo, v luči cerkvenega izročila Pasternakove misli o krščanstvu niso nove. Le njih umetnostni izraz je nov. Njegovo krščanstvo ni novo, ne staro, temveč večno, nezamenljivo, na evangeliju in na liturgičnih tekstih vzhodne liturgije osnovano. Njegov izraz pa je oplojen s svetovno in zlasti z rusko kulturo in literaturo. Komur je vse to tuje, mu bo tudi Pasternak ostal nedostopen. Kdor pa ljubi rusko literaturo, bo pa tudi v Pasternaku in njegovem krščanstvu našel misli, ki sovpadajo in se skladajo z idejami Homjakova, Dostojevskega, Tolstoja, Fedorova, Solovjeva, Tarejeva...

Tudi pri velikih umetnikih in religioznih mislecih je veliko nedognanega in celo za nas kristjane-katoličane in pravoslavne mnogo nesprijemljivega. Koliko samoprevare in hegeljanskega racionalizma je v pisanjih Homjakova! Kako nacionalno omejeno in neevangeljsko pojmovano je krščanstvo ponekod pri Dostojevskem! Koliko fantastičnega je v projektu N. Fedorova o vesplošni vzpostavitvi življenja, o občji dokončni zmagi nad smrtjo, o človeku obujevalcu mrtvih! Koliko je nejasnostj v ideji Solovjeva o bogočloveštvu, koliko liberalnega protestantizma v Tarejevih "Osnovah krščanstva"... In vendar nihče ne bo odrekal tem velikim kulturnim delavcem krščanskega imena in dvomil o njihovi nadnaravni veri in bivanje božje. Zato naj tudi naša sodba o pristnosti Pasternakovega krščanstva ne bo prestroga. Ne izgubljam izpred oči, za koga je Pasternak prvotno namenil roman in za koga je bil napisan! Za ljudi, ki so živeli v času "kiklopskih dogajanj", v času, ko je "groza res postala grozna". Razen tega Pasternak ni bil teolog. Bil je pesnik in mislec.

Opirajoč se torej na nekatere religiozne pesnitve Pasternaka in na ves duh romana, smemo trditi, da je Pasternak veroval v Boga, ki nas vabi k nadnaravnemu zveličanju; v Jezusa Kristusa, v katerem se je najbolj pomenljivo razodela skrivnost božja; v neumrljivost človeške duše, v vstajenje mesa in večno življenje...

Pasternakovi junaki premalo posebljajo krščanstvo. Premalo žive iz nadnaravne vere, lačni so Kruha, ki je prišel iz nebes in ga v Cerkvi božji dele duhovniki, služabniki božjih skrivnosti. Ne žive v harmoniji s to resničnostjo, v katero so vstopili s svetim krstom. V nesorazmerni borbi z zunanjim nasiljem in lastno neurejenostjo ginejo. Vendar je še vera v njihovih dušah.

Božja podoba v njih je ostala nedotaknjena: silno hočejo živeti, radi bi se vedno pomikalj naprej, vedno više, k popolnosti, k svobodi, za katero nas je Kristus osvobodil, doseči hočejo potrebno razdaljo, prostost od samih sebe in sveta in se rešiti v neminljivi ljubezni božji.

Pasternakovo krščanstvo vzbuja v nas nezaupanje, pomisleki o njegovi pristnosti imajo nekaj osnove, vendar ga ne zavračamo. Sâmo rojstvo knjige o krščanstvu v deželi, kjer smo menili, da to ni mogoče, nas napolnjuje z veseljem, ob katerem izginja nezaupanje in utihne vsak očitek. Mi kristjani smo prvi poklicani, da z največjo resnostjo in potrpežljivostjo spremljamo človeka, ki iskreno išče. In ko najde, se veselimo z njim in sebe bogatimo z vsem tem, kar je našel lepega in resničnega.

OPOMBE

Citati in navedbe strani se nanašajo na drugo rusko izdajo romana: Boris Pasternak, DOKTOR ŽIVAGO, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1959.

1) Primerjaj kratek, a jednat "Zapis o Pasternaku" pisatelja Alojzija Rebule: "Kraljestvo božje", vzhodni zbornik, Rim, 1960. — Pasternakove pesmi imenuje religiozne. Občuduje Pasternakovo "grozljivo spoštovanje" in "tesno zvestobo" do knjige vseh knjig; njegovo priznanje možnosti in stvarnosti čudeža: v nerodovito smokvino drevo "je šinil drget prekletstva — kakor iskra strele v strelodov —

Da so takrat listi, veje, korenine in deblo
mogle imeti le hip svobode,
bi bili lahko posegli vmes zakoni narave.
Toda čudež je čudež in čudež je Bog."

V "Vrtu Getsemani Kristus gleda preko trpljenja na poveličanje:

"Saj vidiš, da je tek stoletij kakor parabola,
ki se lahko v polnem teku vžge.
V imenu njegove strašne veličine
bom stopil v krsto med prostovoljne muke.

Stopil bom v krsto in tretji dan vstal
in kakor se splavi peljejo dol po rekah,
bodo k meni kakor plovila v karavani
pritekala na sodbo stoletja.

In če," zaključuje Rebula, "ruska zemlja danes naskakuje božje bivanje z vsemirskimi raketami, se njen največji poet sklanja s spoštljivim trepetom nad listi blagovesti".

2) *Informations Catholiques*, 1. sept. 1958.

3) *Criterion*, 26. marca 1959 in 12. maja 1960.

4) *Grani*, oktober in december 1958. Frankfurt am Main.

5) *Posev*, 12. junija 1960. Frankfurt am Main.

6) O tem: *Fritz Klatt, Rainer Maria Rilke*, 1949, str. 206.

7) *Naše občeje delo*, junij 1960, šte. 12, München.

8) O tem sem pisal v *Meddobju* 1959, šte. 3.

9) *Grani*, c. c., str. 57.

10) *Sur*, 261, november in december 1959, str. 11, Buenos Aires.

V MEGLI POJE KOS

Vinko Beličič

Nazadnje je začutil, da mu gori glava. Ustne so mu začele drgetati. Ko jih je stisnil, so mu čisto pobledele. Toliko, da mu ni gnev zalil oči s solzami.

"Znorel bom!" se je ustrašil in vstal. Žena je vnovič stresla najmanjšega, ki je vso družino že nekaj dni razburjal s peresnikom in črnilom. Trudoma je spravljal v zvezek tri besede: torbica, Tonček, Tomaž. Brž pa, ko je bil stresen, je šlo delo kot po maslu. Najstarejši je globoko prisoten listal po debelem grškem slovarju in si iz njega izpisoval, da se je kar kadilo. Ure in ure je pretičal v grščini in se ni dal odgnati od nje, "kot da mu bo v drugi polovici dvajsetega stoletja stara grščina rezala kruh — ko samo inženir še kaj velja!" Tudi vmesna dva je poslila šola. Eden je z veliko risbo zavzemal večji del mize nego je imel do njega pravico. Drugi je računal in s pogreškami v poštevanke preskušal materine živce; takoj pa, ko bo to opravljeno, bo odprl preljubi atlas, odšel na pot po daljnih deželah, potem pa čisto nepričakovano vprašal: "Očka, ali je veliko mesto Novosibirsk?"

"Znorel bom!" si je ponavljal, ko mu je vroče šumelo po glavi. Pograbil je svoje papirje in knjige in jih del trdo na omarico. Že dva tedna ena sama mrzla megla, vsi se tiščijo v kuhinji, in pamet mu pravi, naj jih ne naganja ven: sreča, da ni vsaj bolezní v hiši. Ozrl se je po ženi in pogled mu je obstal na njenih rokah: prsti so bili temni in razpokani od večnega dela.

V nemoči, kakršne še ni občutil, in v čudni ošibelosti srca je videl edino rešitev v naglih korakih po megli — kamorkoli — samo v tišino, samo proč od ljudi.

In je šel — nikomur viden — in je v mislih molil.

"O Bog, Ti veš, da se ne umikam delu — toda zdaj ne gre več, upira se mi do gnusa. Res ne morem več! In vendar sem obsojen, da bom vse življenje nekaj popravljaj, da bom ljudi zavračal s stranpoti, priganjal jih k delu — pri tem pa sam čutil bič drvečega časa nad sabo, priganjaški bič brezčutnega časa. In žena bo nenehno pomivala, prala, čistila, pospravljala in spet kuhala in skrbela za red... dan za dnem, leto za letom. O Bog, Ti veš, kako ta strašni tekoči trak suši možeg in vse tisto, kar

prinaša v življenje oddih — pa si ni moč pomagati. Edino Ti me lahko podpreš.”

Stopal je naglo po megli — tja, kjer je vedel, da bo sam v tišini. Koraki so mu hiteli kot na begu ali kot v hrepenenju. Kakor bi bežal iz trpljenja, pred tistim v kri zašlim spoznanjem: “Nikdar ne bo konca!” Zato se ni zdaj nič v grozi spraševal: “Ali bo to zmerom tako?” Pamet mu je namreč že zdavnaj dopovedala: “Zdaj, ko imaš delo, delaj in Boga hvali zanj — počitek ti ne uide. Zdrav si in mnogo jih živi od tvojega dela — ne obupuj, ne toži, ne meči bremena z ram! Kos mu boš — počitek že pride. In mogoče ga ne boš niti vesel!”

Nedolgo tega je dognal, da je v zadnjih treh letih dal iz rok več ko dva tisoč prežvečenih tekstov, to je kakih desettisoč strani. Izračunal je, da je radijska postaja za oddajo vseh porabila petsto ur. Skozi vsa ta predavanja se je moral pretolči z rdečim sferičnim pisalom v roki in z vso zbranostjo uma: počasi, pazljivo, tehtajoče, z voljo, da besedo pokojne matere ohranja živo kljub vsemu razuzdanemu vdiranju tujine. Že tri leta žre tekste, da mu bolno cvetejo možgani. Nemalokrat se priprtih oči in stisnjenih zob zastrmi predse, kot bi tenko poslušal spomine, da mu iz njih zazveni potrebna, zaželena in odrešilna beseda.

“Vem, da obstaja, slišal sem jo, poznal sem jo, pa mi je usahnila. Že dolgo ne ristem več na rodovitnih tleh. Beseda iz davnih dni, ti lepa in sladka, sem te mar zares izgubil? Si mi za vselej obmolknila?”

... Glavo si podpira z levico in gleda predse skozi okno. Kar čuti, kako se mu sproščajo napete zenice. Med gredami poskakljava taščica in z velikimi, okroglimi očesci opreza: prišla je paberkovat za večerjo, ura bo kmalu pet. Mrzlo ga presune: čas beži! In spet gredo oči od vrste do vrste. Na mizi so pomagala: slovarček tujk, pravopis, tuje slovnice in slovarji, tujejezični priročni leksikon, dva atlasa (zemljepisni in zgodovinski) in še druge knjige.

“Hvala vam, ki ste me učili in spodbujali! Hvala vam, ki ste mi znali vcepiti veselje do učenja in ste me nadzirali in vodili! Hvala vam, kažipotom na vzpenjajoči se cesti mojega zorenja! Hvala vam za dober zgled! In hvala Tebi, moj Bog, za vse, s čimer si me obdaril!”

Njegovo delo terja popoln mir. Ko prireja tekste, da bi poslušalci od njih kaj imeli, mora misliti na toliko vsega: biti morajo razumljivi, mikavni, točni, jedrnati in gladki. Seka dolge stavke in oblikuje iz njih kratke, premetava besedni red, prečrtava nepotrebno, nadomešča slabe izraze z boljšimi — pri tem

pa ga pogosto obletava misel, da mu utegne kak občutljiv pisec to popravljjanje zameriti. Potem šepetaje bere in se posluša. Za tako delo je potreben velik mir. Najprej mir, potem pa tudi primerna svetloba in gorkota, zakaj na mrazu sferično pisalo odpove.

"Ničesar nimam. Ta megla in ta zima je brez konca, februar se nikamor ne premakne, vse to grdo ne bo nikoli pri kraju!"

Še vedno prebije vse dopoldneve v šoli: njegovo mesto je še zmerom za katedrom. Že petnajsto leto hodi v isto staro poslopje nedaleč od morja. Vzljubil je tiste mračne, zatohle, tesne, pa vendar prelepega življenja in neizbrisnih spominov polne prostore. Preživel je tam notri čudovite ure — od tiste davne jeseni, ko je ta šola zaživela, skozi vsa nadaljnja leta. Menjavali so se kolegi, odhajali so plečati abiturijenti in zale abiturijentke, prihajali štirinajstletniki v kratkih hlačah in deklice s prvo globino v očeh, on pa je ostal vse doslej — on edini od tiste davne jeseni. Ali ni to čudež?

A ne bo več dolgo, to natanko ve. Vsi kolegi so se zadnja leta oskrbeli s potrebnimi papirji, on pa je medtem kot zvezanih rok opravljal dalje svoje šolsko delo. Njegovi kolegi so rasli, on pa je ne brez grenkobe mislil na dan, ko bo nepotreben in odslovljen. Imel je mučen občutek, da je le še po milosti tam, zakaj na nobeno zapisano pravico se ni mogel sklicevati in opirati. Bil je podoben vojaku, ki zvesto do konca spolnjuje svojo dolžnost, akotudi ve, da je vojska izgubljena.

Samo na ta svoj položaj je moral pomisliti, pa mu je takoj prešel obup, ki se ga je polastil ob kakem posebno zavozlanem tekstu, ob stavkih, ki mu niso nič povedali in vendar ni mogel preko njih z enostavnim črtanjem. Ne le enkrat je namreč ogorčeno vstal od mizice, se s pestmi udaril po čelu in se zarotil: "Nihče ne more terjati od mene, da bi opravljal to težaško delo! Nikomur se ne dam tako poniževati!"

Ko pa mu je osebni položaj stopil še bliže pred oči in se je zastrmela vanj brezzračna praznina bodočnosti, neizbežna kakor smrt, se je osvestil.

"O ti sveta božja Previdnost!" je olajšano vzkliknil, hvaležen za to rešnjo desko, ki se mu je ponudila, ko je začelo sonce mrkati, in mu bo ostala po brodolomu, ko bo izgubil mesto za katedrom. Usedel se je, nadaljeval delo in bil srečen. Zakaj kadar človek začuti, da je odveč, da ga nihče več ne potrebuje, se tudi v njegovem telesu pojavijo ugonobljive sile in ga počasi pobero. Treba je torej do zadnjega ohranjati svoje moči žive.

↓. "Hoditi, hoditi zdaj... po tolikem sedenju! Naj se kri iz možganov prelije v ude, naj se glava ohladi, naj se srce spro-

sti, naj se uboge oči odpočijejo v blagi megli, ki ni ne črna ne rdeča in nič ne ve, kaj je čas: nikamor se ji ne mudi, že dva tedna počiva zmagoslavno nad golim svetom."

Kaj vse mu je napolnilo glavo ta tri leta iz dveh tisočev predavanj! Toliko novega z vseh področij človeške misli, da je to uro nagle hoje kot pred ognjem bežal pred žarom znanja, ki suši srce in jemlje notranji mir: bežal je v mrak ogolelega spečega grmičevja in vlažnih skal, črnih krtin in blata.

O katerem področju človeškega znanja še niso govorili dolgi cikli? Tri leta ni šla mimo njega nobena pomembnejša obletnica — in tudi noben važnejši dogodek. Stopali so ljudje na oder sveta in odhajali z njega. Porabljena rdeča pisala je metal iz rok, jemal nova in se ni oddihoval. Včasih je izmučen od nečitljive pisave obtičal sredi nejasnosti in nekaj časa ni mogel ne naprej ne nazaj. Drugič spet je zaman iskal odgovora v knjigi in je moral zaorati ledino. Ne le enkrat so ga iz napetega dela vrgli pogrebni zvonovi. "Takšen je konec vsakega življenja!" se je zdrznil. Kot ohromljen se je zagledal čez vrt in nizke vaške strehe v farni zvonik. Zvonjenje ga je napolnilo z neznansko žalostjo; zatrl jo je s krčevito poglobitvijo v delo.

Nekoč je tretjemu, ki se je učil harmoniko, v hipnem domisleku rekel:

"Na grobu mi zapojte Nebo žari! Takole gre: 'Sonce me je prebudi-ilo kakor za slove-esen god'." Fantiču je bil napev silno všeč in kadar se je odtlej vadil, je tudi to pesem igral. Kot iz daljave je prihajala skozi dvojna vrata tista draga glasba do očeta pri delu: pela mu je o ljubezni in o smrti.

...Vse to ima za sabo, a na mizo mu prihajajo zmerom nove stvari. Živci so mu že tako napeti, da ni miren, dokler ima v mapi kaj zaloge. Spopada se s teksti in jih popravlja z lahkotnim, sreče polnim občutkom ("Razobesil sem belo zastavo!") odnaša v mesto in jih pušča pri vratarju — tam pa ga na polici navadno že čaka znana velika kuverta z novim delom. "Zvij belo zastavo!"

"Nikdar ne bo konca! Stotine, tisoči neznanih tekstov so še pred mano, časa za globoke knjige in za pisanje, uteho srcu, pa ni!" je trepetal od nemoči, ko so ga prebliski v duši opominjali, kaj še čaka, kaj odlaša s pisanjem, ko leta vendar tako hito, on pa začuden strmi nad človekom, kakršen se mu je razodel, nad kristjanom, kakršen ga je spravil v silen dvom. "On kristjan, jaz kristjan: eden od naju je na napačni poti. A kdo?"

...Končno se je znašel sredi tihotne gmajne. Le malo je videl okoli sebe: na vse strani se je širila brezdanja megla, na vse strani je bilo enako daleč. Stal je v negibni zaprtosti, ki je od krog in krog molčala vanj.

V tej tišini —v belem, sivem, gostem, nepredirnem— se je nenadno oglasil kos. Pel je neviden in nedoločljiv: samo njegov glas in nič drugega.

“Kos! je ostrmel, in v oči ga je zapeklo od ljubezni do lastnega daljnega detinstva. “Kos poje v megli — oh, mogoče pa le ne bo treba poklekati ne očitno ne naskrivaj, ko sem tako dolgo hodil pokonci!”

Nekoč je menil, da je svet velik, poln ljubezni, pravice in svobode, kjer ni nihče prisiljen na kolena. Zato je tedaj, ko je zeleno sijoča pomlad vabila s široko cesto v poletje pred sabo, tudi odšel iz gajev mladosti. Zdaj pa mu je duša že okušala zgodnji september, ko se pridnim kmetovalcem začno polniti shrambe in črički naznanjajo bližnjo trgategv. Počasi se je prebujal iz omame in strahoma spoznaval, da tisti odhod ni bil nikak majski izlet, akotudi se je podaljšal v pozno jesen. Bil je kot otrok, ki se po dolgih sanjah zbudi, se strese od hlada, pogleda okoli sebe in zahrepeni: “Pojdimo domov... tam je gorko!” Vanj je vela mrzla praznina in zmerom bolj je čutil, kako ga kličejo dragi gozdovi na vzhodu, ki jih ne bo nikdar pozabil. Kličejo ga besede, ki so mu šle iz spomina in se srcu toži po njih.

“Kako bo, ko se bom priklonil in pokleknil? Kdo bo priča tistega trenutka? Zrušil se bom in si z dlanmi zakril obraz v srčni stiski. Tedaj bo vse končano: ravna pot bo zadela ob brezčuten zid in nikamor ne bo več moč.”

Vsa ta bolečina mu je šla ko mrzla senca skozi dušo — kos pa je v altu žgolel svoje kratke verze v megli in ni obmolknil. Pel je vztrajno, da bi poslušajočemu pomogel premagati skušnjava, ki mu je šepetala: “Naredi križ čez vse in poklekni! Oboževal si svobodo, zdaj pa —ti, ki se nisi rodil za džunglo— vidiš, da je bolje malo manj svobode in malo več pravice ali vsaj doslednosti!”

Premaknil se je za nekaj korakov, a bil je zmerom sredi iste megle. Mislil je na ptice v gozdovih detinstva na vzhodu in koprneča misel mu je obudila spomin.

— — Matj je nekoč s tovorom sveže slanine, ki jo je pol kupila pol izprosila v sosednji fari, počasi klecala proti domu. Zapadel je bil debel sneg in šla je po sredi železniške proge, zakaj drugod še ni bilo pregaženo. Nenadno je začula pisk vlaka in silen strah jo je obšel. Pod bremenom sključena se je opotekla s tira in omahnila v mehko belino nekam globoko. Vlak je bušil mimo nje in se zgubil v gluhoto. Vsa trda je skušala vstati iz brezkončnega belega uspavajočega hlada, a ni se imela za kaj prijeti, ker je bil nasip hudo strm. Trudna od dolge poti in bre-

mena, ostarela in borno oblečena je vzdihovala k Mariji — v strahu, da ostane v snegu, kjer je ne bo nihče našel. Nazadnje se je vsa zasopla srečno spravila na noge — s polnimi očmi solz od neznane žalosti. In vendar je bila tedaj, ko mu je to pripovedovala, tako otroško svetla in lahkotna...

Zdaj ni bilo več nje, ki je vse zmogla, samo da bi ga videla pri belem kruhu, daleč od žuljev, revščine in ponižanja; zdaj mu je pel kos. Pel mu je, da je treba le malce počakati, zakaj potegnila bo sapa, razpihala meglo in zemlji vrnila mlado sonce. Treba je imeti vero, da bo kos, ki poje v megli, zdaj zdaj otresel mokro perje v vedrem sončecu in bo jutri nov dan: svetel, spočit in pogumen. Ogromni zvon, ki to uro z vso težo nizko visi nad njim in mu molče grozi z udušitvijo in večnim molkom, se bo vzdignil in izginil v toplo, breždanjo modrino neba, oglasili se bodo na krilih mlade svetlobe škrjanci in daleč iz zelenja bo klicala kukavica.

ODSEVI IZ NERAZISKANEGA SVETA

Milena Šoukal

Odgrinjam zaveso iz težkega brokata
fantastičnih barv,
skozi katero prihaja strah v celico;
tam sedi ob luči,
zatopljen v glasove, ki se sprehajajo
pod okni,
hoteč z njimi ustvariti učinkovitost v votlih obrisih
in bežnih vtisih.

Sence plešejo ob ognju,
oči se zapirajo in odpirajo,
ko da bi še enkrat pred spanjem hotele
ujeti bežečo nit
izpod prstov,
ki tko cvetove z obrazi v polnosti življenja,
jih spreminjajo v lobanje na podnožju stopnišča,
kjer svetloba na pragu votline pada
v poševnem trikotu v temo.

Viktorju Vidi v spomin.

Dragi Vida, bila sva zgovorjena, čakal si me v kavarni. Hitel sem s postaje in me je kolektiv kar vrgel na pločnik... Takrat se je zgodilo: po ulici je pridrvel tramvaj, iz kavarne so prihiteli, dekle in fanta. Dekletu sta komaj mogla slediti, zavrtela se je, se nasmejala, zaneslo jo je, peta je zdrsnila čez rob — vsak hip bo padla..., ko sta jo fanta ujela. Zlatorumena luč tramvaja za njenim hrbtom me je za trenutek oslepila, njen nasmeh me preplaval. Vsi trije so se stisnili, kakor da bi se bili pravkar znova rodili. Stekli so čez ulico.

Sledil sem jim, se ozrl proti oknu in te videl sedeti globoko v kavarni. Družba okoli tvoje mize je bila kakor vedno: zgoščena, viseli so na tvojih ustnicah, ko si listal njihove zvezke in jim razlagal. Ali si videl, kaj se je zgodilo na pločniku pred kavarno?

Ostal sem ti na dolgu za najino zadnje srečanje.

Prvo poglavje

I.

Pablo je stal sredi dvorane. Okoli njega je zvonkljalo, komaj slišno so tekale kroglice, ploščice so skakljale. Za njegovim hrbtom je stal jukebox in mu sipal melodijo razpaljenega tanga v ušesa, ga dražil in mu razblinjal zbranost. Šum hihitanja ga je mučil. Ni vedel, kam bi se naslonil. Igralne mize so bile vse zasedene; kjer ob njih ni bilo dovolj visoko dvignjenih stolov, so se gledalci naslanjali na robove miz. Niso bile mize zares, bolj zaboji, žarko razsvetljene krste, le mrličev ni bilo v njih. Na globoko položenih ploskvah so bili razporeženi najraličnejši prizori: nogometna igrišča, polja za odbojke, stadioni za konjske dirke, plesišča, umetno razvrščena strelišča. Pod stropom je nad vsem plaval velik napis "For amusement only" in na mizicah so bile pritrjene tablice z besedilom: "Samo za zabavo — for amusement only" z razlago pravil za igro.

“Saj ne more biti, saj nisem napačno razumel,” se je razhudil. Kar je vedel, je ujel sinoči v plesnem lokalu samo mimogredé in bilo je že proti jutru. Šušljalo se je o igralnici, o golih plesalkah, naslov je bil pravi — in ko pride na kraj, čaka in gleda in od vsega povedanega ni nič. Igralnih miz je polno; ogromni zaboji, igralci se tarejo okrog njih, mečejo kroglice, streljajo skozi line, lovijo ribice, podijo drobne plesalke, preračunano in previdno pritiskajo na gumbе, zvončki se prožijo in kažejo številke — pol milijona, milijon in še več in ko se igra bliža cilju, se med prsti ali vzmetmi vrine pomota, igra se zruši, pade na ničlo in začeti je treba znova. Kdor je porabil vse ploščice, kupi za majhen denar pri blagajni nove, se vrne in nadaljuje nedolžno zabavo. Nikjer nobenih stav, visokih vsot...

Dekle pri blagajni je še kar prijetno na pogled. Cela vrsta jih je, ki čakajo. Ko se miza kje sprazni, se zaženo: nikjer živčnosti, komaj rahla napetost, razočaranje se ob koncu sprevrže v rahel smeh na ustnicah igralca, ki je včasih morda kje igral za visoke vsote, se sedaj umiril, išče zatišja, razpada pod pezo strupa, ki v duši še žre, na obrazu pa se spreminja v pepel. Pablo se je ozrl. Pri mizi na levi je bilo nekaj zanimivega: fant in dekle igrata s šestimi konjički. Vzmete poganjata bolj leno, z očmi se lovita v steklenem jezeru sredi stadiona.

To je bilo vse, drugo bi bilo komaj kaj. Pač, vstopil je možak starejših let, se prestopil, vzravnal, se oprijel v bokih in široko zaplesal nekaj figur tanga. Z rokama je lovil ravnotežje, nogi sta se znašli, zavrtelo ga je, široko se je zasmel, ko se je odsekano ustavil in krenil proti blagajni. Trenutek kasneje je bil že pri svoji mizi.

“Fantastično,” je dahnil Pablo. “Kje je Marcelino?” se je vznemiril. Okoli njega je vse neznosno logično, Marcelino je romantik, on bo razbral in povedal, kaj in kako, kaj tiči za vsem tem. Zadevo pa je on sam sprožil, vse natančno preračunal in jutri bo njegova logika še bolj vroča. Razvozlaj jo bo moral seveda čisto sam. Z Marcelinom sta se sporazumela prav za to uro. “Dvesto tisoč,” je butnilo vanj; misel je neusmiljeno vrtila: “Dvesto tisoč do jutri zvečer...”

Marcelino je vstopil. Zdrvel je proti njemu, sredi dvorane sta skorajda trčila. Začel je Pablo:

“No, alj vidiš? Na vseh mizah je For amusement only; mar boš tukaj ujel dvesto tisoč... Ali razumeš?”

“Utihni, kaj rogoviliš? Dekle izza blagajne naju opazuje — in tam na levi še nekdo, ali ne vidiš, da je v livreji? Nikar ne govori preglasno — pojdi!”

Šla sta proti blagajni in se zvrstila med čakajoče. Molčala sta. Kaj bi pripovedovala misli, ki sta jih bila oba polna.

Jukebox je udaril divji ča-ča-ča. Fanta je ob mizi kar pretreslo, noge so begale v takt in ritem, butale na levo in desno, toda tla pod njima so bila trdna, mirna. Za hrbtom sta imela dva visoka stola, če bi hotela sestiti.

Kroglici sta tekli, konjički so drveli okoli zelene jase, preskakovali ovire, zvončki so zvonkljali in pisali številke, kmalu sta bila v milijonih. Tablica je kazala, da sta že pri desetih. Številke sta komaj gledala, se poslušala, slišala izgovorjene in neizgovorjene besede, se dvignila in bila soglasna v sodbi:

"Evelina bo vedela..." Sinoči jima je v plesnem lokalu šepnila o igralni dvorani, se nasmehnila, postala razigrana in ju prižela k sebi.

II.

Šla sta po Evelino. Pablo se je vpraševal, kje jo bosta našla. Marcelino je vedel. Tam v kavarni, kjer vsak večer poseda v krožku don Eusebija, prebira pesmi in posluša literarne teorije.

Že od daleč jima je pomahala. Ko sta bila ob njej, je veselo vzkliknila:

"Glejta, sedaj sem pa za vaju..."

Marcelino ni vedel, kako bi začel. Pablo se je naslanjal ob njo, butal Marcelina pod mizo, skušal odriniti zvezek, ki ga je Evelina vsa srečna prelistavala. Nakrat se je umaknila Pablu, zgrabila Marcelina za zapestje, se hkrati obema zazrla v oči in zagostolela:

"Fanta, joj, kako vaju imam rada..."

Dvignila se je, da je Pabla in Marcelina kar vrglo kvišku. Hip nato je imela plašč na sebi in knjige ter zvezke v naročju.

"Evelina, ali te lahko spremljava?" sta skoraj hkrati dahnila in že so bili na pločniku. Tik ob vratih se je Evelina še sklonila k oknu in s širokim smehom zamahnila don Eusebiju v slovo. Prijela je Marcelina za prste in jih stisnila, kakor sinoči med plesom, se zagnala proti robu pločnika in zapela:

"Seveda... ne, seveda... ne, in kar... oba." Bila je prav na robu, jima zrla v oči, se jim primikala in odmikala, peta je zdrsnila, nevarno se je zamajala, hotela je ponoviti "...ambos... ambos...", ko je onemela in je pridrvelo vozilo. Skušala se je umakniti, napravila je napačno kretnjo, krilni rob tramvaja bo butnil v levo ramo, vrglo jo bo z vso silo na kamnita tla — takrat sta jo ujela. Rumene luči za njenim hrbtom so švignile kot blisk, zlato ozadje je zažarelo, na njenih ustih je bil droben, beli ovčki podoben smeh, vrat je bil napet kakor lok vratu mlade srne, ki se prvo pomladno noč odpravlja na mesečno jaso sredi gozda. Potegnila je oba k sebi, zvarili so se v klobčič trepetajočih teles. Kriknila je: srebrni zobje so zasijali kot diadem na glavi bitja, ki je umrlo in se je rodilo hkrati:

"Da, Marcelino, Pablo, pojdem z vama, pojdimo — pojdimo!" in prva zbežala z njima na drugo stran ceste.

III.

Retiro je odmeval v praznoti. Molk je žužljajoče brnel, kakor bi valovi vlakov, tirov in lokomotiv vsega sveta pljuskali prav na ta kolodvor, ki je za nekaj minut padel v potlačen sen polnočne ure. V ogromni dvorani je bilo preveč svetlobe, postave rdekih potnikov so kar kopnele proti tlom.

Zelena lučka ob vlaku je kazala, da bo kmalu krenil. Sence so drsele ob vagonih, hitele, oči so utrujene iskale sedežev skozi šipe.

Evelina je sedela ob oknu. Trudila se je zbrano, mirno poglagati poglede na kamnite plošče perona. Le počasi se je lovila v vsebino: bila je s fantoma na Marcelinovem domovanju. Kakor da še pada, je padala v globino tolmuna, čutila je, kako je bila voda gosta, kako jo je ohranjala na površini — bila je na dnu in na gladini hkrati. Kako je bilo: don Eusebio ji je vrnil zvezek in ji z očmi povedal: "Dekle, ne boj se... srečen sem s teboj... ne boj se: je... je... je!" V njej je zaplalo, kakor da se je ves svet vlegel v gubo njenega srca, v prekipevajoči blaženosti je mogla samo rahlo pobožati zvezek: bilo bi preveč, če bi hotela s prsti med prve strani. Na pločniku pred kavarno se še ni mogla zbrati, lovila je Pabla in Marcelina za roki, iskala ravnotežje, kakor da bi vsa zemlja ne mogla biti kos sreči, ki jo je čutila ob zvezku na prsih. Ni imela moči, da bi se poslovila od don Eusebija, mu stisnila roko. Izdala bi se, njemu bi bilo nerodno, poprosil bi jo z očmi: "Duša draga, bodi mirna..." Ne, tega ni mogla. Na pločniku je potegnila oba k sebi, iskala njune oči in zrla mimo njiju k don Eusebiju v kavarno. Ni je videl, blebetala je s fantoma, vedela je, da govori neumnosti, nič ni slišala — in potem strašni sunek za hrbtom. Bilo je, kakor da bi jo hotelo prerezati. Fanta sto jo zgrabila, oprijela se je njunih prstov, ju privila k sebi — zakaj? Na srcu je tiščala zvezek, droben zvezek — ko je bilo mimo, je po njej zaplalo, kakor da je pravkar rešila dvoje življenj: tisto, ki bi moralo umreti in tisto, ki se je iz njenega zvezka rodilo pred nekaj trenutki. In odhitela je s fantoma... Sledile so ure, ki so bile kratke kot trenutki in trenutki, ki so bili daljši od večnosti. Malo pred odhodom se je sprožilo. Fanta sta ji pomagala pri plašču, segli so zadjič po kozarcih, ko je Marcelino rekel:

"Evelina, ali nama znaš pomagati?"

"Seveda znam — in bom," je kriknila.

Zgodba je bila preprosta: Marcelino je pri prijatelju odkril limuzino. Prodaja jo, cena je smešno nizka, nič več ko dvesto tisoč. Dalje je razlagal Pablo: limuzina je odlična, iz leta 1958, pravzaprav nova, saj je prevozila komaj nekaj tisoč kilometrov. Vabita jo v Mar del Plata, tam bi šli v kazino, igrali na ruleto, se vrnili in prodali limuzino za najmanj tristo tisoč.

"In kako naj jaz pomagam, kako?"

"Rabiva dvesto tisoč."

"A...?"

"In mene vprašujeta?" je zazevala.

"Da, tebe — in v dveh dneh..."

"To se pravi: do jutri zvečer, ker je zdaj že dan mimo," je poudaril Pablo.

"Da, tako — torej jutri."

Sinoči je Marcelina med plesom stisnila med prste in mu nekaj omenila o igralnici v ulici Maipu. Kaj ji je bilo, da je z ritmom mamba zasanjarila, in jo je zaneslo... Skušala se je zbrati, mirno reči, pa se je ustrašila glasu:

"Pojdita v ulico Maipu — igralna dvorana."

Bruhnila sta v smeh. Seveda sta bila že tam, predno sta prišla ponjo v kavarno. Tam je vse "For amusement only".

"Kako, for amuse..." se je čudila.

— — —
"Zakaj vlak ne krene?" se je prestrašila ob misli, kakor da bi jo bila izgovorila. Pogledala je skozi okno. Sive, mokre ploskve perona so počivale. Čelo je ponesla na mrzlo šipo. Ni se ohladilo.

Vzdihnila je, da se je potnik, ki je spal na sedežu pred njo, prestrašeno zazrl v okno. "Oprostite, prosim," je šepnila, se tudi sama zazrla, se ujela v pogledu in se prestrašena odmaknila.

Don Eusebio je hitel mimo. Njen voz je bil zadnji, samo v tega bo mogel vstopiti. Stisnila je zvezek k sebi, zlezla v majhno drobnost, se skušala znajti nekje globoko — don Eusebio je vstopil. trudno pogledal po sedežih, sedel daleč od nje. Eveline ni videl.

Drugo poglavje

I.

Evelina se je zbudila zelo zgodaj.

Noč, kolikor jo je ujela, je bila težka: spet in spet se je prebujala, se slišala izgovarjati iste besede, zasnula, kriknila. Prižgala je luč: mislila je, da je spala dlje, ura je bila neusmiljena, spala je komaj pet minut. Telo jo je žgalo, bolelo. Vrgla se je v blazine in padla v globok sen, zaspala je zares.

Zbudila jo je rezka luč. Iz odprte kopalnice je padala v njeno sobo. Mama je ploskala po vodi, se polivala v širokih zamahih — znak, da je bila nervozna. Vedela je, kako mora prebujati Evelino, kadar ji hoče povedati važno, nujno novico, usodne vsebine. Ozrla se je v žgočo rumeno ploskev na tleh, trudila se je, da bi dihala enakomerno, drhtela v prošnjih, da bi ji bilo prizaneseno in bi ne bilo prehudo... Videla je, kako se prebliski na tleh množe: mama že ve, da ne spi več. Iz kopalnice je dvakrat

rezko zakašljala. Eevelina je vedela: najprej bo uvod, prava misel bo na koncu.

"Dekle, ko sem jaz bila sedemnajst let stara, sem bila že poročena... vse, kakor ti: čakala sem ljubezni, pozabila na denar in si prikrojila sedanjost, ko ni ne enega ne drugega." Izgubljala se je, iskala niti, se razvnela in se pomirjala: Evelino je streslo, prisluhnila je trpeče:

"Dete moje, Eevelina, pomagaj mi — pomagaj! Vidiš, sedaj mi je triintrideset let, stara sem in brez bodočnosti... Moram si jo zagotoviti... Ali veš, kaj je bodočnost brez denarja? Dolga vrsta let brez konca... Izbrala sem, lahko se poročim — toda tokrat moram imeti denar — potrebujem, potrebujem, Evelina — dvesto tisoč, samo dvesto tisoč — potrebujem jih, potrebujem, ali veš, kaj se to pravi: po-tre-bu-jem..."

Čez nekaj trenutkov ji bo zaklicala: "Evelina, prinesi mi čik..." Če bo dekle leno v odgovorih, če bo kazala odpor, nevoljno besnost, obup, bo zahtevala še več. Kolikokrat je morala podleči, storiti kljub gnusu, odporu: vstala bi, vzela ogorek, šla z njim čez prag kopalnice, bila bi kot mesečna, oči bi prosile pogled, da naj zre naravnost predse, naj ne omaga in ne pade proti tlom... Kadar je mama morala napeti najtršo struno, se je začela krohotati, se vzpela iz kadi skoraj do polovice, jo zgrabila za roko, potegnila navzdol in ji zavpila ob ušesu: "Evelina, vzemi brisačo, otiraj mi telo..."

Evelina tega danes ne bi prenesla. Telo je čutila utrujeno, blaženo — ne, spomin na njeno noč je bil preblizu — ne, ne. Kri ji je zaplala po vsem telesu: tam dvesto tisoč, tukaj dvesto tisoč. Stisnilo jo je, kakor da bi jo hotelo nekam pogrezniti, ko je spet zadonelo, vendar nič ukazovalno:

"Evelina, dete moje, usmilj se me!"

Mama jo prosi z glasom, ki ga nikdar ni čula iz njenih ust, je pomislila. Zbolelo jo je. Stisnila je roki nad srcem. Spomnila se je treh rok, ki so pred nekaj urami nad istim srcem držale dvoje življenj, staro in novo... "Kaj, novo?" je blisnilo... Vsak hip bo zadonelo znova, iz kopalnice je začela svetloba vreti kot slap. Evelina je odvrгла odejo, si pokrila telo, trdno stopila na preprogo, poletela k oknu in odgrnila zaveso. Svež dan je sunil vanjo. Polovica Buenos Airesa je ležala pod njo v mirnem, sončnem jutru. Prisluhnila je proti kopalnici — ne, ni bilo klicanja na pomoč. Zaprla je oči, se vrgla v fotelj, spet vstala, zakrilila s plaščem po vsej sobi — ne, ni bilo glasu iz kopalnice. Kar je bilo, kar se je rodilo pred nekaj urami, je lepo, bo lepo — ne: ni bilo glasu iz kopalnice. Toplo jo je zajelo po telesu, ji začelo božati srce, pomislila je: mama me še vedno ljubi, ko me kliče: "Eevelina, dete moje..." Sedla je na rob postelje in mirno dejala proti kopalnici:

"Se že napravljam, mama, že grem, čez dve uri..." pogledala je na uro: še več ko dve uri je imela časa. "Mama, denar boš imela, boš, boš..."

"Evelina, dete moje — saj sem vedela, dete moje," je žuborelo iznad vode, valovi so bili v veselem rajanju in še in še so prihajale besede. Evelina dolgo ni ničesar razumela. Legalo je nanjo, padalo je z neizmerno pezo, hromela je, ko je poslušala:

"Danes obleci novo obleko; v omari je, sinoči sem jo kupila prav za danes," je spet pljusknilo na vodo. Bilo je, kakor da je ogromna zver poljubila gladino morja.

II.

Don Eusebio je sedel na klopi blizu godbenega paviljona, ki je bil na vrhu hriba. Buenos Aires je mesto brez hribov, le tu se je zemlja napihnila in nekaj vzpetin so mogli spremeniti v park.

Hodil je sem že leta in leta. Ugajalo mu je, da je imel za hrptom godbeni paviljon. Godci so prihajali le redko, on pa je bil prav na tej klopci poln melodij in zvokov. Spodaj so drveli tramvaji, se za odhod naravnavali trolejbusi, se kot valovi na pot spuščali avtobusi. Kolektivi so tekmovali s pešci, ki so naglo tekali po pločnikih. Onstran ceste se je vila železniška proga. Oči so lovile tračnice; bile so položene, da jim ni bilo videti konca. Kar je vzporedno, se ne more sekati niti v večnosti, je pela misel v njem. Vlaki drve po tirih, kakor da bi vozili ljudi nebesom v naročje. Od časa do časa se mu je zazdelo, da je kdo iz vagona pomahal, njemu na hribu: v pozdrav ali v slovo? Spet in spet si je zastavljaval vprašanje, kaj je ljudem ljubše, slovo ali vrnitev. Od začetka do konca je življenje zajeto v kolobar, krog je poln večnosti, večnost sama. Večnost? Kam bi se dal, če bi je ne bilo? Kaj bi bilo z njim, če ne bi bil del tega, kar je še tu in kar je že tam, tam in tu — vedno več. Včasih je potniku odmahal v pozdrav — dvoje bitij se je ulovilo v istem hipu neskončnosti.

"Evelina!"

Sklonil se je k dekletu ob svoji levici:

"Resno mislim: tvoje pesmi so, so, so — lepe so, tvoje so, so tvoja duša, duša draga." Ozrl se je in položil ves svoj pogled v njene oči.

Ni dobil odgovora. Rahlo se je spet ozrl nanjo in se stresel. Nekam daleč je zrla, profil je bil v svetu onstran sten. Primaknil se je, jo hotel zagrabititi za roko. Ni je odmaknila:

"Duša draga — ne, čuj, Evelina — boli me, ker je v tvojih pesmih toliko bolečine... Ljubim te, ljubim. Nikar se ne ustraši teh besedi... Nekaj bi ti rad povedal: ljubim v tebi kupo trpljenja, klanjam se tvoji bolesti. Ljubim tvojo bolečino..."

Ni dobil odgovora. Zrl je predse, zrl v mesto pod seboj, iskal daleč onstran proti reki, se lovil v smer, kjer so bili oceani — vse bi privil vase, dal dekletu:

“Dekle, poglej me — ne mene, poglej me, vem, jaz sem pre-reven zate... Lepota je večnost. V tvojih očeh, v tvojem telesu, tvojih doživetjih je resnica lepote in to je več ko večnost...”

Ustrašil se je. Kako je mogel zabloditi predaleč? Kam je zavedel dekle, kam vodi pot? On, ki je sam potnik, se do konca dni ne bo mogel prikopatj do čiste zavesti, da je res pesnik. Res je pesnik, vendar komaj kaj več ko žongler lepote. Kadar je bolečina prevelika, ljudje ne najdejo besed, samo blebetajo, bo-žajo, pomirjujejo. V velikem trpljenju onemi vse, vsemirje se ustavi in počaka... Če bi ji le mogel razodeti, da jo je prav sedaj še bolj vzljubil: kako lepo je dekle, ki je posoda tolikšnega trpljenja.

“Ali še boli, Evelina? Kaj je? Ali morem pomagati?”

“Da, don Eusebio, dajte mi dvesto tisoč — jutri potrebujem dvesto tisoč, veste, jutri...”

“Duša draga,” je lovil sapo. Ni se obrnila k njemu, le še ostreje je zrla predse. Če bi spregovoril, kar je mislil, bi bil najbrž zelo brutalen. Pogledal je okoli sebe, če ne prihaja odkod pomoč. Godbeni paviljon za hrptom je bil trd in surov, ogromna mrzla gmota; promet spodaj na cesti je postal zelo stvaren, po progji je prihajal težak tovorni vlak, dolga vrsta voz je kar ječala.

“Dvesto tisoč si rekla?”

“Da, nič več in nič manj,” mu je pogledala v oči.

“Jaz jih nimam, nimam.”

“Seveda jih nimate, lahko jih pa imate! Prav vi!”

“Spoštuj moj prvi venec sivih las,” se je hotel ujeziti, se nasmejati in nadaljeval v francoščini: “Ma petite, ne t’amuse pas avec moi... tu sais, c’est un peu fort...”

“Excusez, monsieur, je parle sérieux, très sérieux... et volez-vous, voulez-vous m’aider?”

“Ah, si, cela si — to pa to, seveda ti hočem pomagati, če gre samo za pomoč, kako ne!” Spet je popeljal oči na cesto, vse se je urejalo, tovorni vlak je izginil z zadnjim vagonom bremena.

“Ali znate igrati na loterijo?” je vprašala.

“Kako ne, vsak teden kupim srečko.”

“In ste kdaj kaj zadeli?”

“Ne, nikdar nič — oziroma še ne.”

“Jutri boste zadeli.”

“Kako? Saj jutri ni žrebanja.”

“Da, jutri — jutri dopoldne.”

Tretje poglavje

I.

Don Eusebio se je na Retiru lomil iz vagona. Postaja je sijala v soncu, peroni so se vlegali kot zlate preproge proti izhodu.

Ljudje so brzeli mirni in spočiti, vsak za svojim delom. Podaja se na pot in v sebi čuti, kako ne veruje, kam in zakaj.

Pogled mu je medlel v mlečno zastrto, v tilniku ga je bolelo. "Ali je blizu smrt..." je zaslutil.

"Smrt?... Zakaj, le zakaj?... Smrt, zame — ali za Evelino?... Bog, reši Evelino!" je skorajda kriknil.

Vstal je zgodaj, dan se še ni delal. Iskal je cigarete po žepih in predalih, kakor po navadi jih ni bilo. Misel je grizla v njem, morala je drugam: oblekel bi suknjič, moral steči čez cesto, kjer je bil na oglu kiosk. Ali bo odprt, ali bo moral trkati na loputnice? Tobakar bi mu odprl, se mu nasmejal: "¿Qué tal, don Eusebio? tan madrugador...", sprožil bi se razgovor, ki bi še bolj zaprl vrata do prave misli.

Vse to se ni zgodilo. Cigarete je našel v žepu, misel, jasna in čista, je rinila v ospredje. Ko je stopil pred hišo, se je dan ponujal izza oglov. Korakal je proti postaji, štel vozila na cestah in križiščih, računal kvadre: nič ni pomagalo, spominov na včerajšnji razgovor ni mogel odpoditi. Vedel je le to, da mora dalje, nekam v daljavo — onstran, kjer bo mir, bo mimo Evelinina bolest.

Dolgo je sedel na peronu svoje postaje, gledal vlake, ki so vozili mimo. Ni maral vstopiti, na Retiro bo prišel še prezgodaj.

Sedaj je na cilju, onstran Retira je mesto — še vedno je mnogo prezgodaj. Zatekel se je v kavarno, poiskal skrit kotiček in spet začel razvozlavati nit včerajšnjih dogodkov. Ko je Evelina odhitela, je še dolgo sedel v parku. Proti domu je krenil, ko se je sonce prestavilo že daleč onstran poldneva. Ob uri zaključka predavanj na fakulteti je bil že v kavarni; upal je, da bo prišla Evelina, mu izročila nekaj novih listov, mu povedala z očmi, da je mirnejša. Ni je bilo. Sicer bi moral v igralnico v ulici Maipu šele naslednje jutro, vendar se je v kavarni kmalu poslovil od družbe. Ni vzdržal in pohitel: v nekaj minutah je bil tam. Ko je vstopil, ga je kar zbolelo. "Joj, meni, koliko miz in zabojev. Vsi so zasedeni in vsak lovi svojih dvesto tisoč..."

Ustavil se je ob mizi debelega možakarja, sledil njegovi igri in nehotе zamomljal: "... dvesto tisoč... dvesto tisoč." Oni se je ozrl vanj, ga debelo gledal in mu pokazal proti blagajni: "Kar tja stopite. S tisočakom pa bo težava, ker nimajo drobiža."

Zmedel se je, pri blagajni mu je res ušlo: "Doscientos mil... doscientos mil..." Dekle je skorajda kriknilo: "¿Cómo, cómo, cómo?" Razložil ji je: "Hoče ploščico za igro na dvesto tisoč..." Pomirila se je, mu dala ploščice za nekaj drobiža, za dvesto tisoč pa mora igrati na pravo loterijo, kjer bo tudi zadel, "si tiene suerte..."

Na mizici je bil napis "For amusement only" in nad dvorano je plaval še večji. Evelina se je le šalila. Kdo bi doumel ženske — bilo mu je žal za Evelino. Vsekakor ji ne bo nič zameril.

Zaželel si je, da bi bila sedaj ob njem: igrala bi dirko s konjički, lučala žogo po igrišču — igrala bi kar tako, na uho bi ji pripovedoval pravljico, ki bi jo rad napisal; mogoče bi bila celo komedija — napisal bi pesem v prozi, mistično prepojeno igračkane z bolečino in smrtjo — glavna oseba bi bila ona, samo ona... Ko je bil na ulici, je bil sproščen; vrnil se je v kavarno, a ni bilo nikogar... Sam je iz kavarne korakal proti Retiru, postajalo mu je tesno. "Kje si, Evelina?" se je vpraševal. Nemir se je vračal, dušilo ga je, iskal je Evelinin obraz med morjem luči in v temi nad njim. Ko je bil v razsvetljeni dvorani Retira, si je kar oddahnil. Ljudje so se pehali, tekali na vlake; ustavil se je ob oltarčku, kjer v žarki luči stoji kip Marije. Pogosto se je vpraševal, kako so mogli ljudje postaviti njen kip v ta dirindaj, na levi čistilci čevljev, na desni vhod v stranišče. Nakrat je zaznal, kako je neznansko sam kljub ogromnemu vrvežu, kakor je sama Ona na svojem oltarju. Če bi bila Evelina ob njem, bi citiral njene žgoče stihe, pripovedoval bi ji o gluhonemem žonglerju, ki je prišel pred oltar Marijin, a ni znal moliti. Pač pa je imel roke polne krožnikov, za igro — za kruh. Rad bi molil in ker ni vedel drugače, je stopil bliže k Mariji, začel metati in loviti te svoje krožnike. Vedno bolj divja je bila igra, srce je kipel — Marija je molitev razumela in se žonglerju nasmehnila: postal je Marijin žongler. Če bi bila sedaj Evelina ob njem, bi hotel biti tak žongler, položil bi ji prst na usta, ji dal vedeti: o bolečini, trpljenju poje srce, kadar so usta nema — kadar so besede v srcu, v očeh.

— — —

Ura na Retiru je počasna. Pride do svojega časa — pove uro, minuto, sekundo. Don Eusebio se je prebudil iz spominov, ozrl se je in videl, da se je sonce še bolj razžarilo, le še četrte ure ima, in odhitel. Pred igralnico pa je bil prezgoden. Dobro je bilo, da je bila nasproti knjigarna, kamor je rad zahajal. Ker so ga poznali, je mogel listati in tudi brati, ne da bi kaj kupil. Zgubil se je med policami in oprezoval onstran ceste na vhod v igralnico. Bilo je le še nekaj minut, ko je zagledal novo izvirno delo. Naslov mu je ugajal. Naglo je plačal in ko so mu jo zavili, jo je še sam zavil v časopis in vtaknil v žep.

V igralnici ga je zazeblo. Nikjer ni bilo nikogar. Torej se je Evelina res zmotila. Ali ni mislila kake druge igralnice v drugem delu mesta? Ko se je umaknil proti levi in pogledal v globino dvorane, je dvignil roko — spomnil se je, da mu je tako naročila Evelina. Zgodilo se je, storil je prav: nekje izza stene se je odtrgala postava v livreji. Odgovorila je s kretnjo, skoraj vojaško osorno: nakrat je bil pred steno. Nekaj se je odlepilo, se odprlo — na hodniku onstran je zazijala tema. Ali ga je oni sunil čez prag — ali pa je bilo, da ga je nekaj potegnilo vase?

Bil je sam. Nekaj korakov pred njim je žarel stožec svetlobe, bil je pred stopniščem, ki se je sukalo navzgor. V prvo, drugo, tretje nadstropje... in še. Bilo mu je, kakor da je pod njim

mehko, voljno. Nikjer vrat, iz globine za njegovim hrbtom je donelo; ni si upal ozreti, nekdo ali celo več mu jih sledi, v gibanju zraka je slutil njih postave. Hotel se je okreniti, zbežati, težko je dihal, ko je stopil na hodnik petega nadstropja. Zazibal se je, se nagnil čez mero, stena pred njim se je odprla, vrata so se odpirala in pripirala, kakor je nihalo njegovo telo. Umiril se je, bil je kakor brez teže, korak se je sprožil enakomerno, vrata so ujela njegov ritem. Tik pred pragom se je noga vgreznila še globlje, vrata so se nastežaj odprla — vrglo ga je žez prag.

Bil je v zelenomodri luči ozkega hodnika. Ob steni so visele dolge, rahlo valujoče črne zavese. Oprijel bi se jih rad, a so se umaknile. Iskal je rešitve ob tleh, ko je opazil štiri rumene mačke, dve na vsaki strani, z žarečimi zelenimi očmi. Hodnik se je prevalil, bil je v okrogli dvorani s škrlatnokrvavimi zavesami, na dnu štirj sive mačke s sovražnimi črnimi očmi. Poneslo ga je naprej, bil je na širokem hodniku, v veži z brokatno zelenimi zavesami, štiri bele mačke so ga mirno zrle z modrimi očmi.

Zaslišal je valovanje rahle glasbe, ki je prihajalo bliže in bliže. Odgrnil je zaveso in stopil v dvorano.

II.

Sinilo je vanj, kakor da bi vstopil v katedralo, potopljeno v mrak rdečevijoličastega večera. Prvi hip ni videl ničesar — ni bilo igralnih miz, ni bilo blagajn. Baržunaste preproge pod njim so se vdajale, tipal je okoli sebe, zaznal nekaj, kar bi moglo biti podobno fotelju.

Bolj je padel ko sedel. Objele so ga mehke blazine, oči so se umirile, čutil je: hlad ga boža, umirjuje, pogled se je položil v prizor na pridvignjenem odru: prozorna telesa plesalk pod valovanjem tančice. Iz votlega dna je donela glasba. Ozrl se je proti stropu: svetloba je bila obešena na rezke, dolge sulice, lesketale so se kot kristalni kapniki. Prostor so začeli loviti reflektorji, plesalke je objela nevihta barv. Godba je nemela, oder se je izgubljal, orkester je priplaval na plesišče. Ko se je bela svetloba razlila, so se dvignile zavese, ob belih golih stenah so bile mize, zaboji.

“Začelo se bo,” je dahnil don Eusebio.

Kam naj gre, kako naj si pomaga? Iz orkestra so se odtrgali blagajniki s krinkami, izza zaves so se usula dekleta, tudi s krinkami. Tik za don Eusebiom se je odprla omara — prikazal se je blagajnik, z glavo zavito v krinko lobanje. Nasmehnil se je don Eusebiu, ga vabil. “Kakšna groza,” se je ustrašil, “še nikdar nisem doživel, da bi me smrt vabila.” Zmedel se je, se dvignil in šel proti lobanji. Mimo je priplavalo dekle — za hrbtom je zavel duh telesne svežine, božajoče voljnosti — zaslutila je njegov napor, se mu privila ob bok, dvignila roko, ponesla prste

k ustom in neslednji hip je začutil, kako se je troje vlažnih prstov vleglo na njegovo razbeljeno čelo.

Blagajnikovi zobje so se krohotali: "Pozni ste, pozni, gospod. Pohitite, igre so že razdeljene, kaj boste igrali?" Kaj naj igra? Ali naj kar pove, po kaj je prišel ... Dvesto tisoč... in smrt naj bi prosil za nagrado?

"Veste, saj nisem tako strašen, dasi sem smrt. Rad pomagam... pomagam, zlasti vam, ki ste danes postali moj klient. Res, klient. Ostaja vam samo še igra na konjičke — in če znate povedati številko, prav... če ne, pa vam jo povem jaz..." Še in še mu je šklepetalo skozi zobe. "Ob onih dveh fantih je miza — in čujte, poslušajte..." Don Eusebio ni slišal ničesar, le prihajalo je nekaj, kar si je bilo zelo podobno v zlogih.

Godba je udarila. Bilo je, kakor da bi bil orkester v ogromnem zaboju. Krenil je proti mizici, z vzmetmi bi moral sestaviti številko — sedaj se je spomnil, da mu jo je blagajnik najbrž pripovedoval. A v glavi je bila praznina. Ni čutil samega sebe, bil je v velikem panju lastnega telesa. Ozrl se je proti blagajni, rad bi vprašal — mrtvaka ni bilo več.

Fanta ob njem sta podila konjičke po polju. Bila sta že sredi dirke, par konj je drvel proti cilju. Še dva para konj sta jima ostala, potem bo igra dobljena ali izgubljena.

Don Eusebio bi moral začeti, hiteti. Ko bi le vedel številko, pravo številko. Pogledal je k fantoma; na njuni tablici je bila zaznamovana številka:

"9999."

Konjička sta že pridirjala čez sedem tisoč. Toda na polju je bil že zadnji par. Don Eusebio jima je mencial za hrbtom, zastavil prste v računalu svoje mizice in sestavil številko: "9999."

Ob sosedni mizi si je Pablo otrl čelo, vzmete je prevzel Marcelino, igral previdno, šlo je za las. Don Eusebio je nakrat zaslišal Pabla:

"Ali ga vidiš dedca, igra na najino številko."

"Miruj... ali ne vidiš... pomagaj, ne tresi se, poslednja ovira, levi preskok, desni zavoj — naprej, naprej, pomagaj, Pablo, pomagaj!"

"Kako, zdaj naj jaz igram... jaz, jaz... in če?" Skočil je na levo stran mize, lovil vzmete, se zvijal v bokih in blodil s prosto roko po zraku.

Don Eusebio ju je izpod čela opazoval in poganjal prvi par, prožil gumbe. Ni upal gledati, kako se razvija njegova dirka, kako preskakujeta, kako tečeta konjička. Prste je skušal ohraniti suhe, čelo je oblival mrzel pot.

Nakrat je zaropotalo. Pri fantih se je igra podrla, dirke je bilo konec. Obupno sta zakrilila okoli sebe, lučka na tablici njunih številk je ugasnila. Don Eusebio je pozabil na svoje oči, roka je bila težka, ko je zaobrnil glavno vzmet. Nastala je tema, vse je zastalo v napetosti, od nekod je začelo doneti kot v votlem sodu:

"Rien ne va plus... rien ne va plus... la banque a sauté — glavni dobitek je zadet... ostanite mirni, dokler ne zasijejo luči."

Svetel dan je zajel dvorano, kakor sije jasno vsemirje nad Buenos Airesom ob lepem sončnem popoldnevu, ki se rojeva iz zenita sonca. Stene so bile rumeno blede, visoko okna so blestela v sproščenost neba. Bili so visoko nad mestom, obelisk na glavni aveniji je bil blizu, da bi lahko segel z roko po njem. Don Eusebio se je oddahnil. Okna, obelisk — vrnil se je v stvarni svet svojega Buenos Airesa. Ni vedel, da ga tako ljubi.

Vrnil se je v resničnost sveta. Le nekaj ni bilo prijetno: ob njem sta bila fanta, na njegovi mizici pa sta bila konjička, prilepljena na cilj z dobljeno številko 9999. Pablo in Marcelino sta bila mrtvaško bleda, zrla sta mrzlo, srepo, sovražno.

V sprevodu so ga peljali k blagajni. Blagajnik ni imel več krinke. Dal mu je dva svežnja bankovcev. Don Eusebio ju je zavil v časopisni papir in zavojček vtaknil v žep. Na stopnicah ni bilo več preprog, na vsakem hodniku vrata in skozi vežo spodaj je prihajal ropot mesta.

III.

Pablo in Marcelino sta don Eusebia čakala v pritličju. Nikjer nikogar.

Pablo: "Treščil bom kretena — ubil bom idiota."

Marcelino: "Zakaj?"

Pablo: "Vedno tvoj zakaj! Najina je bila številka, najin je denar."

Marcelino: "Pusti meni! Nikar tukaj! Pojdiva za njim! Sva sredi mesta."

Don Eusebio ju je videl in ju ni videl. Bilo mu je lahkotno pri srcu, saj je dosegel in s kolikšno lahkoto.

Stopil je na pločnik, tramvaj je pravkar pripeljal. Don Eusebio se je začel riniti, pohitel je na sedež v prednjem delu vozila. Voz se je naglo napolnil, krenili so.

Pablo in Marcelino sta morala teči za njim. Pognala sta se na stopnišče, Marcelino se je začel prerivati v ospredje, zasikal Pablo, naj ga zagozdi med ljudmi. Ko je bil blizu, je počenil, iskal nekaj na tleh. Ljudje so se mu umikali in ko je vzrastel kvišku, je tesno ob Pablo dihnil:

"Vzemi zavojček — na oglu skočiva in po aveniji na levo."

"Kaj — ali imaš," je grknil Pablo — tramvaj je zavijal z avenije, fanta sta odskočila, vrglo ju je med vozila, ki so obstala, medtem sta bila že na pločniku ob hišah. Le nekaj korakov je bilo še do ogla, ko sta začutila nekaj mrzlega na zapetju. Med njiju se je vrinila ogromna postava, ki je ukazovala:

"Fanta, mirujta! In ti, daj zavojček meni — lepo in mirno, sicer stisnem lisici, da se bosta zvila po tleh. Še močnejše: ali

boš dal, falot? Daj, če ne ti zdrobim zapestje," je privijal okovje Pablu.

"Tako, prav! Nikar ne skušajte počenjati neumnosti. Za me noj sta še dva — na prvi žvižg jih bo še več. Mirno, mirno do komisarijata."

Četrto poglavje

I.

Ura je bila čez poldne. Še vedno je bila sama; zaves ni odgrnila, ždela je v mraku, na sebi je čutila hlad, mraz, treslo jo je, strah jo je zajemal kot ledeni valovi. Ogorek se ji je lepil med prstoma, bil je že na koncu, prve opeklina ni začutila. Strmela je proti vratom s počenimi očmi, misli so begale in iskale rešitev.

"Eveline še ni," je jeknilo v njej, kakor da bi hotela priklicati nekaj, kar bi jo ogrelo.

Kako se je le moglo zgoditi — ko bi le vedela, kaj in zakaj?

Policija je pravkar telefonirala. Pod nogami se ji je začelo majati, nekam je vse kopnelo, kar je bilo krog nje: stanovanje, dom, sedanji in bodoči. Vse se je hotelo zrušiti, predno se je premaknilo.

"Kaj hoče policija?"

Po stopnišču navzgor je hitelo. To je Evelina — mora biti, mora biti — in kako naj se znajde, če je dekle brez denarja, če ga nima...

"Oh, Evelina, dolgo sem te čakala," je začela z mrzlim glasom. "Ali imaš denar?"

"Ne, nimam ga, nimam — in nikdar več ga ne bo."

"Kaj — denarja ni in ga ne bo. Nikdar več ga ne bo? Dekle, ali si zblaznela?"

Evelina je sedla kar v plašču.

Le zakaj je sploh prišla? Ko se je vozila proti domu, je prihajalo, se slikalo, ji govorilo. Postajalo je jasno, glasno, lepo, kakor je bil lep dan po nečem strašnem, groznem. Bilo je, a se je lepilo z nje, zdelo se ji je, kako postaja močna, druga. Glas je bil podoben glasu don Eusebia, ko je govoril: Evelina, ali moreš razumeti, kako te lju... Kar streslo jo je, zazdelo se ji je, da ne sme več domov... Oh, ne — šla bo, opravila, kar mora in rekla mami: nikdar več — denarja ni in ga ne bo.

"Ne, nikdar več — nikdar več..." je kričala.

Konec je, konec. Čakala je, val se je sprožil, ne more ga več vloviti, naj bo, saj je konec. Začutila je materin dih nad seboj. Njene ustnice so bile tik ob njenem ušesu, ko je soplala:

"Čuj, Evelina, pravkar so telefonirali s policije, s komisarijata tam blizu. Vpraševali so o Pablu, Marcelinu — fanta sta govorila, rekli so, da bodo prišli še sem. Ali veš, kaj to pomeni? Ti si maloletna — niti mladoletna. Tebe bo bolj zadelo kot me-

ne. Zame nekaj let robije, zate poboljševalnica... Le denar naju lahko reši, le denar — ali imaš dvesto tisoč zame... Vem, dobro vem, da se ti gnusim, oh, kar naj se ti... Ti začenjaš v gnusu, v katerem jaz končujem... Bodi pametna, usmili se me... imam triintrideset let, daj mi tisti kos bodočnosti, ki si ga še lahko kupim. Brez denarja ne morem... Mlada si, reši me, da rešiš sebe... daj mi denar."

"Ne, nimam in ne dam..."

Policija, Pablo, Marcelino! Kaj se je zgodilo, je klicalo, ključalo.

"Don Eusebio — oh, don Eusebio," ji je udarilo skozi možgane.

"Reši mi starost, bojim se je — moram imeti denar, moram, slišiš, dekle, moram," je krikalo za njenim hrbtom.

"Počakaj, nehaj, nehaj — prosim te, nehaj... denar boš imela, počakaj!"

Še je slišala glasove, ko je bila že na stopnišču: skovikalo je, rohnelo, medlelo.

Ob izhodu iz hiše jo je rešil šum ceste.

Do parka je imela nekaj kvader. Zaželela je, da bi jih bilo vsaj sto. Med njo in onim, kar je čakalo v parku, se je z vso težo vrinil ves Buenos Aires, ves svet. Bila je na tem in oni na drugem bregu. Še pred nekaj minutami je sanjala: rešila se bo onstran brega, priklenila se bo ob svet don Eusebia, potrkala, prosila, molila — kako kruto se je podrlo, predno je znalo zaživeti. Ostala bo na svojem bregu — on bo ostal v svojem zalivu, večnost bo plela med njima lok, ki se nikdar ne bo vzravnal. Nikdar ne bo mostu, nikdar ne bi mogla drug k drugemu... Le lok bo ostal, pel bo neslišno, se širil, krčil, se dvigal, padal, bila bi mu blizu in daleč — hrepenenje, ki mu niti na kraju večnosti ne bi moglo biti konec.

"Policija bo prišla..."

Ali naj se vrne in naj don Eusebio sam izve... Le kaj more vse to še pomeniti zanjo? Šla bo, šla, in se potem vrnila na svoj breg... in mami dala denar.

Kako bo pogledala don Eusebiu v oči? Ali bo zmogla... Pokleknila bo, zaprosila: gospod, jaz nisem vredna, pojdite na svoj breg, ostanite tam in se ne ozirajte za meno...

II.

Don Eusebio je sedel v parku na svoji klopi. Evelini je obljubil. Bil je miren: denar je imel v žepu — zadel je v loteriji, le knjige, ki jo je kupil za Evelino, nima več. Komaj je stopil pred igralnico na pločnik, je že privozil tramvaj, ki vozi proti Belgranu. Bil je utrujen, živčen; vozilo ga je začelo pomirjati, pri srcu je postajalo toplo. Prihajale so barve, melodije, verzi: čas in prostor sta bila eno, večnost je bila ujeta v eno: srce je bilo srečno. Oči so gledale, videle, vse je bilo lepo, urejeno, pri-

jetno. Ko je potipal za knjigo, je ni bilo več. Ni se začudil: ljudje so spokojno sedeli — vse se je vračalo v harmonijo : vlaki pod njim tudi vozijo urejeno in veselo piskajo, vozila se ne prehitavajo.

“Kako bo Evelini?” Ali se bodo umirile njene oči? Ni si upal misliti nanjo. Pogled je hotel prodreti v globino, mislil je, da čuti, kako se mu lupijo luskinе s trepalnic, gleda in gleda. Kako bo sprejela denar? Zbal se je, da bi dobroto, storjeno bližnjemu, vzel za pomirjenje samega sebe... Ne, le tega ne: ne sme je raniti, žaliti...

Res je bilo lepo: konjička sta zdrvela okoli jase, se zagnala in trčila v številko 9999. Ko je odhajal iz dvorane, je govoril z blagajnikom, ki je bil že brez krinke smrti. Spoznala sta se in spregovorila. Smejala sta se hkrati in govorila o čudni številki, ki je danes vrgla “banko kvišku”. Nehote je vprašal blagajnika: “In kaj pride za 9999?” Odgovoril mu je: “I, kaj? Enojka in štiri ničle — človek se kar prevrže v ničle...” se je krohotal, da je don Eusebia kar zazeblo po hrbtnici.

“Štiri ničle...?”

Bila je za njegovim hrbtom. Čutil je, kako je obstala. Mislil je, da mu bo položila roki na oči; kar nerodno mu je bilo, ko jo je moral povabiti:

“Evelina, ali boš kaj srečna?”

— — —
“Pridi, prisedi, Evelina...”

— — —
“Ali smem?”

“Kakšno čudno vprašanje. Seveda smeš, seveda — na, tu imaš...”

Sedla je, segla po zavojčku, si ga nesla na srce in zrla don Eusebiu v oči. Oči so bile težke, polne — skušala je s svojo desno roko zagrabit i njegovo, jo dvigniti, jo ponesti k ustom in jo poljubiti. Stresel se je, ko je opazil njen namen.

Za njima je zavreščalo. Bila sta Pablo in Marcelino. Marcelino je vpil že od daleč:

“Evelina, ravno prav, nič ni, nič, prav nič se ni zgodilo — izgubila sva, izgubila.”

Pred njima sta se ustavila. Pablo je hotel nekaj zavpiti, ko se je sklonil proti don Eusebiu. Zaprlo mu je sapo, s težavo je izdaval:

“Glej ga, glej! Tukaj je, tukaj — ukradel nama je številko.”

“Pojdi, Evelina, pojdi, pojdi,” je zaklical don Eusebio, “odnesi denar, odnesi!”

“Sijajno, vzemi, vzemi, zvečer kupimo limuzino in potem v Mar del Plato...” je vpil Pablo.

“Ne grem — in denarja vama ne dam.”

“I, kaj — daj nama! Kakor ga je on nama ukradel, tako si mu ga ukradla ti...”

“Da, seveda, iz žepa sem mu ga vzela,” je vzkliknila.

"Evelina, daj — daj, če ne -, če ne -," sta grozila.

"Pojdi, pojdi — pusti ju, brž pojdi," je drevenel don Eusebio.

"Grem, grem, grem..." je krikala in iskala pomoči. Fanta sta zrla vanjo, vsak hip se bo vdrlo iz njunih ust. Proseče se je ozirala v don Eusebia, nekaj mora storiti, kar bo najhujše in najčistejše hkrati. Iskala je v globino njegovih oči, zrla kakor v njegovo dušo, zdelo se ji je, da mu gleda že celo večnost za vso večnost, ko je nesla tri prste na usta, jih ovlažila, se nakrat sklonila, se vtopila s svojimi velikimi, mrtvaško mirnimi očmi v njegove, položila tri vlažne prste na njegovo čelo, naglo pokleknila in zaprosila:

"Odpustite, odpustite mi, don Eusebio, odpustite — za vso večnost mi odpustite!"

Prsti so se za hip prilepili na čelo don Eusebiju, streslo ga je, oči mu je zalila siva zastrtost, v tilniku je usekalo, kriknil je:

"Joj... Evelina... joj!"

Glava mu je padla nazaj, fanta sta zavpila:

"Kam greš, Evelina, kam. Denar je najin. Glej jo — ne da ga. Le nesi, le nesi — in koga boš jutri peljala v ulico Maipu?"

Hitela je iz kvadre v kvadro. Še sta klicala in ko je izginila za oglom, sta se znašla, se odlupila od tal, začela bežati, kakor da ju nosi vihar.

Don Eusebio je zrl predse, oči so bile kakor mrtve. Bled obraz je sijal nekam v daljavo. Ko se je prebudil, je bil ob njem Marcelino. V rokah je držal knjigo in zblebetal:

"Evo knjiga, ki sem vam jo ukradel. Oprostite!"

Obležala je ob njem na klopi z lepimi rdeče obrobljenimi belimi platnicami. Črke so sijale proti nebu, se ponujale, kakor da bi prosile:

Jean Laclós: Le Catechisme de l'Amor.

Spominjam se, dragi Vida, prvega večera, ko sva se srečala. Nekdo je recital Gerarda de Nerval, ti si mu odgovarjal z verzi Baudelaira.

Vprašal sem te, kje si doma, kje si se rodil. Povedal si, da je Perast tvoja domovina. Ujela sva se v skupnih spominih: kot študent sem križaril po zalivih Boke Kotarske; ladja je pristala tudi v Perastu. Nikdo ni izstopil, med skalami je ležalo mrtvo mesto z mrtvimi hišami. Nikjer žive duše. Vame so zrla prazna, razbita okna in razvaline podirajočih se palač. Cerkve so bile brez oltarjev, drevesa domovanje sov in netopirjev.

"Vidiš, dragi Ruda," si govoril, "Perast je moje mesto. Tam je prazna hiša z nešteto sobanami — nikogar nikjer. Na kamnitem dvo-

rišću, sredi med visokimi stebri, ki se rušijo, je vodnjak, globoko potopljen v temo. Na vretenu je še vedno vrvi; če kdo sproži kolo, vedro bobni, rotni in rjove, kakor da bi drvelo v osrčje zemlje. Ko pade na vodno gladino, zadoni, kakor da bi treščilo na kup okostnjakov, kosti kar zahrešče...

Zunaj sredi zaliva je otok sv. Jurija, kjer je pokopališče Perasta. Nekaj cipres na obrežju, nekaj redkih križev — okoli pa veličastne gore nad vboklinami cele Boke Kotorske. Pravi jo, da je otok služil slikarju Boecklinu za njegov Otok smrti."

Vračam se k najinim spominom. Perast mi je pred očmi, kadar se spomnim morja, lepote, miru, veselja. Vem, da ga bom videl, obiskal. Poromal bom do hiše s sobanami, se pobožno bližal vodnjaku, spustil vreteno, počakal, udarilo bo — potem bom ponesel troje prstov na usta, pobožal rob vodnjaka, prsti bodo gladili debelo preprogo prahu in pepela...

Popoldne bom šel na otok sv. Jurija, sedel ob obali, zrl v svet tvojih slik in doživetij — čakal, čakal, čakal, prisluhnil, slišal pesem morja, veselja, večnosti!

Duša draga, bodi srečna,

tvoj

Buenos Aires,
8. oktobra 1960.

Č A K A M

Nikolaj Pregelj

Čakam sredi življenja,
da moje veje ozelenijo
in da korenine vsrkajo pesem,
ki jo zemlja ljubosumno hrani.

Megla je še na polju — rosne so moje oči.

OBISK PRI ALEKSI IVANČEVI

Rafko Vodeb

Siva pariška zima. Božično vrvenje pred pravljličnimi izložbami. Pod zemljo bridka brezimnost metrója: Kovinasto drdranje, neznosna točnost desetsekundnih postaj, sikanje avtomatičnih vrat, vonj po strojnem olju in razgretim železu, vonj po množici s trdim pogledom, molk množice, ki se ji vedno nekam mudi.

Potem hodniki in stopnice iz belomodrih porcelanastih ploščic. Kakor v mesnici, odsev razsvetljenih avtobusov v predmestnih lužah na cesti. Narastla Seine v abstraktni neonski luči Renaultovih tovarn na otoku. Grem po lesenem hodniku zasilnega mostu. Velike črpalke goltajo rumeno vodo iz dveh ogromnih železnih ograd sredi struge, kjer bodo zabetonirali nove opornike.

"Bleu de Sèvres," reče mladi bradati mož na sredi mostu in pokaže z očmi na svetlo režo med oblaki; kot da bi vedel, da sem se nekoč navduševal za tisto barvo. Nasmehnem se mu, saj drugega ni pričakoval.

Sèvres je dolga vas. Hodim po blatni brozgi, mislim na Sveti večer, ki se začinja, in čutim, da sem se zjutraj v Louvainu zmotil, ko sem obul čevlje za suho zimo.

"Gospodična Aleksa?" vpraša Japonka z angleškimi očmi. "Je še ni iz Alžira; obljubila je, da pride za Božič."

Pa mi vseeno ni žal za blatno pot skozi božično predmestje.

"Danes pa bova enkrat za vselej pričela od začetka," ji rečem, ko seže med slavošpevom afriškemu soncu po mapi z alžirskim pridelkom.

"Ah, pustite vendar tiste časnikarske anagrafske formalnosti," se skuša izviti. Ko pa začuti, da sem tokrat neizprosen, se z vzdihom vda v usodo: pripoveduje o očetu železničarju, z naših Kozjanskih hribov, ki mora še pri osemdesetih v službo, ker je pokojnina premajhna, o svoji ljubljanski mladosti in kako si je že s sedemnajstimi leti začela služiti kruh: risala je tekstilne vzorce, najprej v Celju, potem v Mariboru, do vojne.

"In kdaj vas je popadla likovna bolezen?"

"Zgodaj. Z malega: risanje, akvareli, pozneje kopije z oljem."

"Kdaj ste pa začeli zares?"

"V Mariboru sam začela s figuro po naravi," in se prizanesljivo nasmehne ob spominu na tista prva platna.

"Ko sem se po zlomu 1941 vrnila v Ljubljano: Goršetov večerni risarski tečaj, slikanja pri Sternenu, umetnostna zgodovina na univerzi (kot izredna slušateljica); in Jakac mi je dovolil, da sem risala, medtem ko je on portretiral."

“Pri kom ste se največ naučili?”

“Pri Sternenu. On je res moj mojster. Odkupil je slikanico, me silil na akademijo in je prišel celo k nam, da sva izbrala dela za sprejemni izpit v Beogradu. Eno leto sem bila tam, pri Tabakoviću; potem sem dobila štipendijo v Ljubljani: Pengov, Stupica, Pregelj.”

“Kaj vas je v tej dobi najbolj pritegnilo?”

“Naši impresionisti in srednjeveške freske: moja kopija Sv. treh kraljev iz Mač je bila na razstavi jugoslovanskih fresk, ki je romala po vseh evropskih glavnih mestih.”

“In po akademiji?”

“S Slapernikom sva restavriralna stropne slike na gradu Štatenbergu. V prostem času sem slikala haloško revščino. Razstavo l. 1951 so v Ljubljani lepo sprejeli — najbrž predvsem zaradi vsebine...”

“Tako sva priromala do Rima. Bartoli je eden najboljših evropskih karikaturistov.”

“Vem, a jaz sem se učila pri njem slikanja. Bilo je čisto drugače kot v Ljubljani: na podlagi vsega italijanskega izročila. Mož je bil precej strog; morali smo se tudi slogovno podvreči. A kjer je začutil osebnost, je pustil precej prostosti. Po dveh letih mi je rekel, da se nimam pri njem več ničesar naučiti, naj začnem na lasno pest.”

“Kako gledate zdaj na to ljubljansko in rimsko likanje?”

“Res, pravo likanje! Otroška doba. Priprava: naučiti se moraš obrti, kako je treba vihteti čopič, mešati barve, opazovati.” Premolkne, išče v spominu in počasi nadaljuje:

“Vežanost na učitelje... neprestani nemir... počasno napredovanje. Rim mi je morda celo za nekaj časa zavrl pot... Ali pa tudi ne: vse je potrebno, nekoč ti vse prav pride. Vse je važno, vse skušnje se strnejo v nedeljivo celoto. Pozneje se moraš omejiti in organizirati: v tem je zorenje — in v nekem pomenu tudi umetnost. Rim pa mi je bil zlasti življenjska šola: vprašanje preživljanja, nevarnost komercializiranja... Vendar pa še tudi v Rimu slikanje ni bilo taka nuja, kakor je zdaj: zdaj moraš slikati...”

“Prva prava prelomnica je torej tisti poldrugi mesec na Sardiniji leta 1954.”

“Kakšen strokovnjak za datume! Čisto sem že pozabila,” se smeji od srca. V duhu primerjam njene rimske neoimpresionistične krajine s sardinskim ciklusom: močno poenostavljene barve: bela, črna, žgana Siena, oker, odtenki modre), velike ploskve, skoraj same figure, stilizacija — ekspresionistično občutje.”

“Kako si razlagate to spremembo?”, tipljem.

“Ali je sploh mogoče te stvari razložiti? A če že hočete: imela sem tehnično podlago in tista pokrajina, luč, ljudje — vse je bilo zame nekaj novega, svežega, močnega, da me je prevzelo v globino. Tiste arhaične, stroge, ascetične, a vendar mirne in vedre postave v črnih rutah. — Zdi se mi, da imajo takratna

platna še dandanes neko moč in zrelost, čeprav je v njih še preveč zunanje objektivne stvarnosti; doživetje še ni dovolj prečiščeno, pregneteno, moje. Kajti v bistvu gre za to: povedati nekaj čisto po svoje."

"Torej bi bili mogli v tisti smeri nadaljevati..."

"In tudi bi, če ne bi bilo vmes Pariza..."

"Prvo leto sem malo slikala: najprej je bilo treba živeti. Trda šola, zelo trda... In do neke meje morda važnejša kot slikarstvo samo. Do takrat nisem imela pojma, kaj je življenje; le brala sem v knjigah, a tisto je drugače, ker je vmes papir. — Vse sem preizkusila: varstvo otrok in nočno bdenje pri bolnikih, pospravljanje, pleskanje, delo v sušilnici volnenih tkanin: tista vročina in sikanje pare! In še vse drugo... Saj ne gre toliko za zunanji napor in trpljenje, ampak za notranje doživljanje. Zaznamovalo me je kot še nobena stvar na svetu. Vendar sem pa šele tedaj začutila z vso silo, da sem slikarica, da nikoli ne bi mogla biti kaj drugega. To me je rešilo iz obupa. To in pa spomin na domače planine. Veste, ljubezen do planin me je izoblikovala bolj kot vzgoja: melodija naših hribov, ki ji ni primere... Ko si v naravi, si srečen, da živiš... A tudi najlepša minuta nosi pečat tega, kar si prestal... kot da bi v sebi prepotoval človeštvo: čisto golo je pred teboj, z vsemi strastmi in trpljenjem. Tedaj začutiš, da si del človeštva, ki trpi. To je višek, šola vseh šol..."

Nepremično se zagleda skozi okno v enakomerno šumenje zimskega dežja na gole kostanjeve veje.

"Poglejva, kako je to na platnu," pravi in se dvigne. V prtiličju potegneva na svetlo veliko platno (3 x 1,5 m): črna, žgana Siena, nekaj zelenkastih odtenkov, kakšen rjavorumen poudarek; sekanje in nove kombinacije luči in oblik v kubistični smeri; razbiram obrise hiše, okna, drevesa, obraze za mrežo rešetk in svetlobnih sečnic; slika je zelo temna, a nikjer umazana; figure so poenostavljene, monumentalne, izraz je kljub preprostosti izredno močan.

"Ste delali z modeli?"

"Ne. Slikala sem kar tako, od znotraj: vsi ti obrazi so moja podoba, v vsakem prepoznam sama sebe..."

"Ta vaša črna doba je prehod k abstraktnemu slikanju, vmesna stopnja pa je kubizem: luč in prostor dojemata že kubistično, se pravi v njunih glavnih silnicah, figure so pa še prostorninske in plastične. Je bilo to iskanje zavestno?"

"Ne. Kubizem sem razumela šele pozneje. V "črni dobi" nisem videla nobene kubistične slike, nobene reprodukcije. Tisto analizo je vodila potreba po notranjem izrazu strukture, ki ni vidna, pa dá predmetu individualnost."

"Torej ste ponovili proces figurativna umetnost-kubizem-abstraktna umetnost. Kubisti ne slikajo predmeta, ampak vse, kar o predmetu vedo: s svojo skrajno analizo so nakazali pot k

abstraktnemu slikanju, ki pa je spet čisto nekaj drugega: umetnik se mora postaviti na raven narave in ustvarjati povsem nove oblike, ki jih v naravi ni. — Kaj pa temna barva?”

“Zgovorna podoba notranjega razpoloženja...”

“Nekaj č r n i h p o d o b ste razstavili v Latinski četrti; zbudile so pozornost: André Chanson vas je pohvalil in mestna umetnostna komisija je kupila dve sliki. Vaš nadaljnji razvoj?”

“Barvno tista smer vendarle ni bila prava. Zgubila sem smisel za barve, nisem jih več videla. No, potovanje po Provensi me je ozdravilo. Aix-en-Provence, Arles... kjer sta delala Cezanne in Van Gogh... Ko se vrneš k barvi, se nujno spet oddaljiš od predmeta.”

Na stojalu je nova slika: figura je zdaj razbita na geometrične sestavne dele, ki se spajajo v nove oblikovne enote; kompozicija je linearna: ravne črte se križajo v trikotnike, tu in tam jih bogatijo krogi. Barve so toplejše, vendar nekam kovinsko trde: rdečo in rumeno vežejo s hladnimi zelenimi in modrimi toni vijoličasti odtenki; največja svetloba je bela.

“Vsebinska je še vedno človek, njegova dvojnost, razbitost, prikovanost, teža. Teža velemesta. Toda izraz, hočem reči način izražanja, je še vedno preveč čustven. Prava umetnost je diskretna. Učiščeno vino. Precejeno doživetje. (Zato mi je surrealizem kratko malo odvrateno.)”

“Vsaka podrobnost je tu zelo skrbno zgrajena, barvno in oblikovno, kot stoletna kristalizacija.”

“Da. Pri tej sliki sem spoznala, da je mogoče vsak kvadratni decimeter razviti v novo samostojno podobo. Slika ni cilj, ampak začetek novega tipanja; Rouault je pustil nekatere slike dvajset let ‘odprte’, prestanto jih je presnavljal...”

Na stojalu se vrstijo nove slike. Paleta je v bistvu ista, tehnika pa je svobodnejša: prevladujejo široke barvne mase, prehodi so bolj mehki, več je vmesnih tonov. Lepi sivi odtenki; barvna lestvica je včasih močno poenostavljena; iz lis nastajajo mase in bloki, kristali se spreminjajo v sklade, geometrija prehaja v barvo:

“Barva je vse. No, seveda — tudi čustvo mora biti, a prečiščeno, filtrirano, prosojno, da zazveni kot jeklo.”

Spet nova skupina slik: temne mase (od temnordeče do temnomodre) na svetlem ozadju, nekakšno iskanje prostora. Barvna snov je izredno bogata, skoraj preciozna.

“Naslikala sem jih po potovanju v Španijo v lanskem poletju. Bilo je grozno! Turistom se je mudilo, delala sem si barvne zapiske med vožnjo, v avtu! Toda tole rumeno in tole rdečo najdete samo v Španiji.”

Pomolči in gleda sliko, neprizadeto, skoraj hladno, kot da ni njena:

“Saj je, ne rečem, a to še ni moja prava pisava. Čudno! Kako sem se mučila, da sem prišla do svoje abecede! Leta in

leta. Potem je pa prišlo samo od sebe, kar naenkrat naravno in preprosto..."

"V Afriki?"

"V Afriki. Čutim, da sem na pravi poti. Tu ne bi mogla naprej, v Parizu ne morem več. Moram doli, v puščavo, da si pridem na čisto, do konca."

"Na čisto? Do konca?" vprašujem maloverno, s trohico ironije.

"Saj razumete... Brez te utvare človek ne bi zdržal."

Iz mape pade na mizo šop velikih belih listov.

"Desetminutne skice. Razgovor z naravo." Tople široke mase, nekaj modrih kontrastov. Rdeči hribi, vinska trta, Arabec na oslu.

"Pritegnila me je rdeča zemlja, luč, posebno pa občutek neskončnosti. Tam doli prenesem celo figuro, predmetnost, ker je vse tako oddaljeno, arhaično, skoraj biblično, in poduhovljeno, da postane simbol."

"Vidim, da uporabljate neko posebno tehniko, ko družite plemenitost oljnatih barv in prosojnost akvarela."

"Ah, nič posebnega: papir in zelo razredčena oljnata barva. To je najhitreje in najbolj enostavno, v puščavi bi bilo težko s popolno slikarsko opremo."

"Pa ni bilo nevarno v Alžiru?"

"Nekoliko že. Včasih sem šla z avtostopom na desetine kilometrov iz mesta, koder pokajo puške. Kot vidite, se mi ni nič zgodilo; imeti moraš vero v svoje delo."

"Včasih vas je zanimal človek; zakaj slikate sedaj predvsem pokrajino?"

"Vem, nekateri so proti pokrajinam. Vendar more imeti tudi pokrajina globoko duhovno vsebino, ki te sili k premišljevanju. Tu si bolj svoboden, razgled je širši, kakor če se omejiš na figuro."

Listava. Jesenska melodija: rdeča se spreminja v rjavkasto, sence so bolj in bolj plemenite, modra prehaja v vijolično.

"Tale zelenkasti ton sem potrebovala," se razživi. Potem se spet zamisli: "Pot je bila dolga. Kakšno vrtnanje! Doma nisem imela pojma, le občutje in navdušenje in nekaj tehnike."

Šop večjih listov (100 x 65 cm):

"Študije. Srednja stopnja med figurativnimi skicami in dokončnimi abstraktnimi slikami. Olje na papir, s kosmom bombaža. Glavno odkritje: konstrukcija na široko. Nič mečkanja, nič iskanja. Poduhovljenost. Vidite, te lise niso več kamenčki v mozaiku, ti pravokotniki niso predmet, ampak že forma sama." spet v pritličju. Pet velikih abstraktnih slik.

"Zasnova temelji spet v nasprotju svetloba-senca, ne samo tehnično, ampak tudi duhovno, v notranjem občutju," mi raz-

laga. "Tako pač vidim." Pri tem misli seveda spet notranjo podobo, kajti na zunaj vidi kot vsi drugi ljudje.

"Konstrukcija svetlobnih učinkov, ki se spreminjajo v barvo. V skicah je v pokrajinah vedno vključeno nebo; in tu je v temni masi, ki pomeni zemljo, snov, vedno neka svetla odprtina. Končno isto vprašanje kot v prejšnjih delih: dvojnost, teža in sproščenost."

"In tehnika?"

"Klasična: takoj začnem z barvo; najprej najsvetlejše in najtemnejše dele, splošno ravnotežje; enostavno, jasno, brez ukan; neprestano pazim na celo površino."

"Je tudi pri abstraktnem slikanju potrebna disciplina?"

"Strožja kot je pri predmetnem. In veliko znanja. Poglejte Matissove ali Legerove stvari: vsaka lisa ima svoj sistem, svoj lok, ki je obenem forma."

Gledam tiste skrivnostne šahovnice: svetli in temni predeli v lepih rjavih ali sivih tonih. Najmočnejši poudarek je rdeč, skoraj oranžen, temno nasprotje je v zelo temni rjavi barvi; črne ni več. Slika izključno z zemljami.

"Skice in študije ste razstavili v Oranu; uspeh je bil pričljiv. Kaj menite splošno o razstavah?"

"Da so zelo nevarne, če jih je veliko. Odrvrnejo te od resnega dela. Uspeh moti kakor neuspeh. Podzavestno začneš delati za razstavo, za občinstvo. Uspeha se skoraj bojim."

"Toda umetnost je bistveno socialna."

"Seveda, nihče ne dela zgolj zase. A meni je dovolj, da vidi moje stvari nekaj ljudi, o katerih vem, da se na stvar razumejo: dovolj mi je, da najdem odmev pri teh. Najlepše bi bilo, če bi šlo z meceni in ljubitelji. Če bi mogla, ne bi nikoli prodajala, ampak le dajala."

"Ali blagostanje škodi ustvarjanju?"

"Po mojem je prav, da umetnik preizkusi skrajno trpljenje, da se človeško izbrusi — seveda, če ga ne stre. Primerov je veliko."

Pomislim na Delacroixovo izpoved, da je odkril, kaj je slikarstvo, ko ni imel več ne zob, ne sape. Ona pa nadaljuje:

"Saj se čudim, da sem imela vedno za čopič in za barvo." Smeje: "Včasih moraš res izbirati med čevlji in čopičem, a izbira ni težka..."

"Kaj bi si izbrali, če ne bi slikali?"

"Morda kmečko delo; pa ne vem, kakšna kmetica bi bila, s to svojo naturo..."

"Je po vašem abstraktna umetnost zadnja beseda?"

"Zadnja beseda — to je težko reči. Zame je veliko odkritje. Nikoli ne bi mogla več nazaj v popolno predmetnost. Nemogoče!"

"Načrti?"

“Zginiti čimprej iz tega Babilona v puščavo, kjer živiš bos in ne potrebuješ ničesar. Kjer so ljudje sicer čisto drugačni, a ne mislijo samo na hladilnik, televizijo in petmetrski avto. — Vabijo me v Marok. Veselim se že: tista melodija je v sozvočju z mojo naravo. Tudi domoložje je tam manjše, ker je narava sanjska, neskončna. Tam tudi smrt ni tragična: čutim, da bi tam lahko umrla.”

Ko odhajam v hladnem januarskem dežju, se mi v spominu zgosti podoba iz puščavskega romana, ki sem ga bral pred dvajsetimi leti: pod palmo sedi beduin in ves božji dan prepeva dva verza:

“Le Bog in jaz veva,
kaj polni mi srce.”

In premišljuje, kako je pred več kot pol stoletjem Puviz de Chavannes, ki je takrat uradno prvačil v Parizu, cenil Ivano Kobilico (in, žal, ona njega); in kako je še v tem desetletju ravnatelj ljubljanske akademije načrtno odganjal dekleča, češ: “Ivana Kobilica je samo ena!”

Pred tedni sem dobil iz Maroka razglednico: kopasta bela hiša pod palmo in veliko nebo — kaj bodo dali Kozjanski gozdovi, gorenjske planine, pariška bolečina in nebo v puščavi?

Pariz, julija 1960.

MOJA BALADA

Nikolaj Pregelj

Temni vitez brez meča in ščita
jaše vsak dan od obzorja do smrti mesečine.
Poje.

Njegova pesem je spomin,
njegov konj hrepenenje,
nikdar potešeno.

Joče.

Njegov jok je smrt,
minulosti grobarka nema,
njegov konj hrepenenje
dalje, dalje, dalje...

Umira.

Njegova smrt je poezija,
ki jo prebada lunina senca;
njegov konj hrepenenje
nikdar dokončano.

čas na tribuni

DAVIČO, FINCI IN KRKLEC
ALI NOV PRIPETLJAJEK V TISOČLETNI BURKI

Od humanistov podedovana vzajemnost literarne republike se je ohranila v času nacionalnih literatur. Izražena je tudi v tistem členu ustavne listine (PEN klubov, kjer si ta za kulturno sodelovanje med narodi tako zaslužna združba daje nalogo pospeševati literarna prizadevanja ne glede na vero, jezik in narod.

V drugi Jugoslaviji "bratstva in edinstva" obstaja Društvo jugoslovanskih književnikov. Sicer je med tem detetom totalitarnega režima in med ustanovo evropskega liberalizma neprimerno več različnosti kot podobnosti, vendar toliko govorjenja o novem socialističnem humanizmu na kongresih jugoslovanskih književnikov miče k vprašanju, kako se ta "novi humanizem" ima do avtentične evropske humanistične tradicije.

Vsaj trije vidnejši člani jugoslovanskega pisateljskega društva so namreč v zadnjem času nasvetovali "likvidacijo" literature, ki je ponosna na letnico 1551. V času, ko izven Evrope nastajajo literarni jeziki, v času, ko v Evropi sicer še kdo odreka nekaterim narodom pravico do lastne države, prav vsakdo pa obsoja za barbarsko početje uničevanje obstoječih narodnih literatur, propagirajo trije belgrajski pismouki odpravo slovstva, ki si je v najtežjih okoliščinah boja za obstoj jezika pridobilo priznano evropsko višino.

Najprej sta se oglasila v srbsčini pišoča literata Oskar Davičo in Eli Finzi (nekoč Finzi), oba važna partijska birokrata "na kulturnem sektorju". Nikdar nista pokazala zanimanja za slovensko slovstvo. Verjetno ju ignoranca še posebno usposoblja in upravičuje za nepoklicana mentorja narodu, ki je imel svoj književni jezik, ko v Beogradu še ni bilo jasno, ali bodo pisali v "slaveno-serbskem" ali v ljudskem jeziku. Da je dokončno zmagalo drugo stališče, je bistvena zasluga Slovenca Jerneja Kopitarja.

Dva bosanska sefarda ne poznata nobenih zgodovinskih obzirov, ki morejo zadrževati rojene Srbe. Pač pa bi potomca še pred kratkim tako preganjane človeške skupnosti morala pomisliti, da naobračata na drug, v zgodovini tako preizkušan narod iste recepte, ki jih je komaj pred dobrim desetletjem uresničeval nacistični rasizem.

Toda tudi Izrael ima svoje renegate. Renegatske pobude in predloge drugim pač najlaže dajejo ljudje, ki so svojim osebnim izkušnjam izumili odpadniško ideologijo v prevrženih pojmih o jeziku in narodu. Te bire ljudi tudi najbolj nestrpno reagirajo na vse, kar se drži sebe in svojega. Res izraelski kneset še dosedaj ni mogel zakonodajno opredeliti pojma Jud, toda i Davičo i Finci sama priznavata svojo izhodiščno etnično skupino.

Bogdan Radica, eden najbolj bistrih in razgledanih sodobnih Hrvatov, je kmalu po svoji vrnitvi na zapad opozoril na vdor periferij kot na pomembno dejstvo socialne dinamike v središčih jugoslovanskih narodov. Periferija je vedno bolj zagreta in nestrpna kot središče, preži na jutrišnje vodilno geslo, prehiteva ukrepe središča. Gotovo v to poglavje spadata srbska neofita Davičo in Finci, ki etnične probleme obravnavata s predsodki in antipatijami, pridobljenimi v srbsko-hrvatskem boju za Bosno.

Toda njun primer ima še starejše tipično balkansko kulturno-zgodovinsko ozadje. Ni prvič na Balkanu, da se ljudje brez korenin, ki se podtikajo drugim etničnim skupnostim, zadajajo propagandi večnarodnih integracij. Na tej črti je simboličnega pomena stari Hristofor Zefar-Zefarov-Zefarovič-Žefarovič, izdajatelj prve srbske knjige (1741), pa tudi "revnitelj otečestva bolgarskoga", pa tudi —po lastni trditvi— Grk, v resnici pa Vlah ali Cincar. Ta narodna brez-koreninskost in vseopredeljivost je na Balkanu že endemična. Neki Vonko, ki je 1400 zavzel Arto v Epiru, je bizantinskima kronistoma Komnenu in Proklu "servoarvanitobugarovlah". Judovski kronist Benjamin iz Tudele poroča v 12. stoletju o balkanskih Vlahih, da dajejo svojim otrokom judovska imena in pripovedujejo, kako so tudi oni nekdanj bili Judje. Balkanski etnično večznačni element se vsaj po zunanje opredeljuje z ozirrom na socialno in politično gospodujoči narod. Takoj, ko je bilo treba računati z obstojem srbske države, so se Vlahi v srbskih pokrajinah začeli posrbljati in vprav ti posrbljeni Vlahi so postali zastavonoše srbskega šovinizma in poglavitni koristniki trgovine z nacionalizmom. Začetnik historične kritike med Srbi, zgleđnj znanstveni poštenjak in nepodkupljivi bojevnik za resnico proti nacionalističnim mitom, arhimandrit Ilarion Ruvarac je v imenu pristnega srbstva nastopal zoper ta srbski šovinizem in odklanjal njegove najbolj razustne glasnike: "Za Cincare, lukave i podmukle Srbe vlaške krvi ja baš i ne marim."

Kar daje pravo težo napadom Daviča in Fincija, ni osebna, niti ne partijska veljava obeh govorcev, temveč zadržanje srbskega književniškega društva. Ko je namreč slovensko pisateljsko društvo pri književ-

niških društvih vseh "republik" protestiralo zoper napade na slovensko slovstvo, reprezentančna organizacija srbskih piscev ni obsodila nekulturnega pisanja svojih članov, nitj disciplinsko kaznovala njih netovariškega početja, kar bi bil edini dostojen odgovor.

Količkaj spretnemu stilistu najbrž ne bi bilo težko v besednem zakladu uzakonjenega "bratstva in edinstva" najti izraze, ki bi obsodbo obeh napadnikov uskladili s politično linijo. Toda srbski pisatelj je svoje kulturno poslanstvo zapostavil politični nacionalistični ambiciji, vedoč, da ga krije budna varuhinja pridobitev narodnoosvobodilnega boja. Kot druge kratki hoče delati politiko —četudi slabo politiko— in skuša taktično izkoriščati tujerodne elemente v srbski družbi.

Seveda je takšno zadržanje daleč od Ruvarčevega pristnega srbstva. Vsaj del srbske inteligence v generaciji, ki je zmagala v balkanskih in prvi svetovni vojski, so navdihovala Ruvarčeva načela. Pokošeno polje Srbije pred drugo svetovno vojsko je bilo na tleh, še preden je pridrla nadjno vojna vihra. Tudi danes velja, da nemoralno ravnanje s sosedom razkrajja tudi lastni dom. Samo v Ruvarčevih нравnih zadržanjih je zdravje srbstva in možnost sožitja med južnoslovanskimi narodi: "Laž a pogotovo megalomanija po male narode može biti fatalna".

Videz hrvatske udeležbe pri nujnem priporočanju samolikvidacije slovenske literature naj bi dali nasveti Gustava Krkleca. V mladih letih se je navduševal za popolno integracijo južnih Slovanov v krogu "Slovenskega juga". Na starost se mu spovračajo mladostne sanje. Izkušnja s polomom srbskohrvatske integracije njegovega liričnega življenjskega čustvovanja, ki pozna le harmonijo, očitvidno ni prizadela. Bajce ceni slovensko literaturo in je bil glavni uradni prevajalec Prešerna. Morda si zadelj tega lasti deliti Slovencem lekcije o usodi njihove literature. Toliko pesnika je, da gotovo s svojimi srbohrvatskimi prevodi ne misli nadomestiti Vrbljanovih zvirnikov.

Dragutin Domjanić, ki je res ljubil slovensko lirično poezijo, je priobčeval svoje kajkavske pesmi v ljubljanskih revijah. Ni bila samo aristokratska diskrecija pesnika zagorskih plemiških kurij vzrok, da ni bil zmožen predlagati pokopa Prešernove besede.

Krklecovi ljubezni do slovenske literature je moč dobiti sovesek samo pri avstrijskem Nemcu Anastaziju Grünu, ki je 1850 izdal svoje prevode naših narodnih pesmi "Volkslieder aus Krain", potem pa 1866 kot grof Anton Auersperg v dunajskem parlamentu nastopal zoper slovensko gimnazijo in se ponorčaval iz slovenske literature: "Omnia mea mecum porto". Ni bilo treba sto let, pa so hitlerjevci morali požigati in v papirne zmline metati vlake slovenskih knjig, ki jih je hotel nekoč oholi avstrijski aristokrat stlačiti v svoj naročaj. Tudi Krklecu

in drugim propagatorjem integracije bi koristilo, če bi se malo seznanili z nauki zgodovine.

Gotovo močnejša osebnost kot Krklec, Antun Gustav Matoš, je popolnoma drugače mislil o samostojnosti slovenske literature. Ko je k anketi goriške "Vede" 1913 o slovenskem in jugoslovanskem vprašanju poslal svoje mnenje, je odločno odklonil jugoslovansko utopitev. Proti mačodušniškemu argumentu, ki straši izza Vrazove formule "numerische Inferiorität unseres kleinen slowenischen Volkleins", je celo postavil ugotovitev: "Krug jezika slovenačkog, da je i manji, bio bi dosta velik za uspješni naučni i literarni razvitak, jer kod njega ne odlučuje kvantitet, već kvalitet publike." To je bilo še v času, ko je bila Jegličeva šentiviška gimnazija najvišja slovenska šolska ustanova s slovenskim učnim jezikom.

Matoš res ni imel čuta za zagotovljeno situacijo v družbi, ki jo socialistični realizem nudi današnjim inženirjem duš v Jugoslaviji. Nikdar ni iz službe pri hrvatski združni centrali prestopil v službo beograjske borze. Znal pa si je vsekdar ohraniti osebno neodvisnost.

Slovenska individualnost je Hrvatom srbohrvatske integracije vedno očitak vesti. Psihološko dno napadov na samostojnost slovenskega slovstva iz njihovih krogov je nepriznana nezavist vsem režimom konformirajočega se zagrebškega purgera, da prezirani "Kranjec" še vedno noče opustiti svoje slovenščine, kot je to storil drugi del kajkavcev.

Matoševo stališče glede slovenskega vprašanja je logičen nastopek njegove zvestobe hrvatstvu. Ker se sam ni hrvatstvu nikdar odrekal, mu tudi ni bilo treba preko slovenskega naslovijenca pošiljati pozivov na tiste Hrvate, ki odklanjajo unitarizem. Pogrošna resnica je, da tudi petnajst let "bratstva in edinstva" volje do hrvatskega slovstva, kaj šele hrvatske narodne zavesti, ni moglo ugasiti.

Obstane malih narodov je vprašanje moralčnih osebnosti, vprašanje moralne moči, vprašanje čustvene zlahtnosti, vprašanje duhovno-čutne sprejemljivosti za polno in celotno resničnost. To zgodovinsko izkušnjo je izrazil Matoš, ko je glede na bodočnostne perspektive svojega naroda z zaupanjem izpovedal: "Dok ima srca, ima i Kroacije".

Da kulturne politike ni brez resnične politične kulture, velja tudi za kulturne delavce, seveda pod pogojem, da kulturniki hočejo ostati kulturni. Samo resno poznanje kulturnopolitičnih sodil more osvoboditi duha od stereotipnih mnenj, ki zatemnjujejo presojevalno zmožnost.

Že nekaj začetnih pojmov političnega znanja razodeva mekulturno izhodišče ponavljajočih se napadov na narodno individualnost v Jugoslaviji združenih slovanskih narodov. So namreč izraz primitivne predrasistične tribalne mentalitete, ki si političnega sožitja ne more predstavljati drugače, kot v popolni asimilaciji sebi. Zato ne prenese kvalitativnih razlik in sili k izenačenju, četudi na nižji ravni. Kdor misli iz arhetipov čobana, balkanskega pastirskega nomada, more sicer držati v strahu svoj katun ali svoje pleme, odpove pa spričo večjih nalog. Ni

zmožen trajno in stalno urediti in uskladiti političnih in kulturnih mnogoterosti večjih prostorov, celo kadar mu jih začasno uspe vojaško in policijsko obvladati. Tu je vzrok za kratkotrajnost večnarodnih državnih tvorb na Balkanu, pa tudi za vmešavanja balkanskemu prostoru tujih sil.

Duževnost, ki jo določuje nagonska težnja vse priličiti sebi, ne more realizirati pojmov partnerja in sopedogobnika. Nima vrednotilne zmožnosti za osebnost, posebnost in samosvojost drugih narodnih skupnosti. Sprijazni se z nedoločenim, raznopredeljivim in večznačnim mozaikom etnij (hercegovsko-bosanski mohamedanci slovanskega porekla v sedanji jugoslovanski statistiki!). Nagonsko pa mrzi določno razmejene, svojesele in samosvoje narode.

Zato ji je federalizem neživljenjska rešitev. Federacija je namreč v bistvu zaveza, pravna zaveza, soproisežje samostojnih in svojepravnih partnerjev. Naravno je, da tak politični primitivizem nujno razkrajja vsako institucijsko ali pogodbeno skupnost. Seveda je v nasprotju s sedanjim političnim razvojem v velikem svetu. To spoznati in pošteno povedati bi bila prva dolžnost resničnih kulturnikov. S stilističnimi vajami na zastarelih geslih tudi politično nikomur ne morejo biti k pridu.

Primitivni mentaliteti je neznan razloček med politiko in kulturo. Unitaristična do drugih narodnih skupnosti, je totalitarna nasproti kulturi. Celotno človekovo življenje politizira. Zato pa ni zmožna realizirati pristnih specifičnih političnih nalog in nujno deluje nepolitično, protipolitično. Marksizem politizacijo vsega življenja pospešuje, toda na ozemlju političnega primitivizma postane še posebno brutalno. Izdaja književnikov se začne v trenutku, ko književnik zavrže svoje kulturno poslanstvo s tem, da se odreče avtonomiji kulture. S tem izdajstvom pa politično samo škoduje, ker povzroča nejasnost v političnem mišljenju in zmedo glede političnih ciljev. Skupna država južnih Slovanov je neprestan plebiscit. Nagib za jugoslovansko rešitev more biti le zagotovitev rečešnjih političnih interesov vseh jugoslovanskih narodov, ne pa kakšni ideološki ali psevdokulturni razlogi. Ko bi jugoslovanski književniki v resnem, odgovornostnem osebнем zavzetju za kulturo imeli pogum bojevati se za njeno avtonomijo, bi ne koristili le politični veljavi Jugoslavije, ampak tudi slovesu svoje kulturnosti.

V totalitarnih državah "se literarni kritik spremeni v državnega tožitelja". Ilja Erenburg je že vedel, kaj je napisal. Kjer sta propaganda in teror med seboj dopolnjujoči se "sredstvi oblasti", ima propaganda nalogo seznanjati prebivalstvo z "objektivnimi sovražniki", zoper katere se čez čas začno procesi. Kjer oblastodržci monopolno razpolagajo s tiskom, celo za preizkus javnega mnenja dopuščenji članki odkivajo misli in namere gospodujočega razreda.

Sedanji napadi ne veljajo politični in gospodarski samosvojesti Slovencev. Politična in gospodarska integracija sta po prepričanju Belgrada dokončni. Pristojnost "republike" je manjša kot nekdanje kranjske vojvodine. Tuji pravni znanstveniki in časnikarji po vsej pravici take "republike" imenujejo dežele ali province. Nekoč je Evgen Lampe zamislil elektrifikacijo Kranjske kot osnovo gospodarski osamosvojitvi Slovenije, danes je sedež slovenskega električnega gospodarstva, ki je ne glede na republiške meje vklenjeno v "Elektrozapad", v Zagrebu.

Le kulturno zedinjenje še ni popolno. Odtod gonja zoper slovensko literaturo, ki meri na zadnji še dopuščani atribut naroda, na književni jezik. Napad ni naperjen toliko na slovenščino, ki jo bo spremešano s srbskimi in hrvatskimi tujkami kak nemški slavist brez težav mogel opredeliti kot jugoslovanski dialekt. Napad je naperjen na književni jezik zato, ker je književni jezik atribut modernega naroda.

Po vsej pravici smo ponosni na neprimerljiv kulturni dvig, ki smo ga naredili v znamenju svojega narodnega jezika. "Pod avstrijskim valptom, v svoji ječi in revščini in mnogoštevilnih nadlogah smo povzdignili svojo kulturo tako visoko, da je kras in veselje. To je izraz narodne moči, ki ne zaostaja prav nič za tisto močjo, ki se je pojavila pred Lozengradom in pri Kumanovu." Tako je v času občudovanja srbskih in bolgarskih vojaških zmag Ivan Cankar poklical Slovencev v zavest njihov kulturni dvig kot metodo narodnega uveljavljanja in osvobojevanja, kot dokaz življenjske sile, kot razlog narodnega ponosa. Ker so v slovenski knjigi gledali orožje slovenskega boja za obstanek, so nacisti z isto besnostjo pobirali knjige kot puške. Gonja zoper slovensko knjigo ima zelo zloglasne predhodnike. Po bojih za svobodo v času okupacije, ko je slovenski narod dokazal svoje vojaške zmožnosti, je vsaj zamudniško početje po nacističnem zgledu napadati slovensko kulturo.

Danes doma prepričujejo študirajočo mladino, da je preveč zahtevno terjati slovenske strokovne knjige, ker je Slovencev samo za devetino Jugoslavije in morejo torej dobiti samo deveti del razpoložljivih tiskarskih sredstev. To se pravi, kadar bodo "Srbohrvati" imeli osem znanstvenih priročnikov, si bodo mogli Slovenci usoditi natisniti en strokovni zvezek. Nacionalno pomembna dela — morda prav zato —, nujna celo v zunanje-političnih razpravah, ne morejo iziti. Tako Kosovi fundamentalni deli o slovenski kolonizaciji in o zgodovinski topografiji slovenskega ozemlja do 1300 še vedno čakata na natis.

Smo narod knjige, z vsemi dobrimi in manj dobrimi nastopki te lastnosti. Zato pa za napade na našo knjigo še posebno občutljivi. Mladi ljudje doma vprav spričo zapostavljanja slovenske tiskane besede odkrivajo, da kulturno siromašenje Slovenije sledi iz gospodarskega unitarizma. Ob spominih na zadnjo okupacijo potem morejo razmišljati o razliki med uničevanjem knjig pred natisom in med uničevanjem knjig po natisu.

Slovenska kulturna dejavnost je tlaka. Slovenci plačujemo najvišji kulturni davek na svetu. Zato ker cenimo kulturo ne za površni blišč, ampak za resnično človekovo potrebo. Slovenstvo samo po sebi vzgaja k velikodušnosti, k večji in boljši človečnosti. Menda imamo pravico odreči se belemu kruhu in se odločiti za črn kruh, da si z razliko lahko kupimo knjigo v svoji besedi. Zato naj razni ekonomski svetovalci priporočajo razloge gospodarnosti "novemu razredu" za njegove manj kulturne izdatke.

Slovenci smo imeli na izbiro bolj zložne in široke poti, kot je tista, ki smo 1848 stopili nanjo. Z vsemi blagoslovi cesarskega Dunaja bi mogli ohraniti svojo folkloro in množiti svojo kulturo, deležni stikov z eno najpomembnejših evropskih kultur. Vedeli smo, da ta cesta vadi v narodno smrt, zato nismo krenili nanjo. Šli smo po poti politično, kulturno in gospodarsko samostojnega naroda, po poti modernih samostojnih narodov. Če smo iz kulturnega naroda rasli v politični narod, to še ne pomeni, da moramo vdilj ostati zgolj kulturni narod. (Posebno, ko današnja izkušnja vnovič kaže, da ni resnično zavarovane kulturne samosvojesti brez državne samovladnosti. Ni slovenski narod vzel nase bojov in trpljenja zato, da bi se mogel ohraniti kot folklorna skupina, kar mu nudi Kardeljev neounitarizem.

Slovenska narodna individualnost je bila enako nedotakljiva svetinja Tomažu Hrenu in Primožu Trubarju, Francetu Prešernu in Antonu Martinu Slomšku, Ivanu Cankarju in Alešu Ušeničniku. Ob svojem paladiju, svoji besedi, se bosta zmerom znali zbrati obe Sloveniji, ali bolje vsa Slovenija v vseh sicer nasprotujočih si duhovnih družinah.

"Slovenska literatura bo ostala vedno samosvoja. Naš jezik ne bo nikdar prešel v hrvaščino". Samo zadnjo besedo Ivana Cankarja na obisku Izidorja Cankarja 1911 je za današnjo rabo treba bolj natančno določiti: "Naš jezik nikdar ne bo prešel v srbohrvaščino ali v jugoslovanščino."

France Dolinar

črta in prostor

POVOJNA SLOVENSKA GRAFIKA V DOMOVINI

Grafična umetnost je v Sloveniji po zadnji vojni doživela tak razmah in napredek, da je vredno, če jo vsaj v skromni meri predstavimo onim Slovincem, ki se v zamejstvu zanimajo za umetnost.

Znana mi je slovenska povojna grafika predvsem iz treh virov:

1. Iz monografij o slovenskih likovnih umetnikih, ki jih periodično izdaja v Ljubljani Moderna galerija.
2. Iz katalogov o Ljubljanski grafični bienali, časopisnih in revijskih izrezkov itd.
3. Iz originalov, ki sem jih videl leta 1959 v mestu Hamiltonu, tu v Kanadi, ob priliki potujoče razstave "Sodobna jugoslovanska grafična umetnost".

Oglejmo si najprej prvi vir.

V knjižni obliki so izšli doslej izbori grafičnih del naslednjih slovenskih umetnikov: Božidar Jakac, Grafika; Fran Tratnik, Risbe; Hinko Smrekar. V obliki portfolija pa: Riko Debenjak, Grafika; Miha Maleš, Makedonija; Špacial, Lesorezi in linorezi (izšlo v Trstu).

Po motivih in grafičnem izrazu nova sta le Debenjak, Špacial (zadnji deloma zaradi tega, ker je bil pred vojno v Ljubljani skoro neznan) in deloma Miha Maleš, ki je med Makedonci našel tak umetniški navdih, da moremo njegovo zbirko "Makedonija" označiti kot njegov umetniški višek.

Uvode za te publikacije so napisali Karel Dobida, France Stele, Zoran Kržišnik. Vezava, papir in reprodukcije grafičnih listov so prvovrstni, uvodi, in ocene del ponajvečkrat le drugorzredne.

Največ, se mi zdi, je za razvoj slovenske grafične umetnosti pripomogla ustanovitev grafičnih specialk na ljubljanski Umetnostni akademiji in posebno še doslej tri mednarodne grafične razstave, ki jih vsako drugo leto prireja v Ljubljani Moderna galerija. Na razstavah

je v kratkem času zaslovela kot ena najpomembnejših v Evropi. Leta 1959 je, tako stoji v katalogu, več kot 300 avtorjev prispevalo nad 1000 grafičnih listov, od katerih je mednarodna žirija odbrala okoli 800 del. S približno 20 deli vsak pa so bili zastopani trije umetniki, med temi Slovenec Zoran Mušič. Katalog 3. Bienale je razkošen, med neštevilnimi črno-belimi reprodukcijami je tudi približno deset barvnih. Iz reproduciranih del pa človek dobi predvsem tale vtis: Kljub dejstvu, da so razstavljali iz približno 30 različnih držav, se dela stilno manj razlikujejo, kot bi človek pričakoval. Isto velja za slovenske oziroma jugoslovanske grafike. Slovenske identitete v teh delih ni mnogo, ali sploh ne. Slovenska grafika je na popolnoma novi poti. Oprijela se je "sodobnih" načel in "mednarodnega stila" (kot nekateri kritiki imenujejo abstraktno oziroma brezpredmetno umetnost). Loči jih od del drugih morda le tradicionalna slovenska liričnost. Predvojnega nordijskega vpliva (Munch), ki sta ga predvsem Jakac in Maleš zanesla iz Prage, ni več opaziti; prav tako se mi zdi, da je odzvonilo onim romantičnim predvojnim poskusom iskanja slovenskega stila (France Kralj, Franjo Golob), če izvzamemo litografije Debenjaka, ki še črpa iz motivike slovenskih panjskih končnic, in v neki meri Marjana Pogačnika in Marjana Tršarja.

Te vtise je potrdil posebno še moj obisk prej omenjene razstave "Contemporary Yugoslav Graphic Art" (Sodobna jugoslovanska grafična umetnost), katero sem si bil lani ogledal v bližnjem mestu Hamiltonu. Splošni umetniški nivo razstavljenih del je bil presenetljivo visok, kakovost odtiskov odlična. Zanimali so me predvsem Slovenci. Od starejših so bili na tej razstavi zastopani: Marij Pregelj in Riko Debenjak; od mlajših pa: Marjan Tršar, Karel Zelenko in Janez Bernik. V spominu so mi ostali predvsem trije odlični lesorezi Marjana Tršarja, ujedanke Karla Zelenka in resnično kvalitetne litografije brezpredmetnega značaja Janeza Bernika, ki je kljub svoji mladosti morda najbolj svež talent med novimi slovenskimi grafiki in morda edini, ki problematiko abstraktne umetnosti sluti in dojema.

Razstavo bi bil človek lahko zamenjal za razstavo Pariške šole (Ecole de Paris) in nekatera dela jugoslovanskih umetnikov so me nehote spominjala na Soulagesa, Zao Wovkija, Manessierja, Clavéja, Hayerja in druge.

Razvoj slovenske grafične umetnosti je torej predvsem stilnega in v neki meri tehničnega značaja. Število kvalitetnih umetnikov rase in udeležba slovenskih grafikov na mednarodnih razstavah je zgledna. Nekaj grafikov je dobilo že tudi mednarodne nagrade in njih dela je včasih mogoče zaslediti v inozemskih umetniških publikacijah, tako n.pr. v londonski "Studio", julija 1953 in februarja 1956.

Toronto 1960.

Božo Kramolc

knjige

SLOVENCİ V HERDERJEVEM LEKSIKONU SODOBNE SVETOVNE LITERATURE

Zaslužna katoliška založba Herder (Freiburg in Br., Bazel, Dunaj) je izdala prvi zvezek svojega literarnega leksikona (Lexikon der Weltliteratur der Gegenwart, A bis J, 1960, str. 1045 osmerke). Založniški uspeh, ki ga je imel Bompiani s svojim leksikonom avtorjev in tega francoska predelava v založbi Laffont, kaže, da se s takim deli služi zelo realni potrebi beročega občinstva. To potrjujejo tudi nove izdaje starejšega Kindermanna (četrti 1954) in angleškega Dictionary of World Literature (New York 1943, London 1955). Samo moderno literaturo obravnava Dizionario della letteratura contemporanea universale, ki pravkar izhaja v založbi Mondadori (6000 iztočnic).

Herderjev leksikon urejata in izdajata dunajski Forschungsinstitut für europäische Gegenwartskunde in založbin leksikografski institut. Vštevsji drugi, zaključni zvezek bo obsegal 1900 gesel izpod peres 250 znanstvenih sodelavcev. Gesla obravnavajo ali posamezne avtorje ali nacionalne literature ali literarne zvrsti in gibanja in druge pojme literarne vede. Lastne iztočnice dobe le živeči avtorji in po 1900 umrli pisci, ako njihova tvornost spada še v 20. stoletje. Starejši avtorji so vzeti le v pregledu narodnih literatur, posebno kadar je tvornost mlajših generacij brez njih nerazumljiva. Literaturo uredniki pojmujejo v ožjem pomenu, obsega jim tedaj lirično, epično in dramatično slovstvo. Esejisti in literarni kritiki ne dobe osebnih gesel, njih mesto je le v pregledih posameznih literatur, literarnih zvrsti in gibanj. Naravno je, da zajem med nemško piščočimi avtorji seže bolj na široko kot v drugih literaturah evropsko-ameriškega kulturnega kroga. Azijske in afriške literature so označene zgolj sumarično.

Slovenska literatura nima lastnega gesla. Narodne literature južnoslovanskih narodov Jugoslavije so namreč integrirane v neobstoječo "Jugoslawische Literatur". Mimo tega počasti avtor članka srbsko, hr-

vatsko in slovensko literaturo z "nacionalnimi literaturami". Članek je napisal Münchenski profesor Alois Schmaus, znan po svojih študijah o narodnih pesmih Vojne krajine. Vkljub temu, da nekdanji štipendist predvojne beograjske vlade prizna: "O jugoslovanski literaturi kot posebni enoti se more za enkrat govoriti le pogojno. Še vedno je bolj pravilno govoriti o literaturi narodov Jugoslavije t. j. Slovencev, Hrvatov, Srbov in Makedoncev", se vendar odloči za politični termin v protislovju z naravo poimenovane reči. Pravilno pove, da imajo Srbi in Hrvati skupen literarni jezik od 1836, da pa je slovenščina "seit langem", dokončno od preporoda dalje izoblikovan pisni jezik, da je makedonščina dobila uradno priznanje 1944. Torej ni jugoslovaniščine, bo sklepal vsak malo misleč bralec. Izvedel bo celo, da je izrazita zavest individualnosti pripeljala do nacionalnih literatur, čeprav ta termin profesor Schmaus daje v navednice. Prizna, da se "ideal jugoslovanske narodne edinosti ni dal uresničiti niti kulturno", trdi pa, "da se ravno na področju literarnega ustvarjanja zveza ni nikdar več raztrgala." Staveklj more imeti smisel, če se ta zveza omeji na Srbe in Hrvate. Torej je imel profesor v mislih predvsem srbo-hrvaško literaturo. Ta vidik potrjuje tudi govorjenje o zblíževalni funkciji narodno mešanih ozemelj, kar spet more veljati le za Hrvate in Srbe. Modro pa bi bilo poklicati si v spomin, da so ravno ta ozemlja klasične pokrajine najbolj ostrega srbsko-hrvatskega antagonizma.

Enoto jugoslovanske literature skuša Schmaus opravičiti z notranjim razvojem vseh treh literatur. Vse tri so v sredi devetdesetih let 19. stol. doživele pomemben prevrat. Pri Slovencih in Hrvatih je to nastop "moderne". Pri Srbih tej po Schmausu odgovarja "istočasna obrnitev k francoskemu parnasizmu in simbolizmu." V nadaljnjem tekstu pa sam omaja ta literarno-primerjalni paralelizem, ko izpove bolj resnično dejstvo: "Izhodiščna situacija je pri Srbih popolnoma drugačna kot pri Slovencih, kjer je razvoj moderne najbolj izrazit in pri Hrvatih, kjer je boj bolj počasen in manj enoumen."

Ker integrirane jugoslovanske literature ni mogoče obrazložiti z notranjim razvojem narodnih literatur, se pisec zateče celo k tipografskim dokazom. Postopno integracijo skuša izkazati s strukturo svojega teksta.

Avtorji po prvi svetovni vojski do tridesetih let so porazdeljeni po narodnih literaturah tako, da vsaka narodnost dobi lasten odstavek. V tej kategoriji so Slovenci: (starejša generacija:) Finžgar, Gradnik, Fran Albrecht, Gruden, (ekspresionisti - po starosti:) Jarc, Anton Vodnik, Božo Vodušek, (socialna lirika:) Seliškar, Srečko Kosovel in dramatik Kreft.

Pisci, ki jih omenja po tridesetih letih, ko se uveljavlja socialna poezija in v literaturi prihajajo v ospredje vprašanja ideologije in politične orientacije, niso več uvrščeni v narodnostne skupine, je pa pri njih še vedno pripomba, katere narodnosti so. Od Slovencev so v tej

že bolj integrirani kategoriji: najprej še en socialni lirik Klopčič, potem pa prozaiki: Bevk, Juš Kozak, Miško Kranjec, Ingolič.

Od druge svetovne vojske dalje pa odpadejo tudi pripombe o narodnosti. Integracija literature je tedaj dopolnjena. Pa tudi v tej kategoriji so stopnje. Vsi so enaki, vendar nekateri bolj enaki. Tako se v pisanju odraža "objektivna stvarnost" totalitarne vladavine. Med pisci vojnega časa je še mogoče ugotoviti slovenska imena. Med "novimi talenti" v prvem povojnem času med liriki ni nobenega Slovenca, pač pa med pripovedniki poleg Srba Ranka Marinkovića figurirata Kosmač in Potrč. Po letu 1948 nastopivša nova generacija se sestoji zgolj iz Srbov.

Te "razvojne faze" sicer niso v skladu z realnostjo, gotovo pa z željami nekih beograjskih in nebeograjskih neojugoslovenov.

Pot od več južnoslovanskih do ene jugoslovanske literature se je v nemški slavistiki začela že pred drugo svetovno vojno. Do srede dvajsetih let je nemška znanost govorila le o južnoslovanskih literaturah (südslawische Literaturen), pač sledeč Murkovi avtoriteti in herderskemu pojmovanju naroda. Tako tudi enciklopedija nemškega znanstvenega prizadevanja "Kultur der Gegenwart" (1908). Dunajski "slavist" J. L. Seifert je prvi knjižno obdeloval literarno zgodovino Južnih Slovanov (1923). V "Jahrbuch für die Geschichte und Kultur der Slawen" je (1925) tedanji graški docent dr. J. Matl pisal o strujah v sodobni južnoslovanski književnosti. V Handbuch der Literaturwissenschaft je 1930 prispeval poglavje naslovljeno "Südslawische Literatur" dr. G. Gesemann, pod okupacijo zaupnik rajha pri "Slovanskem ustavu" v Pragi. Termin "Jugoslawische Literatur" pa se je v resni znanosti pojavil šele po drugi veliki vojski.

V anglosaškem svetu je do podobne zamenjave poimenovanj prišlo še bolj zgodaj in to po krivdi angleško pišočin Jugoslovanov. Ko je v času prizadevanj za skupno državo Južnih Slovanov Srb Pavle Popović napisal informativen sešitek o njihovi literaturi, ga je naslovil: "The Literature of Southern Slavs" (1917). Toda že 1922 je M. S. Stanojević izdal Early Yugoslav Literature, 1100-1800. Po vojski je eden vodilnih hrvaških literarnih zgodovinarjev, zagrebški akademik Antun Barac prevzel isto označitev: A History of Yugoslav Literature (1955). Pri razširjanju tega termina ima svoje dvomljive zasluge tudi ameriški pisec slovenskega porekla A. J. Klančar, ki je v Poetlore 1944 napisal Survey of Yugoslav Literature.

Narod, ki je tako temeljito opuščal informirati svet o sebi in svojih prizadevanjih kot Slovenci pred drugo svetovno vojno se ne more pritoževati, da mu bližnji in daljni tuje odkazujejo vlogo priveska v imaginarni jugoslovanski književnosti.

Herderjev Leksikon navaja pod geslom "Jugoslawische Literatur" nad devetdeset imen, toda samo eden med avtorji, ki so obravnavani pod osebno značnico, nastopa kot "jugoslawischer Schriftsteller". (Po-

vrhu gre v tem primeru za ime, ki ga pod "Jugoslovansko literaturo" ni najti. Je to Dor Milo (s pravim imenom Milutin Doroslovac), ki je izdal več knjig v nemščini. To je sicer drobtina, toda ob njej bi se dalo razmišljati o metodični nevzdržnosti pojma jugoslovanska literatura. Ivo Andrić, kandidat za Nobla 1959, je piscu osebnega članka Zaninoviću Hrvat, toda prof. Schmausu Srb. Po rojstvu je bosanski Hrvat, toda po sodbi tudi mnogih Hrvatov posrbljen. Ta primer bi mogel služiti za izhodišče novi literaturi: bosanski. Ker se te drže očitki nenacionalnosti iz polemike zoper V. Jagića, je verjetno težnje "družbene stvarnosti" pogodil še najbolj prof. Schmaus.

Kako je v jugoslovanskem okviru zastopana slovenska literatura? V pregledni članek so sprejeta sledeča slovenska imena: Fran Govekar, Dragotin Kette, Oton Župančič, Ivan Cankar, Franc Sal. Finžgar, Fran Albrecht, Igo Gruden, Alojz Gradnik, Miran Jarc, Anton Vodnik, Božo Vodušek, Tone Seliškar, Srečko Kosovel, Bratko Kreft, Mile Klopčič, France Bevk, Juš Kozak, Anton Ingolič, Miško Kranjec, Cene Vipotnik, Kozak (verjetno Juš, ker med pisci, ki opisujejo "Lagererlebnisse"), Ciril Kosmač in Ivan Potrč. Kot esejisti in literarni kritiki so navedeni Anton Slodnjak, Josip Vidmar, Fran Petre in Ferdo Kozak. Poleg teh 27 Slovencev se nahaja 29 Hrvatov, 32 Srbov in 5 Makedoncev. K Hrvatom moremo prišteti še bosanskega pisatelja Nametka, Bosanca Humo pa k Srbom. Ni mi znan, za kaj se je imel Samokovlija, ki je iz rodu sarajevskih iškenazim.

Lastna osebna gesla so dobili Bevk, Bor, Ivan Cankar, Finžgar, Gradnik in Župančič. Za primerjavo z drugimi narodi malo statistike: Med Južnimi Slovani je poleg 6 Slovencev 11 Hrvatov, 9 Srbov, noben Makedonec in 15 Bolgarov. Iz literatur manj številnih narodov sploh niso zastopani: Albanci, Baski, Frizi, Hebrejci. Je pa 33 Dancev, 7 Estoncev, 15 Grkov, 30 Flamcev, 1 Jiddisch. Za ostale literature bo treba počakati na drugi zvezek.

Gesla o Boru, Cankarju in Gradniku je napisal sedanji profesor slovenske literature na zagrebški univerzi dr. Fran Petre. Petretovi prispevki so leksikografsko odlični povzetki sedanjih rezultatov slovenske literarne vede o Cankarju (70/živiljenje/ + 13/dela/ + 3/literatura/vrstice) in Gradniku (27+5+2) v evropski znanstveni terminologiji. Pri Boru je manj poudarjen "dvorni pesnik slovenske revolucije", bolj humanist.

Bevka (24+12+2) tematično dobro označi dr. Stanislav Hafner, knjižničar Državne biblioteke na Dunaju, doma s slovenskega Koroškega. Leta 1944 je skupaj z J. Hillejem izdal "Slowenische Novellen", kjer je priobčil svoj prevod Bevkovega Bajtarja Mihala. Po pravici privzdigne v Bevkovem opusu Kaplana Čedermaca, [Predmet tega najboljšega Bevkovega romana naj bi bila "Italianisierung durch die Kirche", bolj točno: "durch den italienischen Klerus".

Članek o Finžgarju (20+10) je sestavila redakcija, verjetno okrajšala prvotno daljše besedilo. Zelo se razpiše o romanu "Pod svobodnim soncem", čeprav je Finžgarjeva poglavitna moč v kmečkih povestih. Za te se trdi, da so kar povprek idilicne. Tudi osebne podatke bi kazalo bolj določiti: "Sohn eines Handwerkers", "Heute lebt er in Ljubljana als freier Schriftsteller" (sam pravi, da v pokoju). "Divlji lovec", kot pri Cankarju "Sabrana dela" (mesto "Izbranih del" v redakciji B. Merharja), kaže na bolj srbo-hrvaščine kot slovenščine zmožnega korektorja.

Že zgolj ljubitelju, ki mu zanimanja za slovensko literaturo ne določujejo dolžnosti v južnoslovanskih literaturah specializiranega slavista, bi moralo biti jasno, da tak izbor predstavnikov sodobnega slovenskega slovstva ne zreali njegovega resničnega vrednostnega stanja. Gotovo je Edvard Kocbek tudi umetniško pomembnejša osebnost kot Bor. "Zemlja" je dogodek v razvoju slovenske lirike, "Previharimo viharje" poetično kvečjemu pripetljaj. "Strah in pogum" bi evropsko razgledancemu bravcu neprimerno več povedal kot vladno subvencionirani prevodi Miška Kranjca in Antona Ingoliča s svojim zapoznelim socialističnim realizmom. V Bevkovem delu so zelo opazni vplivi in sledovi Preglja. Nekoč ga je tudi "svobodoumna" kritika priznavala za najboljšega pisatelja med Cankarjem in Prežihom.

Toda ta dva pomembnejša slovenska avtorja nista niti omenjena v Schmausovem pregledu. V isto izbrano kategorijo neomenjenih spadajo tudi Joža Lovrenčič, Stanko Majcen in Mirko Javornik. Brez Lovrenčiča in Majcena ni mogoče izpregovoriti o slovenskem ekspresionizmu. Javornikov "Črni breg" je bil prvi poizkus proletarske povesti. Kdor le malo pozna zgodovino novejšega slovenskega slovstva, si ne bo mogel razložiti, kako da ni med kritiki in esejisti Ivana Prijatelja, Izidorja Cankarja in Franceta Koblarja. Takšne opuščaje si lahko dovoli kvečjemu Janež v srednješolskih učbenikih. Značilno je, da so med opuščenimi pomembnejšimi pisatelji razen Prijatelja in Prežiha samo imena, ki predstavljajo krog slovenskih katoliških pisateljev.

Schmausov članek je bil napisan v svobodnem svetu, tako je tu le težko iskati motive, ki so Münchenskega profesorja nagnili, da je na slovstveno dejavnost južnih Slovanov apliciral tako sovjetsko literarno kategorijo. Še težje pa je umeti, da sta se redakcija in on upognila ukazu zamočevanja, ki ga je nad katoliškimi pisatelji v domovini izdala partijska diktatura v kulturi.

To poročilce hoče biti le opozorilo, zato v nadrobnejšo kritiko ne more. Slovenstva trda tlaka in tradicionalna kulturna poštenost nalagata danes zdamskim kulturnim delavcem, da skrbe za objektivno podobo slovenskega duha v velikem svetu. Custodes, quid de nocte?

France Dolinar.

KLEINE SLAWISCHE BIOGRAPHIE. WIESBADEN (Otto Harrassowitz) 1958 (VIII + 832, mala osmerka).

Izdanje posebne slovanske biografije dokazuje živo potrebo zapadnega sveta seznaniti se s poglavitnimi osebnostmi vedno bolj uveljavljajočih se slovanskih kultur, poočituje pa tudi doslej pomanjkljivo vključitev slovanskih imen v splošne biografije in leksika. Še mnogo-kje namreč ni prišlo v zavest zapadnega sveta, da so Slovani del Evrope.

Iz male slovanske biografije, ki jo je izdala založba Harrassowitz, so izključeni politični delavci, sprejeti so vanjo načeloma le pesniki in pisatelji, likovni in glasbeni umetniki ter znanstveniki. Imena so vzeta iz preteklosti in sedanosti, pa bi drugi pot bolj kazalo imenik časovno omejiti, morda najbolje na čas od začetkov razsvetljenstva.

Besednjak je skupno delo nekdanjih in sedanjih članov Slovanskega seminarja monakovske univerze. Za načrt in porazdelitev iztočnic je bila pristojna založba, ki se v predgovoru za pomoč in nasvete zahvaljuje profesorju Aloisu Schmausu. Posamezne narodne skupine so obdelali v predgovoru omenjeni mlajši slavisti. Gotovo bi delo mnogo pridobilo, če bi zanje nosil osebno odgovornost kak priznan starejši slavist ali bi ga izdal kak slavistični institut. Časi slavističnih polihistorjev so menda z Murkom izumrli.

Slovenca zanimajo predvsem slovenska gesla. Vendar tudi zgolj splošno slavistično izobraženi bralec pogreši ob prvem listanju imena kot so: ruski umetnostni zgodovinar Kondakov, ruski bizantologi Vasilevski, Uspenski, Ostrogorski, Vasiljev, ruski etnograf Zelenin, poljski klasični filolog T. Zielinski.

Naravno je, da vsak kritik opazi pomanjkljivosti najprej v sebi najbližji narodni skupini. Tako Max Vasmer (v Zeitschrift f. slaw. Philologie 1959) meni, da najmanj ustreza ruski del. Tudi je mnenja, da so ukrajinski, bolgarski, srbsko-hrvatski in slovenski delež posebno bogati.

Kot posebni obdelovalec za srbska, hrvatska in makedonska gesla je naveden Srb dr. Nikola Pribić. Slovenci smo edini slovanski narod, ki ni dobil lastnega urednika v zboru sestavljalcev. Neki indici pa kažejo, da smo bili deležni bratskih uslug ("V zabludah" s.v. Bevk, Juraj Šubič).

Med 3500 imeni slovanskih kulturnih delavcev je vsega skupaj 71 Slovencev. Naključni preizkus pri črki B pokaže ta-le razmerja: Rusi 72, Ukrajinci 37, Belorusi 8, Poljaki 31, Čehi 25, Slovaki 12, Hrvati 27, Srbi 11, Bolgari 16, Macedonci 1, Slovenci 3.

Med sprejetimi slovenskimi imeni jih je nekaj, ki bi lahko izpadla: epigonski pesnik Fran Albrecht, Dragotin Cvetko kot skladatelj, kipar Ivan Zajec, ako namreč upoštevamo kriterije, ki bi pri izbiri imen mo-

rali odločati: objektivna vrednost dela, prispevnost k svetovni kulturi, pomen v razvoju narodne kulture in kulturne tvorce, ki so prezrti.

Raz to stališče bi bilo treba h glasbenikom Emilu Adamiču, Galusu, Davorinu Jenku pridružiti Bravničarja, Försterja, Gojmira Kreka, Lajovica in Osterca. Likovni umetniki so zastopani z Ažbetom, Bergantom, Lojzetom Dolinarjem, Ganglom, Groharjem, Jakopičem, Jamo, Kalinom Zdenkom, Kraljema Francetom in Tonetom, Kosom Gojmirom, Kosom Tinetom, Langusom, Putrihom, Smrdujem, Sternenom, Jurijem Šubicem, Tratnikom, Ferdom Veselom; manjkajo kiparja France Gorše in F. Berneker, slikarji Riko Debenjak, Božidar Jakac, Stane Kregar, Miha Maleš, France Mihelič. Arhitekt Plečnik je obdelan, ni pa M. Fabianija in Jagra — pri drugih narodih brižno zapisuje besednjak tiste kulturnike, ki so se uveljavljali izven domovin. Slovensko lepo slovstvo predstavljajo: Aškerc, Bevk, Ivan Cankar, Finžgar, Golia, Gradnik, Ingolič, Simon Jenko, Jurčič, Kersnik, Kette, Kosovel, Juš Kozak, Miško Kranjec, Fran Levstik, Linhart, Murn, Prežihov Voranc, Prešeren, Stritar, Tavčar, Župančič; podoba bi bila pravilnejša, če bi bili navedeni tudi Gregorčič, Mencinger, Meško, Pregelj, Majcen, Kocbek, Anton Vodnik, Božo Vodušek. Besednjak bi samo na sočasni uporabnosti pridobil, če bi bila upoštevana tudi imena, ki so se uveljavila po 1945. Po kriterijih, ki so odločevali pri drugih slovstvih, ne bi smelo manjkati ime Valentina Vodnika. S.v. Prešeren je napotilno znamenje ob Čopovem imenu, iztočnice Čop pa ni najti.

Protestantski pisci so dovolj zastopani (Bohorič, Dalmatin, Trubar), nikogar pa ni iz katoliške reforme in baroka, vsaj čandka bi bilo zabeležiti. Med preporoditelji so Pohlin, Japelj, Jarnik, ni pa koroškega Gutsmana SJ.

Vsakemu slavistu so poznana imena Kopitar, Miklošič, Matija Murko in ljubljanski profesorji Nahtigal, Ramovš, Kidrič, Prijatelj, toda prav tako svetoven glas ima Grivec; besednjak, ki namerava nuditi vsaj osnovno informacijo, bi moral poleg Grivčevega gesla tiskati tudi imena: Pleteršnik, Škrabec, Breznik, Oblak. Ne bi smel prezreti štreklja, že zaradi "Slovenskih narodnih pesmi", ki jih je Brückner imenoval "Thesaurus slovenscher Volklieder" in jim Jagić ni našel tekmece med slavinami. Pri Iv. Grafenauerju pozna le dela do 1921...

Literatura, likovna umetnost in glasba ter slavistična znanost so edine kulturne panoge, v katerih naj bi Slovenci po nezadostno poučenem piscu ali piscih slovenskih gesel bili kulturno tvorni.

Če je zasluga Male biografije, da dobro pokaže slovenski delež v likovnih umetnostih, je pa neopravičljiva pomanjkljivost, da nič ne ve povedati o slovenski zgodovinski znanosti, ki bi vendarle morala biti slavistom poznana. Tudi umetnostna zgodovinarja in kritika Izidor Cankar in France Stele nista imenovana. Edino etnolog Niko Župančič je kratko označen. Ko bi zabeležili še Rajka Ložarja, bi marsika-

teri slavistični začetnik mogel izvedeti, da obstaja priročnik "Narodopisje Slovencev".

Pri drugih narodih so redno obravnavani filozofi, celo nekateri ne posebno pomembni. Veber in Ušeničnik bi že zaslužila omembo.

Naravoslovne znanosti so tudi pri drugih Slovanih šibka stran tega besednjaka. O slovenskih naravoslovcih bi se pa po Mali biografiji sploh ne dalo govoriti. Vsaj zajemljivo je, da je Marko Anton Plenčič, v času Marije Terezije profesor medicine na Dunaju, s svojo teorijo o "contagium vivum" sto let pred Pasteurjem zaslužil obstoj nevidnih živih povzročiteljev nalezljivih bolezni in gnojenja.

Prav tako ne bi bilo nobenega Slovenca, ki bi kaj vrednega napisal iz pravnih in družbenih ved. Precej strani je v knjigi, ki jo je ob polstoletnici obstoja 1934 izdalo slovensko pravniško društvo, posvečeno slovenskim pravnim znanstvenikom v preteklosti. Celo o pravni filozofiji se je dalo napisati posebno razpravo (dr. Trofenik v času malo pred drugo veliko vojsko). Na neko juridično kulturo v deželi bi kazalo društvo juristov v čast sv. Ivona, ki ga je leta 1698 v Ljubljani ustanovil ekonomist (in numizmatik) Ivan Štefan Florjančič, pisec knjige "Bos in lingua sive discursus de pecuniis vetero-novis", ki je izšla kot prvi spis Akademije operozov.

Politikov besednjak načelno ni vključil. Značilna izjema so spet južnoslovanska gesla. Če je že omenjen Štefan Radič, se v njegov prilog morejo navajati tehtni ralogi, saj je napisal par v hrvaškem življenju pomembnih knjig. Toda sprejet je tudi Nikola Pašić, ki je ostal samo v časnikarskem pisanju. Mentaliteto pisca južnoslovanskih iztočnic pa morda docela razodene ta-le stavek sub voce Pašić: "Im Pakt von Korfu bereitete er mit den Kroaten die Gründung des jugoslawischen Staates". Mar pisec ve, da je vprav Pašić odklanjal ime Jugoslavija in predlagal Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev? Sicer je pa Slovence mogel videti na Krfu in se tudi z njimi pogajati.

Iz slovenskega narodnega razvoja ni moč odmisлити Slomška in Janeza Ev. Kreka. Oba sta tudi slovstveno bila dejavna. Tudi še tako mala biografija ne more iti mimo, če obravnava slovenske može. Oba sta imela vpliv tudi med drugimi Slovani.

Menda bi si morali tudi v neslovanskih deželah priti na jasno, da sam izvor iz neke slovanske pokrajine v Jugoslaviji nikogar še ne opravičuje, da piše o vseh južnoslovanskih narodih. Žal nismo Slovenci brez krivde. Tako se je nek bogoslovni profesor polotil brez posebne znanstvene priprave in zgolj na osnovi literature prikazati ekumenično vprašanje kar v vseh deželah za jeklenim zastorom. Ako hoče tako podjetje veljati za znanstveno, mora izhajati iz temeljitega poznanja zgodovine vseh obravnavanih narodov in iz neposrednega stika z viri. Sodobjeznanstvo je danes posebna veda z lastno historično metodiko.

Biografski leksikon slovanskih kulturnih delavcev bi bil zelo koristen tudi v angleško govorečem delu sveta. Škoda, da nimamo niti enega priznanega mlajšega slavista v Združenih državah, ki bi mogel organizirati takšno delo.

France Dolinar

Josef Jurčič, DER ZEHNTE BRUDER. Verlag Josef Habel, Regensburg. Str. 318.

Prevajalec in letnica izida sta omenjena samo v kratkem predgovoru: *dr. Ferdinand Kolednik* in datiranje predgovora s 3. majem 1960 za osemdeseto (mi bi rekli devetinsedemdeseto) obletnico Jurčičeve smrti in za precej zapozneno stoletnico njegovega rojstva.

Tako se nam kaže prevajalec pri vsej prizadevnosti, počastiti vse Jurčičeve jubileje, kot skrajno skromen, a zato tem bolj delaven kulturni delavec, ki si je izbral ta čas, da poleg naporenega dušnopastirskega dela posveča svoje moči pač najučinkovitejšemu kulturnemu garanju, seznanjati tuje narode s prevodi klasičnega slovenskega slovstva. In če je posredovanje klasične slovenske literature morda in skoraj gotovo bolj sprejeto, kot bi bilo prevajanje novejših pisateljev, je prav to prevajanje težje, kot bi bilo potujčenje slovenske moderne. Zahteva življenje v historični stil tujega naroda, za kar je potrebno nekaj več kot zgolj znanje tujega jezika, kakršnega ta tujec danes govori. In ko beremo zdaj Kolednikovega nemškega Desetega brata, nam je, kot bi brali star nemški roman iz romantične dobe. Čeprav smo mi Jurčiča prištevali k realistom, nas prav ta nemški prevod opominja, da je pri Jurčiču — vsaj v Desetem bratu — še prav dosti romantike.

Kolednik je prevajal tekst, ki ga ni pisal pisatelj z uporabo in pomočjo kakšnega pravopisa, kot to dandanes delamo mi, ampak so njegovi teksti tvorili šele podlago za pozneje nastale pravopise. V šoli so nas učili, da je prav Jurčičeva, pa tudi Levstikova in Stritarjeva dolenjščina podlaga knjižnega jezika. Imel sem odlične sloveniste, Grafenauerja, Debevca, Mazovca za profesorje slovenščine, ampak nobeden teh nam ni mogel ali hotel razložiti, kaj ravno je dolenjščina, katere so njene glavne značilnosti vsaj. To sem okusil šele razmeroma pozno, v begunstvu, ko je dr. Milan Pavlovčič v taborišču režiral Govekarjevo dramatizacijo Desetega brata. Dočim je vloge inteligentov razdelil diletantom iz poljubnih krajev, je za kmečke igralce pri Obrščaku izbral izključno Dolenjce iz "klasičnih krajev". Čeprav je zahteval režiser točno in pravilno podajanje besedila, brez dialektičnih samovoljnosti, sem takrat z velikim zanimanjem in veseljem poslušal debate Dolenjcev, ki so bile čisto drugačne kot, postavim, na Vrhniki ali v Celju, kjer sem prej že večkrat Desetega brata gledal. Kadarkoli sem poslej

to knjigo bral, vedno so mi doneli tisti dolenski glasovi po ušesih. Preden sem sedaj prišel v Kolednikovem prevodu do Obrščakove gostilne, sem se ves čas bal, da vsaj v tem ali naslednjih kmečkih prizorih ne bo dolenske melodije. Pa sem jo zaslišal prav lepo zvenečo.

Čul sem, da je dr. Kolednik, ki je po rojstvu s Štajerskega, preživel nekaj mesecev ali let v Stični, prav v sosedstvu Jurčičeve Muljave, in mu je verjetno tam postala dolensjščina domača, da jo je zamogel zdaj celo v tujem jeziku reproducirati. Tako je prevod po pevnosti in umetniškem oblikovanju jezika točen in lep. Tudi razne Jurčičeve pesnice med tekstom in drugih avtorjev v začetkih poglavij je prevajalec vzorno ponemčil.

V bistvu je obdržal prevajalec tudi vsa slovenska krajevna in krstna imena. Naslov "Der zehnte Bruder" morda Nemcu ne bo tako prikupen, kot bi bil "Der zehnte Sohn". Strešice na sičnikih je povsod izpustil in je Oberscak Nemcu vsekakor težko izgovorljiv, Drazar pa naravnost netočen, ker je Nemcu z naš c. Pritrditi moram, da imenujejo osebe v tistem času Ljubljano v nemščini Laibach, ne morem se pa strinjati s pisavo Oberheck za naš Obrhek, zlasti še, ker se etimološka razlaga nič dobro s tako transkripcijo ne ujema. Balček je po mojem deminutiv iz Valentina, ne iz Balduina, kot ga nazivlje prevajalec. Odobravam bolj nemško končnico -i namesto našega -e (Toni namesto Tone), nikakor pa ne Fanny za Francko. To so seveda le malenkosti, ki celotnega vzornega dela ne kvarijo in ga zlasti ne bodo kvarile nemškemu bravcu. Dr. Koledniku torej lahko brez pridržkov k opravljenemu delu zelo hvaležno čestitamo.

Ovitek vsebuje tudi reklamno oceno Finžgarjevega romana, bolj prav povesti Dekla Ančka, "Die Magd Anka", ki jo je prevel isti Kolednik in založil isti Habel.

Marijan Marolt

z a p i s k i

SMRT DR. IVANA AHČINA. — Po dolgi, hudi bolezni je 14. februarja 1960 umrl v Buenos Airesu univ. prof. dr. Ivan Ahčin. Že v domovini je bil znan kulturni delavec, bil je glavni urednik "Slovenca" in urednik znanstvene revije "Čas". Na ljubljanski bogoslovni fakulteti je bil profesor v domovini in v zamejstvu. Njegovo polje je bila predvsem sociologija. V zamejstvu je pri Družabni pravdi izdal Sociologijo in Socialno ekonomijo, deli, ki sta vzbudili veliko pozornost, med drugim tudi v domovini.

Slovenska kulturna akcija je v njem izgubila sodelavca in prijatelja, ki se je organizaciji znanstvenega in kulturnega dela priključil že takoj od začetka. Bil je med sotrudniki prvega znanstvenega in literarnega periodičnega trimesečnika "Vrednote", ki je začel izhajati leta 1951 in je ostal njegov sodelavec tudi pri izdajah, ko so "Vrednote" izhajale kot znanstveni zbornik v založbi Slovenske kulturne akcije. Vedno je naglašal potrebo kulturnega dela zlasti v emigraciji in se je udeleževal prvih priprav, ki so se začele v Rimu že leta 1945. Še v zadnjih dneh pred smrtjo je naglašal: "Nikar ne klonite, delo pri Slovenski kulturni akciji je veliko vredno. Kulturna akcija je najpomembnejše, najodličnejše, kar imamo v emigraciji." Pri reviji "Meddobje" je redno sodeloval, bil je ustvarjalni član filozofskega odseka Slov. kulturne akcije in je večkrat predaval na kulturnih večerih.

Njegova smrt je zapustila veliko praznino v vrstah slovenskih kulturnih delavcev v emigraciji. Slovenska kulturna akcija bo svojega sodelavca in prijatelja ohranila v najlepšem, hvaležnem spominu.

SMRT PESNIKA VIKTORJA VIDE. — 25. septembra 1960 je v Buenos Airesu nenadoma umrl hrvaški pesnik Viktor Vida. Bil je med sodelavci revije Meddobje in je razvoj ter delovanje Slovenske kulturne akcije spremljal z veliko ljubeznijo in tudi pobudami. Med sodobnimi hrvaškimi pesniki je pripadal najmodernejši smeri in je v emigraciji izdal dve pesniški zbirki.

Pri izdaji obeh posnikovih zbirk v zamejstvu se je povezanost Viktorja Vide s Slovenci pokazala v lepi luči. Prvo zbirko "Svemir osebe" (1951) je opremila Bara Remec, drugo zbirko "Sužanj vreme-

na" (1956) pa je izdala slovenska knjižna založba "Tabor" z opremo Milana Volovška in z ovojnico Bare Remec.

Slovenska kulturna akcija bo svojega hrvaškega prijatelja in sodelavca ohranila v najlepšem spominu in spoštovala ideale o sodelovanju med slovensko in hrvaško kulturo, kakor je to pojmoval pokojni Viktor Vida.

PRIREDITVE SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V LETU

1960. — Likovni odsek je priredil 30. IV. in 1. V. razstavo del absolventov umetniške šole Slov. kult. akcije. Razstava je bila v prostorih na Avarado 350, v Ramos Mejía. Razstavljali so: Metka Žirovnik, Ivan Bukovec, Tone Kržišnik, France Papež, Darko Šušteršič, Jurij Vombergar. — Prvi kulturni večer je bil v soboto 7. maja; predaval je dr. Pavel Krajnik o "Krščanstvu v Pasternakovem romanu Doktor Živago". Drugi kulturni večer je bil 21. maja s predavanjem Rude Jurčeca o "Sodobni slovenski književnosti v domovini". — Na tretjem kult. večeru je bil spominski večer pisatelja Ivana Preglja; predaval je dr. Tine Debeljak, odlomke iz Pregljevih del pa so brali Zorko Simičič, Božo Fink in Tine Debeljak ml. — Peti kult. večer je bil 2. julija; predaval je dr. Filip Žakelj "Velika odkritja v Qumranu ob Mrtvem morju". Šesti kult. večer je bil posvečen Slovaški; o slovensko-slovaških kulturnih stikih je predaval dr. Tine Debeljak. — 6. avgusta je bil sedmi kulturni večer, ko je o "Problemih sodobne poezije" predaval France Papež. — Na osmem kulturnem večeru 20. avgusta je predaval Božo Fink "Človek v kazenskem pravu Jugoslavije". — Deveti kulturni večer je bil 3. septembra posvečen sodobni prozi; predaval je Ruda Jurčec o temi "Svet sodobne književnosti doma in v svetu". — Sedemdesetletnice rojstva slovenskega filozofa prof. dr. Franceta Vebra se je Slov. kult. akcija spomnila na desetem kulturnem večeru 17. septembra ob predavanju dr. Vinka Brumna "Vebrove poti k priznanju božjega bistva". — Enajsti kulturni večer 1. oktobra je bila uprizoritev J. Anouilhove tragedije "Medeja"; režiral je Maks Borštnik, igrali pa so Marija Kutnar-Jeločnikova, Maks Nose in Jožef Rus. — Na dvanajstem kulturnem večeru 22. oktobra je dr. Milan Pavlovčič iz Clevelanda poročal o kulturnih razmerah med ameriškimi Slovenci ter izvajal magnetofonske trakove s posnetki folklorne in glasbene vsebine. — Na 13. kult. večeru 4. novembra je nastopil s koncertom Kvartet Finkovih z izvajanjem skladb Gallusa, Duranteja, Palestrine, Beethovena, Wolfa, Balakireva, L. M. škerjanca, Lajovica, Mozarta, Gerbiča, Tomca, Eisensteina, Prochazke in Geržiniča. Pri klavirju je spremljal pevec prof. Alojzij Geržinič.

Prvi zvezek Meddobja (št. 1-2, VI), je bil dotiskan dne 20. januarja 1961.

S tem Meddobjem začenjamo novi šesti letnik.

Prosimo cenjene naročnike, da po možnosti plačajo čimprej naročnino, kajti s tem nam veliko pomagajo pri zadoščanju zahtevam tiskarne in zmanjševanju posojil na visoke obresti.

CENE ZA VI LETNIK

ARGENTINA: broširano 600.—; vezano 750.— pezov. — JUŽNA AMERIKA: 750.— (900.—) pezov. — ZDA in KANADA: U\$S 15.— (18.—). — ITALIJA: Lit 6.500.— (8.000.—). — FRANCIJA: NF 55.— (65.—). AVSTRIJA: schillingov 300.— (380.—). — ANGLIJA IN AVSTRALIJA: 5½ (7) funtov.

Pridobivajte nam naročnikov!

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

Buenos Aires, RAMOS MEJIA, Alvarado 350. Argentina

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

je doslej izdala sledeče knjige:

- STANKO KOCIPER:** MERTIK. Črtice.
REMEC - DEBELJAK: KYRIE ELEISON. Bibliofilsko izdanje.
IVAN PREGELJ: MOJ SVET IN MOJ ČAS. Zbornik.
KOS - GORSE: KRIŽEV POT PROSEČIH.
NARTE VELIKONJA: LJUDJE. Zbirka novel.
MARIJAN MAROLT: ZORI, NOČ VESELA. Roman.
BERTONCELJ - ARKO: DHAULAGIRI. Potopisni roman.
FRANCE BALANTIČ: ZBRANE PESMI.
ZORKO SIMČIČ: ČLOVEK NA OBEH STRANEH STENE.
Novela.
FRANCE PAPEŽ: OSNOVNO GOVORJENJE. Pesmi.
RUDA JURČEC: LJUBLJANSKI TRIPTIH. Roman.
ALOJZIJ GERŽINIČ: IRENEJ FRIDERIK BARAGA. Oratorij.
STANKO KOCIPER: NA BOŽJI DLANI. Roman.
KAREL MAUSER: JERČEVI GALJOTI. Povest.
NEVA RUDOLF: ČISTO MALO LJUBEZNI. Črtice.
MIRKO KUNCIČ: GORJANČEV PAVLEK. Povesi za otroke.
KAREL VL. TRUHLAR: NOVA ZEMLJA. Pesmi.
A. AVGUSTIN - FR. KS. LUKMAN: ENCHIRIDION.
ZGODOVINSKI ZBORNIK. Uredil Marijan Marolt.
DANTE ALIGHIERI: PEKEL. Prvi del Božanske komedije .
Prevedel Tine Debeljak.
DNEVI SMRTNIKOV. Izbor emigrantskega pripovedništva.
Uredil Alojzij Geržinič.
SLOVENSKA LIKOVNA UMETNOST V ZAMEJSTVU.
Uredil Marijan Marolt.
ZGODOVINSKI ATLAS SLOVENSKEGA OZEMLJA.
Prof. Roman Pavlovčič.

Slovenska kulturna akcija izdaja tudi:

VREDNOTE, znanstveni zbornik. (Urednik Ruda Jurčec. Izšle so doslej štiri knjige). — MEDDOBJE, kulturna revija. — GLAS, informativni štirinajstdnevnik.

NA ŽELJO POŠLJEMO PROSPEKT.

KNJIŽNA ZALOŽBA SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE
ALVARADO 350, RAMOS MEJIA, BUENOS AIRES, ARGENTINA